

302.939

✓

9

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1983

1

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1983

1

MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM MÚZEUMI OSZTÁLY

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

AGÓCSY PÁL
BERTA ISTVÁN
FÜZES ENDRE
KISS LÁSZLÓ
KODOLÁNYI JÁNOS
MIKLÓS PÁL
NEMES IVÁN
SZIKOSSY FERENC

SZERKESZTŐK:

BÁNDI GÁBOR
KOVÁCS TIBOR
SELMECZI LÁSZLÓ

ISSN 0133—4921

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató

Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben

10199/84

Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó nyomdájában

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMA
KÖNYVTÁRA

A Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának megbízásából a történeti szakfelügyelet – kérdőívek segítségével – országos felmérést készített a történeti múzeológia jelenlegi helyzetéről. Ennek tapasztalatait Szikossy Ferenc vezető szakfelügyelő összegezte. A pillanatnyi helyzetképet és a közeli-távoli jövő megoldandó feladatait magában foglaló összeállítást – felkérésre – több szakember véleményezte.

Mindezek figyelembevételével készült el az a vitaanyag – Román Mária révén –, amely az 1983-ban Miskolcon megrendezett országos múzeumigazgatói értekezlet napirendjén szerepelt. Az előterjesztés sokoldalú polémiát váltott ki, mintegy jelezve: a hazai történeti muzeológia mai gyakorlata és jövőbeni továbbfejlesztésének lehetséges-szükséges módzatai élő problémaként vannak jelen múzeumügyünkben.

Tájékoztatásul és a további jó értelmű polémia reményében adjuk közre a jelzett témát boncolgató írásokat.

(A szerkesztők)

MÚZEUMPOLITIKA

ROMÁN MÁRIA

A TÖRTÉNETI MUZEOLÓGIA HELYZETE ÉS FELADATAI A LEGÚJABB KORI TÖRTÉNELMI ISMERETEK TERJESZTÉSÉBEN

A Művelődési Minisztérium az elmúlt évtizedben második alkalommal vállalkozik arra, hogy áttekintse az új- és legújabb kori történeti gyűjtemények helyzetét, számot vessen eredményeivel, gondjaival, és meghatározza feladatait.

Alapos okok készítetik erre a Minisztériumot. A XII. pártkongresszus, majd a Politikai Bizottság is részletesen foglalkozott az ideológiai munka kérdéseivel, és megállapította, hogy a társadalomtudományi kutatás, de a közművelődés is csak akkor oldhatja meg eredményesen feladatait, ha elmélyíti és megalapozottabbá teszi a felnőtt generációk és — kiemelten — az ifjúság történelmi tájékozottságát, ezen belül is a legújabb korra és munkásmozgalom-történetre vonatkozó ismereteit, ha adaptálja a történelmi tapasztalatokat, és erősíti a szocialista hazafiságot, az internacionalizmust.

Az élénkülő és nyitottabbá váló szellemi közélet, a demokratizálódott történetírás, nagyfokú társadalmi érdeklődést váltott ki a közelmúlt és jelenkor iránt, arra készítetvén, hogy történelmi ismereteinket átgondoljuk és újraértékeljük. A történelmi ismeretek értelmezésében, a világnézet formálásában a múzeumoknak — mint a társadalom és művelődéstörténet szempontjából értékesnek minősülő tárgyakat gyűjtő, rendszerező, feldolgozó és közvétező intézményeknek — kiemelt szerepük van, hisz dokumentatív erővel: a "tárgyi bizonyíték" hitelességével szembeszíthetik a ma emberét saját jelenével, vagy múltbéli természeti-társadalmi környezetével, életmódjával és a sorsát formáló eseményekkel. Ez a lehetőség, úgy véljük, kötelez bennünket arra, hogy szembenézzünk a kérdéssel: mennyiben felkészültek múzeumaink közelmúltunk és jelenünk tudományosan megalapozott tárgyi bemutatására. A kérdés ilyen felvetése természetesen túlmutat a mai értelmezésű, új- és legújabb kori történelmi muzeológia vizsgálatán, hisz tudjuk, hogy a feladatnak a muzeológia a maga teljességében, annak összes szaktudománya együttesen kell, hogy megfeleljék. Annál is inkább, mert a történetiség a muzeológiában nem olyan rendező elv, amely alapján bármely gyűjtemény vagy szakág a másiktól elkülöníthető lenne, hisz az a muzeológia alapvető módszere. A kronológiai lehatárolás is szokatlan a muzeológiától, elméletileg nem, csupán praktikus megfontolásokból indokolható. A múzeumok fejlődése egyébként is azt bizonyítja, hogy az egyetemes gyűjtőkörű integrált "nemzeti" vagy "történelmi" múzeumok tárgyfajták és nem a kronológia szerint differenciálódtak, és hozták létre a maguk világszerte hasonló intézményrendszerét, amennyiben azokból kiváltak az egyes szakágak önálló gyűjteményei. A múzeumok európai modelljével szemben az újonnan alapított vagy most létrehozandó múzeumi centrumok szerte a világon ismét az összevont, minden szakágot (beleértve korunk fejlett technikáját is) gyűjtő elvet hirdetik egy korszerűbb történelemszemlélet, a komplexitás jegyében. A magyar múzeumokban ez az integrálódási folyamat az új- és legújabb kori történelmi gyűjtemények létrehozásában manifesztálódott. Mivel ez a folyamat meghirdetett alapelveiben a mai ideológiai követelményeknek megfelel, ugyanakkor a munkásmozgalom történetének, a szocializmus építésének muzeológiai feldolgozását a magyar múzeumügy alapvető, de sok tekintetben még meg nem oldott feladatai közé soroljuk, úgy véljük indokolt és megalapozott a kérdés felvetése az új és legújabb kori történelmi muzeológia ürügyén.

Az új- és legújabb kori történelmi muzeológiának hazánkban nem voltak hagyományai, létrejöttét közvetlen politikai célok motiválták az 50-es években, majd azoktól igen hamar elszakadván kezdődött meg a szakág értelmezésének és tudományos megalapozásának folyamata. 1971-ben országos múzeumigazgatói értekezleten vitatták meg a szakemberek az új- és legújabb kori történelmi muzeológia helyzetét; ezt követően 1973-ban a Kulturális Minisztérium kiadta az "Irányelvek a múzeumok új- és legújabb kori történelmi gyűjteménye fejlesztéséhez" c. anyagot. Az "Irányelvek" értékelte a szakág eddig elért eredményeit, meghatározta a főbb tartalmi célkitűzéseket, a szervezeti, személyi és módszertani feladatokat. Az "Irányelvek" megállapította, hogy a magyar múzeumok felszabadulás utáni fejlődésében . . ." eszmei, tartalmi vonatkozásban az egyik leglényegesebb változást az új- és legújabb

kori történelem múzeumi emlékeinek a gyűjtése, az ezekhez kapcsolódó tudományos feldolgozás és ismertetésszerű munka: az új- és legújabb kori történelmi muzeológia bevezetése jelentette”.

Célul tűzte ki a gyűjtőmunka tudományos alapokra helyezését, a kapitalizmus és szocializmus történelmi emlékeinek komplex — a társadalmi tevékenység valamennyi oldalát átfogó gyűjtemények kialakítását —, melyekben a munkásosztály létrejöttét, fejlődését, életmódját, kultúráját bemutató emlékek a társadalom fejlődésében betöltött vezető szerepének megfelelő arányban kell, hogy szerepeljenek.

A szervezeti, személyi és módszertani kérdésekről szólva az "Irányelvek" elsősorban a megyei múzeumok feladatait határozta meg: ki kell alakítani a megyei hatáskörrel működő új- és legújabb kori történelmi osztályokat, jelentősen növelni kell a megyékben dolgozó, egyetemet végzett történész muzeológusok számát, ki kell dolgozni az országos és ehhez kapcsolódóan az egyeztetett megyei középtávú szakági tervet, a gyűjtemények növekedésével arányosan kell fejleszteni a raktári, fotó- és restaurátor-kapacitást. Végül az "Irányelvek" kimondja, hogy az új- és legújabb kori történelmi muzeológia tevékenységének a hagyományos szakágakhoz történő felzárkóztatásától függ jelentős mértékben a múzeumok szocialista jellegének erősítése. Számot vetve az "Irányelvek" kiadása óta eltelt több mint 10 évtizeddel, meg kell állapítanunk, hogy az új- és legújabb kori történelmi gyűjtemények fejlődésében, a szakág egész működését meghatározó körülményekben, jelentős eredmények születtek. A gyűjteményekben egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma megötszöröződött, a megyei múzeumok többségében létrejöttek a történelmi osztályok, tehát kialakult az a *szervezeti keret*, amelyekben a szakág egységes — megyei — szemléletű fejlesztése biztosított. Lényegesen javult a szakember-ellátottság, 1972-ben 82, 1982-ben 124 szakképzett új- és legújabb kori történész muzeológus dolgozott az ország múzeumaiban, köztük 5 kandidátus és 22 doktor. Az ötéves tervekhez igazodva körvonalazódtak az országos és megyei tudományos tervek. A szakfelügyeletet ellátó Magyar Nemzeti Múzeum és Munkásmozgalmi Múzeum ajánlásokat dolgozott ki a szakág ötéves tervének összeállításához, meghatározva ebben a gyűjteménygyarapítás konkrét témaköreit, a kiemelt országos kutatási témákat, és a gyűjtemények nyilvántartásával kapcsolatos feladatokat.

Az új- és legújabb kori történelmi muzeológiában a legreprezentatívabb eredmények kétségkívül a *kiállítások* terén születtek.

1975–80 között 53 új állandó kiállítással gazdagodott ez a szakág. Közülük tartalmában és kivitelezés színvonalában is kiemelkednek a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumnak a magyarországi munkásmozgalmak történetét, a Hadtörténelmi Múzeumnak az Osztrák–Magyar Monarchiát és az első világháborút bemutató kiállítása; a debreceni, dunaújvárosi, zalaegerszegi, sárvári és salgótarjáni történelmi kiállítások.

A tervidőszakban megrendezett mintegy 450 időszakos kiállítás tematikájában rendkívül változatos volt. Részben történelmi évfordulókhoz kapcsolódtak (Rákóczi, a szabadságharc, a NOSZF, a Tanácsköztársaság, felszabadulási évforduló), de szaporodott az életmód- és művelődéstörténet, a gazdaság-

történet, ipartörténet, a munkásmozgalom egyes eseményeit vagy szervezetének történetét bemutató kiállítások száma is.

(Így éltek a budapestiek, Divat és öltözködés, Puszták népe, Az esztergomi céhek története, A bükki szénbányászat emlékei, A szegedi nyomdászat története, Görög kereskedők Miskolcon, Munkásmozgalom az alkoholizmus ellen, Ötven éves a Sarló, Földet vissza nem adunk, Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában, Régi iskola, A győri színpad története, 30 éves a Forint stb.)

A kiállítási tevékenység az utóbbi években tartalmában átgondoltabb, koncepciózusabb lett, és nem egy olyan, iskolát teremtő kiállítással lettek gazdagabbak a magyar múzeumok, amelyek – elsősorban tárgygazdagságuk révén – joggal vívtak ki hazai és nemzetközi elismerést. Úgy véljük, hogy az 1973-ban kiadott "Irányelvek" meghatározó szerepet játszott az új- és legújabb kori történeti múzeumi gyűjtemények tíz esztendő fejlődésében. Egyrészt, mert tartalmában egybecsengett a valós társadalmi igénnyel, és hosszú időre helytállóan határozta meg a feladatokat. Másrészt, mert kimondottan prioritást biztosított a gyűjtemények fejlesztésének.

Amikor elismerjük, hogy az új- és legújabb kori történeti gyűjtemények megerősödésével az egész magyar múzeumügy lett erősebb, látnunk kell azt is, hogy a jelenlegi megváltozott társadalmi és szellemi életben, a gazdálkodás új feltételei között, a "felnőtté vált" történeti muzeológiai értelmezésben és gyakorlati művelésében gondok is mutatkoznak.

Az "Irányelvek" kiadása óta eltelt 10 esztendőben az új- és legújabb kori történeti *gyűjtemények* intézményi bázisát képező múzeumi hálózat jelentős mértékben megerősödött és kibővült. A 3 nagy országos gyűjtőkörű történeti múzeum (Nemzeti, Munkásmozgalmi, Hadtörténeti), a 19 megyei szervezet és BTM mellett funkcionálisan ide kell sorolnunk az Országos Műszaki Múzeumot, a szakmúzeumok többségét, de a szaporodó számú üzemtörténeti gyűjteményeket is. 1973 óta csaknem 200 helytörténeti múzeum, kiállítóhely, üzemtörténeti gyűjtemény, ipari műemlék, történelmi emlékhely nyílt meg. Ez a jelenség arra utal, hogy a múzeumok tudatos fejlesztési koncepcióján túl, ma is aktív és mobilizálható társadalmi erő a múlt tárgyi emlékei megőrzésének reflexe, és ezt a szakág mai és jövőbeni helyzetében nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

A megnövekedett hálózat fenntartása és szakmai, szolgáltatói színvonalának biztosítása nem kis gondot okoz. Jogosan vetődik fel a nem megfelelő színvonalú, igen alacsony látogatottságú múzeumi objektumok racionális átcsoportosításának, illetve felszámolásának gondolata. Nem kevés problémát okoz az új- és legújabb kori történeti gyűjtemények egységes szakmai irányításának kérdése sem. A problémák egyik fő forrása, hogy ez a szakág – azonos jelentőséggel – mindkét országos gyűjtőkörű történeti múzeumunk meghatározó profilja. Az 1957-ben önállósult Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban kezdeti útkeresés után igen hamar megindult egy tudatos, koncepciózus gyűjteményfejlesztés, mely eredményeként ma már mennyiségében és kvalitásában is igen színvonalas gyűjteményi anyag áll rendelkezésre. Mivel a munkásmozgalom nem tekinthető másként, mint nemzeti történelmünk elidegeníthetetlen részeként, a Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményi anyaga és tevékeny-

sége ma már túlmutat a szorosan vett munkásmozgalom történeten: gyakorlatilag átfogja a XIX–XX. századi nemzeti történetet. Ez az intézmény szakfelügyeli és koordinálja az országban az új- és legújabb kori történeti muzeológiát, az életmód- és egyéb kutatási programokat. A Munkásmozgalmi Múzeum tevékenységi körének ilyen kiteljesedése átfedésekhez és funkciókeveredéshez vezetett a Magyar Nemzeti Múzeummal.

A gyűjtési profilok egyeztetése és precíz lehatárolása a két múzeum között elméletileg is rendkívül nehéz, gyakorlatban azonban csaknem megoldhatatlan. Tehát a szakág egyik legsürgetőbben megoldandó feladatának a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum kapcsolati rendszerének rendezését tartjuk.

Itt kell szólnunk az Országos Műszaki Múzeum gondjairól is. Szerencsétlen magyar adottság, hogy a nemzetté válás nagy múzeumalapító korszakában a magyar múzeumügy nem tudta létrehozni nemzeti technikatörténeti gyűjteményét, máig érezhető űrt teremtve ezzel. A felgyorsult ipari rekonstrukcióval, a naponta korszerűsödő technológiával, az ipari és mezőgazdasági termelési eszközök rendkívül gyors változásával, technikai emlékeink gyűjtése nem tud lépést tartani, ezek pusztulása soha nem pótolható veszteségeket okoz a magyar kultúrának. Igaz, az illetékes szaktárcák rendeletekben szabályozták az ipari és mezőgazdasági emlékek védelmét. A szakmúzeumok hallatlan erőfeszítéseket tesznek a technikai eszközök és emlékek mentésére, jelentős eredményeket könyvelhetnek el a missziós szerepet vállaló és szaporodó üzemtörténeti gyűjtemények is, nem egy – főként korai – ipari emlékünket az OMF állította helyre. Mindezek azonban az Országos Műszaki Múzeum funkcionális korlátozottságát csak részben pótolják. A Műszaki Múzeum jelenlegi feltételei között a műszaki muzeológiai szakági koordinációját ellátni nem tudja és működését meghatározó feltételein csak országos összefogással, jelentős kormánytámogatással lehetne változtatni.

A szakág fejlődéséhez legkedvezőbb feltételek a megyei múzeumi szervezetekben alakultak ki, hisz a megyék gyűjtőköre valamennyi múzeumi szakágra kiterjed, és meghatározott földrajzi korlátozottsággal ugyan, de gyakorlatilag nemzeti múzeumi funkciókat látnak el. Igaz, a személyi és dologi feltételek ehhez nem mindenütt adóttak. Csaknem minden megyei szervezetben létrejöttek a történeti osztályok, így megteremtődtek azon szervezeti keretek, melyek a történeti muzeológia egységes megyei fejlesztését elvileg biztosítják, a megyék többségében összevonták a helytörténeti, iparművészeti, irodalomtörténeti, illetve egyéb üzem-, iskolatörténeti stb. gyűjteményeket.

Megállapíthatjuk, hogy az új- és legújabb kori történeti muzeológia országos intézményi hálózata kialakult, ez a hálózat struktúrájában összhangban áll a magyar múzeumok hagyományaival, és megfelelő szervezeti keretet biztosít a szakág további fejlődésének.

Megoldandó a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum kapcsolatrendszere, biztosítani kell az Országos Műszaki Múzeum működésének feltételeit, hogy megfelelően elláthassa a műszaki és ipartörténeti szakmúzeumok és gyűjtemények irányítását, és létrehozassa a technikatörténeti állandó kiállítást. Felül kell vizsgálni a helytörténeti múzeumok és kiállítóhelyek szakmai

színvonalát és működési körülményeit, meghatározva ez alapján az országos hálózat módosításának további feladatait.

Az új- és legújabb kori történeti gyűjteményekben nyilvántartott 1,5 millió egyedi tárgy jelzi, hogy múzeumaink a gyűjteményfejlesztésben igen figyelemreméltó eredményeket értek el. Összességében megállapíthatjuk, hogy az "Irányelvekben" megfogalmazott célkitűzéseknek, majd a szakág tervperiódusokra kidolgozott fejlesztési koncepciójának múzeumaink általában megfeleltek. A gyűjtemények tematikus összetételét és kvalitását vizsgálva azonban úgy véljük, néhány problémát regisztrálnunk kell. Az "Irányelvek" a szakág feladatait a kronológia rendező elve alapján a XIX–XX. századi történeti tárgyak gyűjtésében szabta meg, egy olyan társadalmi szituációban, amikor az új- és legújabb kor, és ezen belül is a munkásmozgalom, a munkásosztály kialakulásának és osztályharcának múzeumi anyaga tényleges hiányként jelentkezett. A kronológiai lehatároltság indokolt volt, hiszen egy jogos társadalmi igény jegyében egy valóságos hiány felszámolását tűzte ki célul. Mégis bizonyos gondok forrása lett nemcsak azért, mert a régészeti korok és az újkor határán levő korszakok kutatottsága hiányosabb maradt, de főként azért, mert a gyűjteményfejlesztés meghatározó szempontjává a kronológia vált.

A hagyományos múzeumi szakágak a már begyakorolt és kidolgozott módszereit az új- és legújabb kori történeti muzeológia nem tudta megfelelően adaptálni, illetve a szakma nem dolgozta ki kellő mélységben és részletességben a szelektív gyűjteményfejlesztés szempontjait és módszertanát. A szakágon belül azon korszakokat prezentáló gyűjtemények erősödtek meg leginkább, amelyekben a rokon tudományok muzeológiai módszertana és az elméleti történetírás tudományos háttere már kidolgozott volt, tehát a XIX. század második fele, a századforduló kb. a 30-as évek végéig. Így annak a társadalmi elvárásnak, amely valójában az új- és legújabb kori történeti muzeológiát preferálta — nevezetesen a munkásosztály kialakulása és osztályharcának története, a felszabadulás és főként a szocializmus építése tárgyi anyagának gyűjtése és muzeológiai feldolgozása — a szakág csak részben tudott megfelelni.

A gyűjtemények részletesebb tematikus vizsgálata azt jelzi, hogy a megötszöröződött nagyságrend nem egyértelműen minőségi mutató. Egyrészt mert éppen az "Irányelvek" célkitűzései nem kellően tükröződnek a tárgyi anyagban, másrészt a gyűjtemények információs, esztétikai értéke rendkívül változó, egyenetlen. Sok olyan tárgyegyüttest őriznek a múzeumok, amelyek egy-egy kampánynak, évfordulónak, eseménynek vagy napi politikai motivációnak alárendelten vagy éppen a történész muzeológus téves értékítélete folytán kerültek be. Ugyanakkor a nyilvántartás korszerűtlensége miatt az új- és legújabb kori történeti muzeológia vizsgálati hatásköréből kikerülhetnek a más gyűjteményekbe sorolt tárgyak, mert nem mindenhol jöttek létre a tudományos kutatás alapfeltételét képező adattárak, melyek lehetővé teszik a tárgyak történeti vizsgálatát, függetlenül attól, hogy az melyik gyűjteményben nyilvántartott. A nyilvántartás alapfeltétele a komplexitásnak, a hagyományosan elkülönült és a történeti gyűjtemények közötti gyűjtőkori munkamegosztásnak és kapcsolatrendszernek, illetve az együttes hasznosításnak.

Általában elmondhatjuk, hogy az új- és legújabb kori történeti muzeológia egyik legsúlyosabb gondjának ma a módszertani bizonytalanságot érezzük, amely egyaránt tapasztalható a gyűjtési koncepció megvalósításában, a tudományos kutatásban, a komplexitás értelmezésében. Az egyik fontos feladatnak a rendelkezésre álló gyűjteményi anyag értékrendi szelektálását és rendszerezését tartjuk az általános elvek és módszertan alapján: A szelektív gyűjtés szakmai szempontjai és módszertanának kidolgozása nemcsak azért fontos, mert a totális gyűjtésben a parttalanság veszélye reális, hanem mert komoly gazdasági és objektív korlátokkal is számolnunk kell. Már most is erősen érezhető és nem kis gondokat okoz, hogy a gyűjtemények mennyiségi növekedésének ütemétől a raktározás, az állagmegóvás, restaurálás, de a felhasználás lehetőségei is messze elmaradnak. A működési feltételek adatokban tükröződő javulása ellenére a már meglévő anyagmennyiség feldolgozásához és megóvásához sem a szakszemélyi állomány, sem a segédszemélyzet nem biztosított. Általában gond, hogy a gyűjtemények rendkívül gyors növekedésével a muzeológiai feldolgozás, a szakmai információ-áramlás, és a tárgyvédelem nem tudott lépést tartani. A tudományos tervekben többnyire olyan köztörténeti témák szerepelnek, melyek műfajukban korántsem tükrözik a múzeumi sajátosságokat, nem a gyűjteményi anyagra épülnek. Szinte teljesen hiányoznak a szakkatalógusok, tárgyjegyzékek, a forrásközlések, amelyek révén tényszerű adatokat kaphatnánk arról, hogy valójában mit és milyen értékű anyagot őriznek az új- és legújabb kori történeti gyűjtemények. Ezek feltárnák a gyűjteményfejlesztés konkrét hiányosságait és gyenge pontjait, alapját képezhetnék a gyűjtési profilok újbóli átgondolásának, a begyűjtött anyag közgyűjtemények közötti szakszerű megosztásának.

A gyűjtési profilok tisztázása egyben a szakág egzakt fejlesztési koncepciójának kidolgozását, a gyűjteményi bázis meghatározását, az országos múzeumok vagy valamely megyei szervezet által koordinált kutatási feladatok és a távlati kiállítási tervek rögzítését is jelentheti. Nagy lehetőségeket látunk a regionális, illetve indokolt esetben a tematikus kutatási programokban is. Nemcsak azért, mert az anyagi eszközök és a munkaerő így racionálisabban használható, hanem szakmai megfontolásokból is. A kistájak komplex kutatása egy meghatározott célfeladatra mobilizálhatja nem csak a különböző múzeumi szakágakat, a többi közgyűjteményt, hanem a szellemi élet egyéb erőforrásait és a jól értelmezett lokálpatriotizmus társadalmi bázisát is. Az új- és legújabb kori történeti muzeológusok publikációs lehetőségeinek nagyobb részét a múzeumi évkönyvek és az "Új- és legújabb kori történeti közlemények" periodika biztosítja. Az a tény, hogy a tudományos publikációk jelentősebb része színvonalas történetírás, egyértelműen jelzi, hogy a múzeumokban dolgozó 124 történész általában jó kvalitású és alapfeladatai ellátására alkalmas, holott az elvárás nem kevés. Az általános és alapos elméleti felkészültségen túl a múzeumban dolgozó történésznek jártasnak kell lennie gazdaságtörténetben, művelődéstörténetben, helytörténetben, iskola- és sporttörténetben stb., és — főleg — megköveteltetik a tárgyak történeti-esztétikai értéke iránti affinitás. A történész muzeológusok tudományos tevékenysége azt jelzi, hogy ez utóbbi a leggyengébb pont, illetve itt érződik leginkább a történeti muzeológia egyetemi képzésének hiánya. Többéves szünet után, 1981-ben indult meg az ELTE-n a történész

muzeológusok rendszeres képzése. Igen fontos, hogy az alap- és a majdan kialakítandó postgraduális képzésben, valamint a szakmai továbbképzésben a történettudomány egészét meghatározó ideológiai problémák és jelenségek mellett mind nagyobb szerepet kapjon a muzeológiai módszertan.

A történész muzeológusok tudományos feldolgozó tevékenységét koncentrálni kell az országos jelentőségű, kiemelt és a múzeumi gyűjteményekre összpontosító, minősítésre alkalmas kutatási témákra, meg kell teremteni azok országos és helyi preferálási lehetőségeit.

Szükségesnek látjuk a tárgyjegyzékek és szakkatalógusok mielőbbi megjelentetését. Az új- és legújabb kori történeti közlemények, ill. a múzeumi évkönyvek adta publikációs lehetőségeket a szakág legfontosabb célkitűzéseit, ezen belül is a szocialista korszak muzeológiai feldolgozásának elméletét és módszertanát ismertető tanulmányok és forráspublikációk közlésére kell biztosítani.

Külön kell szólnunk a kiállításokról, mint a múzeumi tevékenység egyik meghatározott területéről. Már említettük, hogy a szakág kétségkívül legjobb és leglátványosabb eredményeit a kiállításokban regisztrálhatjuk. A kezdeti, rendszerint anyaghiánnyal küszködő kiállítások után a 70-es évek közepétől több, új koncepciót és rendezési stílust követő kiállítás nyílt meg. Ezek az ún. komplex történeti kiállítások a társadalmi, politikai, gazdasági és művelődéstörténeti jelenségeket összefüggésükben tárják a látogatók elé, így nemcsak korszerűbbek, mint a korábbiak, hanem tárgyanyaguk gazdagabb, didaktikusabbak, és látványosabbak is. A történeti muzeológia integrációs képességét valójában ezekben a kiállításokban demonstrálja. Nem egy esetben a létrehozandó állandó történeti kiállítás szabta meg a gyűjteményfejlesztés egész koncepcióját és ütemét, olykor az egész múzeum működésének körülményeit. Szinte minden nagyobb kiállítás rendezését a múzeum felújítása, korszerűsítése, a raktárterek bővítése előzte meg, ezáltal általában javultak a múzeum feltételei, a vendégfogadás körülményei. Azt tapasztaltuk, hogy egy színvonalas állandó kiállítás megrendezésére készséggel biztosították a megyék az anyagi és személyi feltételeket.

A komplex történeti kiállítások létjogosultsága nem vitatható sem országos, sem megyei, sem helyi történeti relációban, mégis úgy véljük, átgondoltabb kiállítási politikára kell törekednünk. A komplexitás módszer, amely a múzeumi tárgyakat az adott földrajzi egység történeti fejlődésének természetű, társadalmi környezete által determinált sajátosságai, lokális specifikumai bemutatására teszi alkalmassá. Állandó kiállításaink ezeket a helyi adottságokat csak kevésbé tükrözik, nem sikerült egyértelműen megoldani a sorsfordulók, az egyetemes, a nemzeti és helyi történeti események összefüggései feltárásának valóban nem egyszerű feladatát. Kevés az egy korszakot, tematikus egységet részletesebben feldolgozó időszaki vagy kísérleti kiállítás. A komplex történeti kiállításokban törvényszerűen tükröződik az új- és legújabb kori történeti gyűjtemények már jelzett gondja, nevezetesen, hogy a szocializmus építésének gyűjteményezési elvei és módszertana nem megfelelően kidolgozott. A kiállítások többségében — ha a rendezők egyáltalán vállalkoznak rá —, a felszabadulás utáni korszak bemutatásában az addig egységes és világos rendezési koncepció tétován megtorpan és rendszerint visszaesik az anyaghiányba. Úgy véljük, hogy felszabadulásunk közelgő negyvenedik évfordulója jó

alkalmat kell jelentsen ahhoz, hogy kísérletképpen néhány olyan tematikus, vitára készített kiállítást rendezzünk, amely szocialista korunk társadalmi jelenségeit mutatja be.

A történeti kiállításokban végzett közművelődési munka módszerei lényegében nem különböznek a múzeumokban általában kialakult közművelődési tevékenységtől. Igaz, a kreativitás lehetősége a történeti kiállítás műfaji sajátosságaiból adódóan kisebb, mint a néprajzban vagy képzőművészetben például, de általános ismeretterjesztő funkciója éppen politikai-ideológiai szerepe miatt jelentősebb. A történeti kiállításokban végzett közművelődési munkába olyan társadalmi rétegek is bevonhatók, melyek egyébként szervezeten a múzeum más területein nem (pl. a pártoktatásban résztvevők, szocialista brigádok, sorkatonaság stb.) Itt említenénk azt a társadalmi háttérrel, amely a helytörténeti vagy pl. az üzemtörténeti gyűjtemények létrehozásában jelentős szerepet játszott. A szocialista hazafiság helyes értelmezésében a közvetlen környezet tárgyi emlékeinek spontán megőrzése olyan jelenség, amelyre más társadalmi és politikai szervezetekkel együttesen a múzeumoknak is nagyobb figyelmet kell fordítani.

A TÖRTÉNETI MUZEOLÓGIA FEJLŐDÉSE, HELYZETE ÉS TOVÁBB- FEJLESZTÉSÉNEK LEHETSÉGES IRÁNYAI

A magyar muzeológia felszabadulás utáni fejlődésének egyik legjelentősebb eredménye, hogy az új- és legújabb kori történeti muzeológia bevonult a múzeumi szakágak közé.

Az új- és legújabb kori történeti gyűjteményeket határozott társadalmi és politikai igénye, a jubileumi kiállítások készítésének igénye alapozta meg az 1960-as évek elején. Természetesen ennek a folyamatnak előzményei is voltak, mint például a Magyar Nemzeti Múzeum 1948-as centenáriumi és állandó kiállítása, vagy a Magyar Munkásmozgalmi Intézet múzeumi alosztályának gyűjtőmunkája, állandó és időszakos kiállításai és 1957-ben a Munkásmozgalmi Intézet múzeumi alosztályából – mint új országos múzeum – megalakult Legújabb kori Történeti Múzeum. A jubileumi kiállítások kapcsán a múzeumokba bekerült történeti emlékek mennyisége, az időszakos kiállítások látogatottsága, a bennük rejlő közművelődési lehetőségek felismerése országsszerte mozgásba hozta a múzeumi szervezetet. A hatvanas évek elején még alig néhány új- és legújabb kori történész-muzeológus dolgozott az országban. A munka jelentős részét részfeladatként más szakág muzeológusai végezték. A hatvanas évek végén Győr-Sorpon, Vas és Nógrád megyében már kettő, a megyék többségében pedig egy tudományos kutató látta el a szakág feladatait. Volt több olyan megye is, ahol nem volt főállású történész-muzeológus. A szakág helyzete még ingatag volt, de a kialakult gyűjteményekben 1973-ra mintegy 300 000 anyagot vettek már nyilvántartásba.

Az 1970-es felszabadulási évforduló ünnepségei után a kutatók száma csökkenni kezdett a megyékben. Azt tapasztaltuk, hogy a történész-muzeológusi státusokra több helyen más szakágat művelő muzeológusokat kezdtek alkalmazni.

A sorozatban készített jubileumi kiállítások természetesen elég sok hibát hordoztak magukban, mintegy felnagyított képesalbumok voltak, és ha egy-egy tárgy meg is jelent a tárlatokon, annak csak illusztratív szerepe volt. Az ekkor készült állandó történelmi kiállítások többsége csak 1945-ig mutatta be a történelmi eseményeket. Az első ilyen típusú állandó kiállítás a Legújabb kori Történelmi Múzeum szervezésében, országos összefogással Békéscsabán nyílt meg. Ezt követte az orosházi, a győri és a szombathelyi kiállítás.

A szakági tevékenység kezdeti eredményei a tudományos és ismeretterjesztő jellegű publikációs tevékenységben is megnyilvánultak. Több megyei múzeumi évkönyvben is megjelentek 19. vagy 20. századi történelmi eseményekről szóló tanulmányok.

A szakág szempontjából periódushatárként értékelhetjük a minisztérium múzeumi főosztályának 1973-ban kiadott irányelveit, mely a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történelmi muzeológia fejlesztésével, a megyei új- és legújabb kori történelmi osztályok felállításával foglalkozott. Az irányelvek a következő fő pontokban határozták meg a továbbfejlődés útját:

1. Ahhoz, hogy a XIX–XX. század, a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó új- és legújabb kori történelmi muzeológia a többi múzeumi szakággal egyenrangúvá váljék, a tartalmi tevékenység sokoldalú továbbfejlesztésére van szükség.
2. A gyűjtőmunkát tudományos alapokra kell helyezni, és komplex jellegű fejlesztéssel a politikai, a gazdasági és a kulturális fejlődést a teljességre törő igénnyel kell gyűjteni.
3. A köztörténelmi feladatoknak változatlan jelentőséget tulajdonítva, az új- és legújabb kori történelmi gyűjteményeknek rendelkezniük kell a helyi gazdasági-termelési struktúrát leginkább meghatározó ipari, mezőgazdasági szakágazatok és szakmák fejlődését reprezentáló tárgye gyűjteményekkel.
4. A társadalom valamennyi osztályáról és rétegéről szóló emléktárgy gyűjtése mellett a társadalom fejlődésében betöltött vezető helyének megfelelően kell folytatni a magyar munkásosztály létrejöttével, fejlődésével, osztályszerkezetének kialakulásával, a munkáséletmóddal, a munkáskultúra hagyományával, a proletárdiktatúra megteremtésével, a szocializmus építésével összefüggő emlékek gyűjtését.
5. A gyűjteményeknek a szocialista nemzetköziség és a szocialista hazafiság egységét kell tükrözniük.
6. El kell érni, hogy a történelmi valóságnak megfelelően a megye, illetve az egyes települések sajátos körülményei, adottságai álljanak a kutató-gyűjtő tevékenység előterében.
7. Az új- és legújabb kori történelmi muzeológiának a gyűjtő-feldolgozó munkája során a társadalmi gyűjteményekkel, a megyei levéltárakkal és könyvtárakkal szoros együttműködésben kell eljárnia, és a különböző művészeti irodalomtörténelmi, néprajzi és műszaki gyűjteményekkel szoros kapcsolatban és kölcsönhatásokban kell fejlődnie.
8. A kapitalizmus és a szocializmus történetével összefüggő muzeológiai feladatokat a megyei múzeumokban — a megyék lehetőségei szerint 2–4 év alatt — létrehozandó, illetve kifejlesztendő új- és legújabb kori történelmi osztályok segítségével kell ellátni.

9. A káderfejlesztés fő forrása az egyetemi képzés, a tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy ebben a szakágban kitűnő helyi erők is találhatóak. A szakmuzeológusok alkalmazása mellett ezeknek az erőknek a munkáját is igénybe kell venni.

10. Az új- és legújabb kori történeti muzeológiai munkát az országos középtávú tervvel összhangban kialakított, azzal időben is egyeztetett gyűjtési-kutatási tervek alapján kell folytatni.

11. A szakág egyik fő módszertani sajátossága, hogy színvonalas művelése csak széles körű társadalmi bázison lehetséges.

Az irányelvek hatására felgyorsult az új- és legújabb kori történeti muzeológia fejlődése. 1972-ben 82, 1982-ben pedig már 124 történész-muzeológus dolgozott az országban.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeumnak és a Magyar Nemzeti Múzeum újkori és legújabb kori osztályainak kialakulásával létrejött ha átfedésekkel is, az a hézagmentes történeti láncolat, mely népünk egész történetét átöleli. A megyék többségében kialakultak az egységes új- és legújabb kori történeti osztályok, amelyeknek munkájában a magyar munkásosztály történetének muzeológiai kutatása is helyének és történeti szerepének megfelelő hangsúlyt kapott. Csak néhány esetben tapasztaltunk olyan törekvést, hogy önálló munkásmozgalmi múzeumot akartak létrehozni, de végül ezeken a helyeken is megértették, hogy egyetlen múzeumi szervezet sem rendelkezik annyi tudományos kapacitással, sem hellyel, hogy ugyanazon időszakokkal foglalkozó két párhuzamos szervezetet tartson fenn. A munkásmozgalmak és a nemzeti történet szétválasztásával csak mindkettő csunkulna.

Tapasztalataink szerint ott volt a leggyorsabb fejlődés, ahol az osztály megyei hatáskörrel, a megyei múzeumon belül alakult ki (pl. Csongrád, Nógrád, Vas megye). Ezekben a megyékben tíz év alatt elérték, hogy a megyei központban levő és kellő létszámú osztállyal párhuzamosan, közös, egyeztetett munkaterv mellett a helyi múzeumokban is foglalkoztatnak történész-muzeológusokat. Azokban a múzeumi szervezetekben, ahol több intézményben szétszórva tevékenykedtek a történész-muzeológusok, sokkal nagyobb volt a veszélye annak, hogy az osztály csak névleg jöjjön létre. Példa erre Hajdu-Bihar megye, ahol hét muzeológus közös, egyeztetett cél nélkül még munkaközösséget sem alkot, holott valós osztállyá szervezésük csak elhatározás kérdése. Eredményesen végezték el ezt a szervezést Győr-Sopron megyében. Megállapíthatjuk azt is, hogy az erősebb megyék jobban fejlődtek, a gyengék pedig a munkában és a fejlődésben egyre jobban elmaradtak. Az eltelt tíz év után sem megnyugtató szakágunk helyzete Zala, Szabolcs, Somogy és Bács-Kiskun megyében.

Gyűjteményeink komplex fejlesztése minőségi változást eredményezett. Míg 1972-ben mintegy 300 000 tárgyat és dokumentumot őriztek az új- és legújabb kori gyűjteményekben, ez a szám jelenleg 1.500.000. Gyűjtőmunkánk témaköre bővült. Általánossá vált a kultúrtörténeti, az életmódra jellemző anyagok gyűjtése. Ebben kétségtelenül szerepet játszottak az ötéves tervekhez igazodó múzeumi középtávú tudományos tervek is, amelyek szinte megyékre bontva ismertették a konkrét feladatokat. A két tervidőszakban több országosan koordinált feladatot is meghatároztunk. Ezek közül nem egyet már a megyei múzeumi szervezet kapott meg országos koordinálásra (pl. Nógrád megye a

bányászatot). A megindított tudatos gyűjtő, feldolgozó és nyilvántartó munka eredményeként az eddig egységesen kezelt gyűjteményanyagban kialakultak a tárgyi és a dokumentációs gyűjtemények. Az itt őrzött anyagok számbeli növekedése sok helyen a gyűjtemények kialakulásához vezetett. A gyűjteményi rendszer több helyen tovább finomodott, ezt a fejlődést mutatja az önálló történeti fényképgyűjtemények kialakulása is. Kialakultak, illetőleg önállósultak a történeti adattárak is, de ezek fejlődésével még nem lehetünk elégedettek. A gyűjtemények számszerű növekedésével párhuzamosan vált egyre nehezebbé a múzeumok raktári helyzete. A múzeumok többségében a raktárak az állagmegóvás, védelem és a személyi felelősség szempontjából nem megfelelőek, zsúfoltak, áttekinthetetlenek. Ez alól szinte csak az új múzeumépületekbe költözött intézmények jelentenek kivételt. Már a korszak elején általánosan használttá váltak a múzeumok nyilvántartási szabályzatának megfelelő leltárkönyvtípusok. Ezt az egységesen kialakult helyzetet veszélyezteti az a körülmény, hogy a KMI rosszul értelmezett gazdaságossági szempontból megszüntette ezek előállíttatását és központi elosztását.

Szakági tevékenységünk eredményességének jellemző mutatói a kiállítások. Az elmúlt tíz évben több mint száz állandó történeti kiállítás nyílt meg, köztük olyan jelentős létesítmények, mint a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum, az Országos Hadtörténeti Múzeum, a salgótarjáni és a duanújavárosi, a szekszárdi, a debreceni, a sárvári, a miskolci múzeumok állandó kiállításai.

Az ilyen, a komplex történeti kiállítások sikeresnek bizonyultak, módszerük általánosan elfogadottá vált. Ezek a kiállítások már egy gazdag gyűjteményi bázisra támaszkodni tudó szakágazat kiállításai. Ez a fajta kiállítás a múzeumi kiállítások legmunkaigényesebb változata, mert ez a különböző múzeumi szakágaknak, közgyűjteményeknek és a történeti kutatások legújabb eredményeinek a szintézise, ahol a kiállításon szereplő valamennyi anyag rendezési elve a tárgyakban rejlő sajátos történeti vonatkozás, vagyis a történelem.

A IV. és az V. ötéves terv időszakában szakágunk mintegy 700 időszak kiállítást készített. Ezek a kiállítások tematikailag rendkívül sokfélék voltak, de legnagyobb számban az 1918–1919-es és az 1945-ös évfordulóhoz kapcsolódtak. A gyűjtemények gyarapításának köszönhető az is, hogy a sablonos fotódokumentációs bemutatók helyett már több helyen a gyűjtemények muzeális anyagaira épültek a távlatok.

Külön ki kell emelni az időszak kiállítások közül a művelődéstörténeti, az életmódtörténeti kiállításokat. Ezek közül is kitűnt a Budapesti Történeti Múzeum életmódtörténeti sorozata.

Ez a nagyarányú kiállítási tevékenység nagy feladatot rótt muzeológusainkra. Kapacitásunknak aránytalanul nagy részét vette igénybe. A történeti kiállítás készítése időigényes feladat, és ennyi kiállítás színvonalas elkészítése még meghaladta a szakág erejét. Ugyanakkor nem engedhetjük meg magunknak, hogy alacsony színvonalú kiállításokkal lépjünk a közönség elé. A jövőben csökkentenünk kell a kiállítások számát, de növelnünk kell a létrehozásukra szánt időt. Igyekeznünk kell olyan kiállításokat

készíteni, amelyek egy témát először település, majd megyei, végül országos szinten dolgoznak fel. Az igényes munkához magasan képzett szakemberekre van szükség. Ezért jelentett gondot, hogy az 1970-es években szünetelt az egyetemen a történész-muzeológusok képzése. A pályát kezdő új munkatársak többségének egyetemi történelemtanári oklevele volt, sokan csak főiskolai végzettséggel rendelkeztek. Így a muzeológusi ismereteket munkájuk végzése során kellett elsajátítaniuk. Pedig a történész-muzeológus is félmunkát végez, ha tárgyainak csak történeti oldalát vizsgálja, és érdektelenül vagy hozzánemértés kövekeztében elmegy ezen tárgyak egyéb tulajdonságai (anyag, technika, esztétikum) mellett. (Mint ahogy a többi szakág muzeológusa is félmunkát végez, ha nem vizsgálja tárgyainak történeti vonatkozásait.) Ezeknek a tulajdonságoknak az egyéb szakmuzeológiai ágakban szokásos legmagasabb szintű feltárása nélkül a szóban forgó tárgy történeti aspektusának értékelése nagyon könnyen tévessé válhat.

A történész-muzeológusok többsége olyan múzeumban dolgozik, amelyet 1981-ben tudományos kutatóhellyé nyilvánítottak. Ezzel a tudományos tevékenység az elvárás szintjéről a követelmény szintjére emelkedett. Az utóbbi években elkészített és megjelentetett tudományos feldolgozások mennyisége emelkedett és minősége javult. De tisztán kell látnunk azt is, hogy míg a gyűjtés, a feldolgozás, a nyilvántartás és a bemutatás területén érezhető és meghatározó tényező a központi elgondolás, addig a tudományos feldolgozás területén az egyéni érdeklődésnek, a "saját" kutatási célnak van elsődlegessége még akkor is, ha az a magyar nép történetének meglehetősen perifériális részéhez tartozik. Nem lehetünk elégedettek gyűjteményeink tudományos feltártságával sem, holott tudományos publikációs tevékenységünkkel elsősorban a gyűjteményeinkben rejlő információkat kellene közkinccsé tennünk, mert sajátos, másutt nem kutatható történeti forrásokkal rendelkezünk. A 124 kutató munkája így csak utólag, bibliográfiai szempontból állítható össze egy rendszerré, pedig ha tudományos kapacitásunknak akár csak egy negyedét is egy meghatározott téma komplex feldolgozására fordítanánk, olyan munkát tudnánk az asztalra tenni, amely jóval értékesebb lenne, mint a számszerűen talán több publikációt eredményező, de központi koncepció nélküli munka.

Ebben a szétszórtságban szerepet játszik az is, hogy intézményi szintű tudományos kapcsolataink az illetékes akadémiai intézetekkel, bizottságokkal esetlegesen, ha egyáltalán léteznek. Szakágunk munkái, tudományos tervei nincsenek koordinálva az országos tervekkel, az akadémia illetékes szervei és a Történettudományi Intézet azokat nem ismeri, nem vitatja meg, nem értékeli, sem terveiben, sem összesítéseiben nem szerepelteti. Ez nem abból adódik, hogy tevékenységünk ennyire értéktelen lenne, hanem abból, hogy a kapcsolatok és az információs csatornák még nem alakultak ki. Hasonlóan hiányzanak kapcsolataink az egyetemekkel és a főiskolákkal is — nem a mi hibánkból, amit az is bizonyít, hogy az utóbbi öt évben öten szereztek kandidátusi címet, és 22 egyetemi doktori disszertáció készült el területünkön.

A szakág önálló módszertani folyóirattal rendelkezik, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei 1980 óta Történeti Múzeumi Közlemények címen jelenik meg, 1981 óta pedig két témával csatlakoztunk a Tudományszervezési és Informatikai Intézet által szervezett kutatási munkákhoz. Az 1973-as irányelveknek megfelelően kapcsolataink a többi múzeumi szakággal intenzívvé, mindennapivá váltak. A néprajzi és a technikatörténeti muzeológia, de a történeti muzeológia is eljutott ahhoz a felismeréshez, hogy önmagukban nem tudják feladataikat maradéktalanul megoldani, és ezért szükségszerűen együtt kell működnünk, amit a kutatások tárgyának helyenkénti azonossága indokol, valamint az is, hogy mind a néprajzi, mind az irodalomtörténeti, mind az iparművészeti, mind a termelés- és technikatörténeti muzeológia módszerét a történeti muzeológia vezérelve: a történetiség határozza meg. Egyetlenegy szakmuzeológiai ág sem nélkülözheti vizsgálandó tárgyának sajátos történeti vonását. Akár vizsgálja, akár nem, ezzel a tulajdonsággal a tárgy rendelkezik, és az általa használt vizsgálati módszer legfeljebb erősítheti vagy gyengítheti ezt a vonást. A néprajzi és a történeti muzeológiának egymást kiegészítve, azaz együttesen kell alkalmassá válnia a falusi és a mezővárosi teljes társadalmi keresztmetszet, az ipari forradalom előtti történelmi folyamatok múzeumi bemutatására. Majd ezt a kapcsolatot más kronológiai pontokban is létre kell hozni.

Az eddigiek alapján is megállapíthatjuk, hogy a történeti muzeológia az utóbbi években felzárkózott a hagyományos múzeumi szakágak közé.

A négy országos történeti múzeum — a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Hadtörténeti Múzeum — a múzeumok közép-távú tudományos tervei, a szakfelügyelet és a szakmai-idológiai továbbképzési konferenciák révén országosan elfogadottá tudták tenni a gyakorlati munkájukból leszűrt tapasztalatokat. Több vonatkozásban elértük azt a célt, hogy munkánkkal mind tematikailag, mind területileg, mind kronológiailag felöleljük nemzeti történetünk két évszázadát, a XIX. és XX. századot. De múzeumi tevékenységünk minden területén — szélességben és mélységben is — bőven van még tennivalónk. Hogy csak egyet emeljek ki közülük, nem engedhetjük meg, hogy nemzeti történetünk múzeumi feltárásából egy évszázad (a XVIII. század) kimaradjon. Az elkövetkező időszakban, bár a múzeumi terület extenzív fejlesztésének korszaka lezáródott, arra kell törekedni, hogy a történeti-muzeológiai tevékenységben az eddigi célok fenntartása mellett a következő tendenciák érvényesüljenek.

1. A történeti muzeológia kutatási területét ki kell terjeszteni a XVIII. század történetére is. Csakis így biztosítható országos szinten is a nemzeti történeti hézagmentes muzeológiai vizsgálata.

2. Az elkövetkezendő időben arra kell törekedni, hogy a történeti-muzeológiai tevékenység mind területileg, mind tematikailag, mind kronológiailag egyre teljesebben ölelje fel Magyarország történetét. Ebben a munkában jelentőségének megfelelő arányban kell szerepelnie a felszabadulás óta eltelt időszak történetének.

3. Kutatómunkánkban foglalkoznunk kell a határaink közvetlen közelében élő magyarság és a hazánkban élő nemzetiségiek, valamint a világban szétszórta magyar diaszporák történetével, az egyetemes emberi haladásért vívott küzdelemben játszott szerepükkel.
4. Azokban a megyékben, ahol még nem alakultak ki a megyei szintű történeti osztályok, meg kell teremteni ezek létrehozásának feltételeit: addig is, amíg ezek létre nem jönnek, el kell érni a megyei szervezeten belül a történész muzeológusok összehangolt feladatvállalását és együttműködését (a munkák közös tervezését és értékelését).
5. A történeti osztályok szervezetén belül kell megoldani a megyei irodalomtörténeti, termelés- és technikatörténeti, valamint iparművészeti muzeológiai kutatások feladatait, még abban az esetben is, ha ezek a kutatások már önálló egységként elkülönültek.
6. A történeti muzeológia több kérdésben sem tudja önmagában maradéktalanul megoldani feladatait. Ezért ezekben a kérdésekben a legszorosabban együtt kell működnie a néprajzi muzeológiával, amellyel kutatásának tárgya számos vonatkozásban azonos, illetőleg párhuzamos.
7. Fontosnak tartjuk, hogy a történeti muzeológia mind gyűjtő- mind tudományos feldolgozó munkája során foglalkozzon a társadalom valamennyi osztályának és rétegének anyagi és szellemi kultúrájával, a gazdaság-, a politika-, a művelődés- és az életmódtörténettel.
8. A múzeumok sajátos lehetőségeinek figyelembevételével a történeti muzeológiának a várostörténeti kutatásokba is be kell kapcsolódnia.
9. A káderfejlesztés fő forrása a történész-muzeológusok újból megindult egyetemi képzése, ahol arra kell törekedni, hogy a szakpárosításban helyet kapjanak néprajzosok, továbbá a környező országok nyelvét, valamint a latin és a német nyelvet tanuló történelemszakos hallgatók.
10. Célul kell kitűznünk, hogy a tudományos munkák elsősorban a múzeumi gyűjteményekre támaszkodjanak, azokat tegyék közkinccsé. Emellett főleg azok a témák kapjanak támogatást, amelyek tekintetében az adott terület, tájegység az országos fejlődés élvonalába tartozik.
11. Ki kell építeni kapcsolatainkat az akadémia bizottságaival, intézeteivel. El kell érni, hogy középtávú tudományos terveink beépüljenek az országos tervekbe, és elért eredményeinket is értékeljék.
12. A Magyar Történelmi Társulaton belül létre kell hoznunk a történész-muzeológusok szakosztályát.
13. A történeti, a néprajzi, az ipartörténeti, az irodalomtörténeti, a termelés- és technikatörténeti múzeumi szakágazat, valamint a többi közgyűjtemény együttműködésével minden megyében, ahol ez még eddig nem valósult meg, törekedni kell a megye, illetve a tájegység történetét napjainkig bemutató komplex történeti kiállítás elkészítésére.

14. A műtárgyak árának emelkedését a rendelkezésre álló vásárlási keret koncentrált felhasználásával és a gyűjtőmunkában részt vevő társadalmi aktivahálózat kiterjesztésével kell ellensúlyozni.

15. Különösen fontos feladatként kell kezelni a belső gyűjteményi rend folyamatos biztosítását, a kutathatóság fokozását. Ahol ennek feltételei megértek, ott el kell érni, hogy az egységes tárgyi gyűjteményből tárgytípusok, illetve anyagfélésegek szerint önálló gyűjtemények jöjjenek létre. Meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy a dokumentációs, illetve az adattári fotógyűjteményekből a történeti értékű eredeti eseménytörténeti, továbbá városképi felvételek és portrék önálló fényképgyűjteményként elkülönüljenek. Az ország valamennyi történeti gyűjteményében létre kell hozni a történeti adattárakat.

16. Több múzeumban sürgető feladat a műtárgyak biztonságos elhelyezését szolgáló raktárak létesítése, illetve a raktártér növelése. Meg kell teremteni a tárgyak korszerű restaurálásának és konzerválásának feltételeit.

KORREFERÁTUMOK

GECSÉNYI LAJOS (Győr—Sopron megyei I. sz. Levéltár)

Egészében a jelentés a szakág történeti fejlődésére támaszkodó jó helyzetelemzés és feladat-meghatározást tartalmaz. Bizonyos vonatkozásokban azonban kívánatosnak tűnik a kritikai elemzés erősítése, egyes részkérdések erőteljesebb kiemelése és ezen keresztül a tapasztalatok, tennivalók világosabbá, összefogottabbá tétele, a feladatok rangsorolása.

A történeti muzeológia hazai indulása, miként ezt az összeállítás is hangsúlyozza, szorosan kapcsolódik a gazdasági-társadalmi fejlődésünkből következő aktuális politikai igényekhez. Ennek következménye, hogy nehezebb — ám ma már elkerülhetetlenül szükséges — szabadulni olyan gyermekbetegségektől, mint a sematikusság, aktualizálás, kampányszerűség, a komplexitás mellőzése. Ezekből pedig szorosan következik a számszerűség operáló, olykor sietősen összehozott alkalmi kiállítások jelensége. E téren a fejlődés — a több pozitív példa ellenére — nem tűnik teljesen egyenesvonalúnak, mint azt a nem "kerek" (60., 35.) évfordulós kiállítások több helyütt jelezték. Így szükségesnek vélem, hogy a jelentés ismételten erősítse meg és a jelenlegi fogalmazásnál nyomatékosabban hangsúlyozza a történeti kiállítások színvonala emelésének fontosságát.

E kérdéskör nem választható el a komplexitás elvének több oldalú érvényesítésétől. A jelentés konkrét példák említésével megjegyzi: "az ilyen komplex történeti kiállítások sikeresnek bizonyultak, módszerük általánosan elfogadottá vált". Miután a módszer általánossá válását illetően vannak — különösen vidéki viszonylatban — kételyeim, szükségesnek tartanám nyomatékosabban szólni a *komplex szemlélet és módszer* tartalmi összetevői érvényesülésének jelenlegi helyzetéről. Arról, hogyan jelentkezik együtt az országos és helyi esemény, a történelmi korok és események több dimenziójú, de helyhez kötődően differenciált megközelítése, ábrázolása (életmód-politikai történet-szellemi élet; nagyüzemi munkásság, kisipari munkásság, városi-mezővárosi-falusi kispolgárság, parasztság, értelmiség történeti bemutatása) a gyűjteményi munkában és a kiállítások rendezésében. A helyzetértékelés lehetővé tenné, hogy a jövőre nézve több kérdésben határozottabb álláspont alakuljon ki.

Erre azért is igencsak szükség van, mert éppen a történeti gyűjtemények hallatlanul impozánsnak tűnő mennyiségi fejlődése láttán vetődik fel élesen a kérdés: minden dokumentum, — fénykép, film, tárgy, írásos anyag — válogatás nélkül bekerülhet a történeti gyűjteménybe. A történeti "értékhatár" körülhatárolásának, bármily szubjektív függőségű forgalom is ez, egyik fontos feladattá kell válnia, mert ez teheti lehetővé a gyűjtésben az értékes és értéktelen elválasztását, a meglévő gyűjtemények se-

lejtezését. Ellenkező esetben valamiféle "mindent gyűjtő" szemlélet rabjaiként a szakág a teljes parttalanság felé sodródhat. Az értékhatárok megvonására egyébként ott az "Irányelvek" ha elnagyoltan is, de támpontot ad.

Felvetődhet a kérdés olyképpen is, hogy milyen anyagnak van helye a történeti gyűjteményekben és mi tartozik más szakágak, más közgyűjtemények gyűjtőkörébe. A társ-szakágakat illetően, megítélésem szerint, a néprajzi határterület; az életmód egyes elemei és az iparművészet kivételével minden más kutatást, gyűjtést (irodalomtörténet, technika- és termeléstörténet) a történeti muzeológia körébe kell vonni, és annak részeként kezelni.

A más közgyűjteményekkel való gyűjtőköri egybeesés viszont a kapcsolatrendszer kérdését veti fel, ami természetesen a gyűjtőkörnél szélesebb problémakört is érint. Itt éreztem leginkább hiányát az a tény, hogy a jelentés nem szól az "Irányelvek" 7. pontjának megvalósulásáról. A többi közgyűjteménnyel (könyvtár, levéltár) való kapcsolatban állandó jelleggel érvényesülnie kell a folyamatos konzultációnak, az együttműködés különböző konkrét formáinak gyűjtésben és kiállításrendezésben egyaránt. Példaként említhetném a levéltárakat, ahol részben gyűjtőköri átfedések lehetnek, másfelől viszont a levéltárak jelentős hozzájárulást adhatnak a történeti muzeológia kutató- és feldolgozó munkájához. A gyűjtőköri elhatárolás során a történeti gyűjtemények átadhatják irattári eredetű dokumentumaikat a levéltáraknak, azok pedig a náluk őrzött iratokból kikerült nagy mennyiségű azonos típusú iratból (segédlevelek, munkakönyvek, útlevelek, vándorkönyvek stb.) bocsájthatnak egy-egy kollekciónak a történeti gyűjtemény rendelkezésére.

A jelentés szól arról, hogy szervezeti és személyi vonatkozásokban milyen számottevő fejlődés ment végbe az elmúlt években. A személyi összetétel részletesebb elemzése azonban feltétlenül kívánatos volna (végzettség, tudományos munkásság, gyakorlat stb.). A minőségi kérdések ugyanis a jelen „általános” helyzetben e területen is egyre döntőbb szerepet kapnak és ezek révén válik lehetségessé a fejlesztés belső tartalékainak feltárása, a minőségi követelmények fokozott érvényesítése. A szakember-összetétel javításának legjárhatóbb útja természetesen a történetész-muzeológus szakot végzett munkatársak beállítása, de "pótlásuk" muzeológus érdeklődésű, jól felkészült középiskolai történelem tanárokkal is megoldható minden nehézség nélkül. Az viszont a belső fejlődés egyik fontos feltétele volna, hogy minden főiskolai végzettségű munkatárs záros határidőn belül szerezzen egyetemi végzettséget, tegyen szert azokra a speciális ismeretekre (nyelvismeret stb.), amelyek munkájához szükségesek. E munkakör ellátáshoz ugyanis nyilvánvalóan az átlagnál magasabban kvalifikált szakemberekre van szükség. Az átlag alatt a történelem szakos tanárok átlagát értem. Szűnjön meg az a még ma is tetten érhető tendencia, hogy a történetész-muzeológusi munkakör ellátásához elegendő, ha valaki "szereti" a történelmet.

Erre kötelez az a tény is, hogy a történetész-muzeológusok többsége tudományos kutatóhelyé nyilvánított intézményben dolgozik. A jelentés utal a tudományos publikációk minőségi javulására, ám nem vállalkozik annak megítélésére, hogy ezek számban és tartalomban mennyiben járultak hozzá

a területükön folyó helytörténeti kutatások előrehaladásához, mit adtak az országos történeti kutatásokhoz, holott ez a jelentés feladata lett volna. Tapasztalataim szerint e téren vannak még elmaradások és a periferiális témák éppen a nagyobb teljesítőképesség hiányával függnek össze. Viszonylag ritkán találkozunk történész-muzeológus tanulmányával, közleményével országos szakmai folyóiratokban vagy helytörténeti kiadványokban és a múzeumi évkönyvek 19–20. századi tanulmányainak is csak töredék része származik tőlük. Mindezen nem csupán az akadémiai főirányokhoz való kapcsolódás vagy a Történelmi Társulat önálló szakosztályának létrehozása segíthet (ez utóbbit egyenesen feleslegesnek tartom), hanem a többi közgyűjteményben folyó kutatómunkához való szorosabb kapcsolatkeresés, az országos és helyi tudományos közéletben való intenzívebb részvétel is segíthet. A tudományos tevékenység szerves része a gyűjtemények feldolgozása, kutathatóvá tétele. A legnagyobb lemaradást — éppen a mennyiségi fejlődés tükrében — e téren tapasztalhatjuk. A tudományos élet alig rendelkezik információkkal a gyűjtemények összetételéről, tartalmáról. A meglévő leltárkönyv-típusok a nyilvántartás belső eszközei, a feltárást, kutatást nem szolgálják. Noha a megfelelő tájékoztató rendszer kialakításának szükségessége már a szakág művelői részéről a hetvenes évek elején felmerült, e téren kevés előrehaladás történt. Kívánatos volna, hogy a gyűjteményi anyag *rendezésének* meggyorsításával együtt kialakításra kerüljön egy olyan katalógus-, vagy más jellegű tájékoztató rendszer, amely alkalmas a szélesebb körű ismeretközvetítésre. Ehhez szükséges, hogy a jelentés elemezze a részterület helyzetét is. A tájékoztató rendszer kialakítására példaként éppen a céhes anyagról szóló összeállítás szolgálhat.

A jelentés által meghatározott feladatok esetében ki kell mondani, hogy az "Irányelvek"-ben foglaltak maradéktalanul megvalósultak-e. Véleményem szerint nem, így szükség van megerősítésükre. Mindezek mellett fogalmazandók meg az újabb tennivalók, jelentőségük szerint súlypontozottan, összefogottabban. Adott esetben a feladatok besorolásának is ki kell fejeznie a fontossági rendet. Így *nem* tartom szükségesnek *első helyen* kiemelni a 18. századi történet bevonását a történeti muzeológia tárgykörébe. E feladat a jelenlegi 2. pontba szervesen illeszthető, ahol viszont a felszabadulás utáni időszak történetével való foglalkozásnak "hangsúlyozottabban" kell helyet kapnia. Nem tartom helyesnek a 10. pontban a tudományos munkák forrásainak leszűkítését a múzeumi gyűjteményekre. Olyan témák kapjanak valóban támogatást, amelyek az adott terület, tájegység vagy az ország történetének lényeges és fontos kérdései közé tartoznak és a történeti muzeológia a maga sajátos eszközeivel, forrásaival hozzá tud járulni feldolgozásukhoz. A 12. pontban foglaltak helyett sokkal nyomatékosabban kapjon helyet a többi muzeumi szakággal és a közgyűjteményekkel való *folyamatos* együttműködés és konzultáció. Úgy vélem, a történeti gyűjtemények rendjének fejlesztése és az átfogó információs rendszer kidolgozása az egyik elsődleges feladat. Ezen belül meghatározó az elvi, módszertani kérdések tisztázása.

Az alábbiakban megkísérlem összefoglalni azokat a gondolatokat, amelyek a szakfelüyeleti jelentés kapcsán felmerültek bennem, illetve amelyek – felevenítve az 1972. évi kecskeméti tanácskozási anyagát – elméleti oldalról közelítik a történeti muzeológia néhány kérdését. Ez utóbbihoz hozzáfűzném, hogy inkább csak jelzem álláspontom lényegét, hisz a konferencia anyaga rendelkezésre áll, annak alapvető gondolatait ma is magaménak érzem, sőt, megállapításait többnyire igazolva látom. Ami a jelentést illeti: kiindulópontja az "Irányelvek" alapjait és szellemét idézve igyekszik a szakág helyzetét elemezni, fejlesztésének lehetséges irányait felvázolni. Úgy gondolom, hogy ami egy 18 oldalas összefoglalásban elmondható, az benne is van. Sajnos a tényleges helyzet felméréséhez – és ennek nyomán a fejlesztési irányok megjelöléséhez – több és elemzőbb adatra lenne szükség, amelyek lehetséges, hogy rendelkezésre is állanak, előttem azonban ismeretlenek. Így, ha nyitott kapukat döngötek, előre is elnézést kérek. Az "Irányelvek" hangsúlyozta a gyűjtőmunka komplex jellegét, tudományos alapokra történő helyezését, a teljességre törekvést. A jelentés megállapítja: a komplex fejlesztés *minőségi változást* eredményezett és alátámasztja azzal, hogy az 1972-es év 300 ezer tárgyával szemben ma másfél millió tárgyat őrzünk. Mindenekelőtt: a két számadat mennyiségi és nem minőségi mutató. A hozzáfűzött néhány gondolat pedig vajmi keveset árul el a komplexségről, és arról, vajon sikerült-e és mennyiben tudományos alapokra helyezni a gyűjtést, a teljességről nem is beszélve. Pedig fontos lenne tudni, hogy ebben történt-e előrelépés. A gazdag gyűjtési tapasztalatokat, a korábban felvázolt – de csak vázolt – gyűjtésre vonatkozó gondolatokat, részletekre vonatkozó gyűjtési terveket általánosítottuk-e valamilyen használható, a tudományág egész területét érintő módon? Tettünk-e lépést az egységes szemlélet kialakítása, illetőleg az ésszerű munkamegosztás érdekében? Körülhatároltuk-e a társadalmi lét fő gyűjtési szféráit stb.? Egyáltalán mit jelent a komplexség a gyűjtőmunkában, aminek minőségi változásáról beszélünk? Pedig valami történhetett, mert – amint a jelentés megállapítja – elkezdődött a gyűjtemények specializálódása. Ezt a specializálódást és az ezen belül kialakult gyűjteményeket kellene jobban szemügyre venni: miből tevődnek össze tematikailag, kronológiailag, tipológiailag stb. Ebből már jobban tudnánk arra következtetni, vajon tényleg a hön óhajtott komplexség felé haladunk-e, vagy csupán ki-ki másként értelmezi azt. Egyetértek a múzeumi dolgozók tudományos tevékenységéről mondottakkal, de korrekciót és karakterisztikusabb megfogalmazást látok szükségesnek. Nem érdemes a hobbi-témák egyeztetettségé – vagy inkább egyeztetetlenségé – felett keseregni, mert azt egyrészt megszüntetni nem lehet (talán nem is kell!), másrészt nem ez a fő kérdés. Meg kell értenie a történeti muzeológus szakgárdának: amíg a múzeumi forrásanyag nem válik széleskörűen kutatási bázissá, nem annak feltárásán dolgoznak, addig vagy nem értik a szakma lényegét, vagy nem érdekli őket. Azért sem tudunk gyorsabban előrehaladni a történeti muzeológia tudományági színvonalának, szerepének, hasznosságának

stb. lépcsőjén, mert a gyűjtés (maximum: leltározás) és a kiállításrendezés közé (vagy: mellé) nem zárkózik fel a begyűjtött anyag tudományos feldolgozása. Igen kevés a forráspublikáció (gyűjtemények, gyűjteményrészek hozzáférhetővé tétele), alig találunk állagjegyzéket, fehér holló a gyűjteményeket (méginkább: az egyedi darabokat) bemutató publikáció. Kevés a más szakágakat jobban jellemző igényesebb kiadvány, hogy a monografikus jellegű történeti muzeológiai publikációkat már ne is említsük. A helyzet ilyen alakulásának sok oka van, nem hárítható természetesen csak a muzeológusokra! Tőlük az igényt, a hivatást kell számon kérni, de a lehetőséget meg kell teremteni, a perspektívát körvonalazni, az ilyen irányú követelményrendszert pedig ki kell dolgozni. Fontos és hatásos lett volna, ha a jelentés közzéteszi a 124 kutató bibliográfiailag feldolgozott publikációinak összetételét: hány cikk, tanulmány, monográfia. . . készült az adott múzeum vagy más múzeumi forrásanyagból és mennyi az egyéb, nem múzeumi forrásanyagra épített történeti feldolgozás. Ez a felmérés számos olyan következtetésre nyújtana lehetőséget, amely segítené az új feladatok kijelölését.

Messzemenően nem értek egyet azzal az értékeléssel, amely a tudományos intézeti kapcsolatokra vonatkozik. Nem hiszem, hogy ezek esetlegességének (nemlétének) oka a kialakulatlan információs csatornáknak kereshető. Véleményem szerint e sokoldalú kérdésben is két, kölcsönhatásban levő ok dominál. Egyfelől a történettudomány egyoldalú levéltárszemlélete, érzéketlensége a tárgyi kultúra információs fontossága iránt, (elnézést kérek néhány képviselőjétől, akikre ez nem vonatkozik) amelyet nem tudnak és meg sem kísérelnek integrálni a történettudományi feldolgozásokba. Ezt az igényt a vezetés sem tudja pontosan megfogalmazni. Másfelől a történeti muzeológiai tudományos feldolgozások mennyiségi és minőségi színvonala, amely csak igen korlátozott mértékű hasznosításukat teszi lehetővé a történettudomány számára. Még a legigényesebb történeti kiállításaink is vajmi kevés visszahatással vannak a történetírókra, és ez is legjobb esetben kimerül az illusztrációkban.

Egy igen érdekes kis példa a magyar történeti muzeológia történetéből: Budavár visszafoglalásának 200. évfordulóján széles összefogással nagyszabású történeti kiállítást rendeztek, amelyről a recenziót író kortárs történész elmondja: a kiállítás nyereséggel járt, mert *lehetővé tette* "Budavár visszafoglalásának monographikus megírását úgy, hogy az a mai történetírásnak tudományos színvonalán állva minden tekintetben nyereségnek mondható". Egy érdekes adatot is közöl, amely szerint mindaddig a bibliográfiák 150 Buda történetével foglalkozó művet soroltak fel, míg a kiállításon 360 ilyen művet mutattak be. Végül a kortárs nosztalgikus megállapítása: "Sajnos tapasztalatunk kénytelen reá mutatni a hiú törekvésre, mely teljesen meddő maradt, midőn a szaktudósok, kutatók, történészek nagy számban keresték fel, tanulmányozták a kiállítás termeit, a fővárosi tanintézetek, a tanuló ifjúság, a nyilvános és magániskolák — egy kettő kivételével — nem találtak vonzerőt a kiállítás meglátogatására". Úgy hiszem konkrét következtetésekre sarkalló e példa, érzékletessé téve iménti megjegyzésemet.

A jelentés említi a Történeti Múzeumi Közleményeket, mint a szakág önálló módszertani folyóiratát. Anélkül, hogy túlértékelnénk szerepét, szükségesnek tartottam volna néhány elemző gondolatot,

értékelést, egy kis statisztikát arról, hogy mi is jelent meg benne 1958 óta és vajon mennyiben tölti be tudományszervező, információs és módszertani szerepét. Az elemzés eleve ráirányította volna a figyelmet a "hogyan tovább"-ra, az észrevételek pedig konkrét segítséget jelentettek volna a szerkesztőségnek. (A magam részéről pozitívan értékelem a változásokat, a fejlődést.)

A múzeumi szakágak tudománykapcsolatait a jelentéssel együtt én is pozitívan értékelem. Egyetértetek a szakági egymásrataltsággal, kedvező fejlődésével is. Ezen belül nagyra értékelem a történeti múzeumok együttműködését. Egy eljövendő döntésben nagyobb súllyal kell szerepelni a szakági együttműködés lehetséges formáinak, a közös tudományos célkitűzéseknek. Ami az egyet nem értést kiváltja belőlem, az a pongyola megfogalmazás a szakágak viszonyának mibenlétéről. Elméletileg hogy is állunk a "történeti muzeológia" és a többi "szakmuzeológia" (technikatörténet, agrártörténet, iparművészet stb.) kapcsolódásával? A kérdés tisztázását — vagy legalábbis szándékát — a jelentés egy megállapítása is inspirálja, amely szerint "Ezeknek a tulajdonságoknak az egyéb szakmuzeológiai ágakban szokásos legmagasabb szintű feltárása nélkül a szóban forgó tárgy történeti aspektusának értékelése nagyon könnyen tévessé válhat."

A jelentésben foglaltak egyfelől mértéktelenül is indokolatlanul kitágítják a történeti muzeológus tárgyelemző feladatait, másfelől épp azt a szükséges cezurát mossák el, amely a történeti muzeológust az egyéb szakmuzeológustól elválasztja. Ugyanis a történeti megközelítés (módszer) mindenben, *minden* tudományban benne van mint a vizsgálati módszerek *egy aspektusa*, de nem specifikum. Specifikuma viszont a történettudománynak, valamint a történettudomány körébe eső történeti muzeológiának. Van a muzeológiai szakágak között olyan — régészet és néprajz —, amelyben természetesen erősen érvényesül a történeti vizsgálati módszer, de a tudományág tárgyának megismeréséhez egyéb, esetenként fontosabb módszereket is alkalmaznak. A történeti muzeológia tárgyvizsgálata azonban kizárólag történeti, mivel a muzeológust a tárgyban rejlő történeti információ érdeklí, a tárgy történeti muzeológiai értékét a benne rejlő információ határozza meg. Nyomban kiegészítem: a tárgy "muzeális értéke", vagy pl. "iparművészeti értéke" és "történeti muzeológiai értéke" nem azonos. István király koronájában mindhárom megtestesül: ezért fokozott a jelentősége, ezért vált ki fokozott érdeklődést, de engem, mint történeti muzeológust, csak a legutóbbi érdekel, amennyiben az adott korról *történeti kiállítást* rendezek. Ha mégis számításba veszem — és az elmondottak ellenére számításba is veszem — a korona egyéb tulajdonságait, úgy azt például, mint az iparművészeti muzeológia eredményét *hasznosítom*. (A korona mint iparművészeti remekmű, a kor aranyműves technikája stb.) Mivel azonban az iparművészeti muzeológust is érdeklí tárgyának történetisége, feltárja azokat. Ezeket a történeti eredményeket én is felhasználom a történeti muzeológiában. Valójában ebben testesül meg a két szakág engem érdeklí tudománykapcsolata, de csakis kapcsolata, mert az iparművészeti muzeológia — lévén fő funkciója másirányú — nem része a történeti muzeológiának, még akkor sem, ha történetesen a kutatási tárgyak egybeesik. Az elmondottak felett gondolkodva, célszerűnek tűnik szót ejteni a történeti muzeológia helyéről és szerepéről és ennek kapcsán végülis

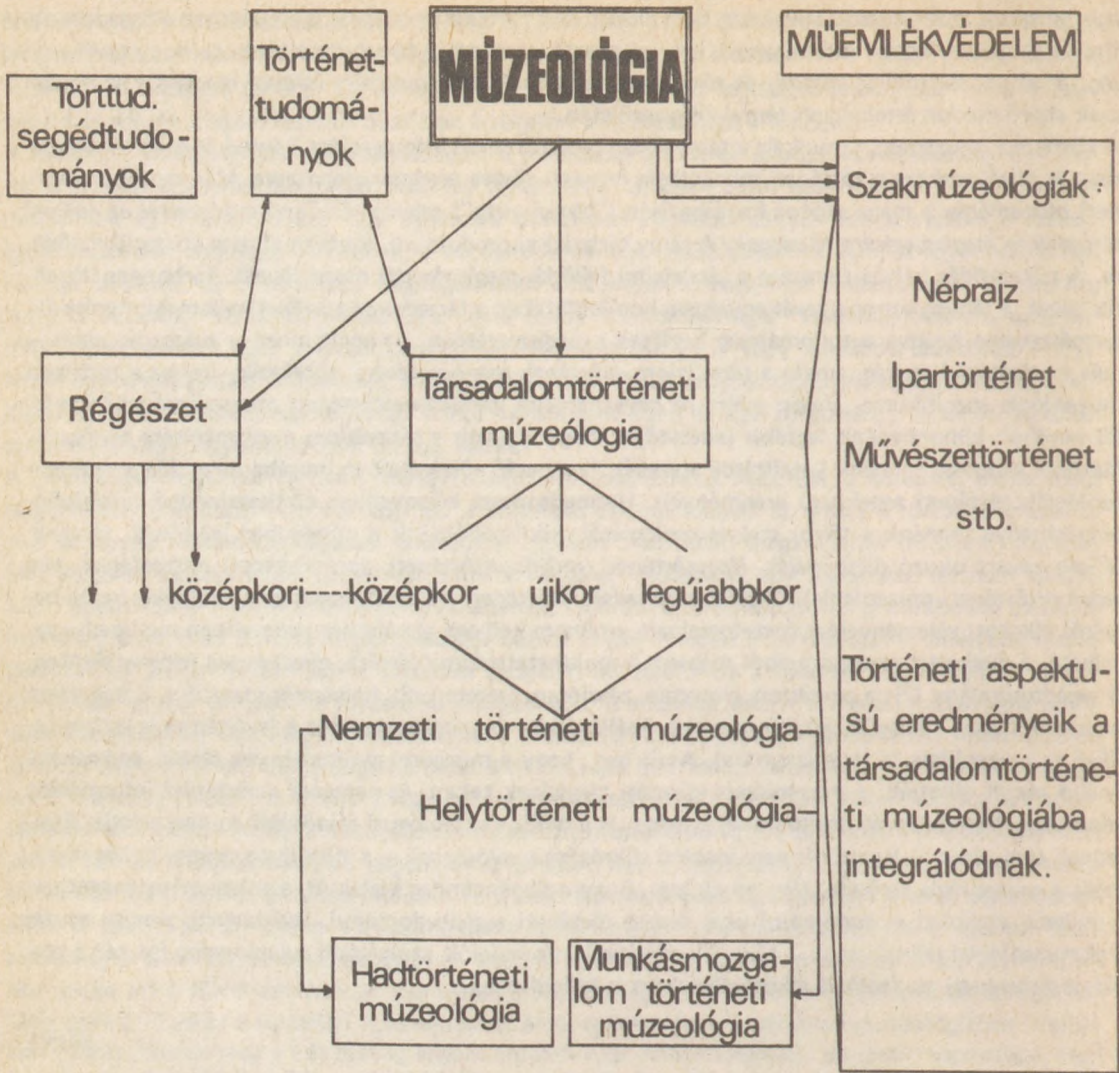
egy terminus technicusról. Mivel még nem alakult ki a történeti muzeológia általánosan elfogadott definíciója, szabad legyen utalni arra a lényegi mozzanatra, amelyben egyetértünk, ti. hogy tevékenység, amely a *társadalmi fejlődés és törvényszerűségeinek megismerésére irányul* mégpedig az ugyan-csak eltérő módon értelmezett tárgyi világ területén.

A történeti muzeológus munkája a tárgyakban rejlő történeti információra irányul és ezeknek összessége és általánosítása a történeti muzeológia ismeret- illetve eredményrendszere. Más szóval: a történeti muzeológia a maga sajátos forrásbázisán ("tárgyi világ") sajátos történeti módszerrel az *emberi társadalom megismerésére törekszik*. A tárgy társadalmi produktum, egyfajta állapot visszatükröződése. A tükröződés helyes elemzése a társadalmi fejlődés megismerését mozdítja elő. Bárhonnan közelítik tehát, a lényeg azonos: tevékenységem homlokterében a társadalom történetének megismerése áll, természetesen belátva a tudományág korlátait a megismerésben. Ha pedig nincs — márpedig nincs — más muzeológiai szakág, amely a társadalom egészének megismerésére törekszik, úgy ez a történeti muzeológia specifikuma. Vajon miért ne nevezhetnénk *társadalomtörténeti muzeológiának*? Egyfelől nevében kimondanánk legfőbb jellemzőjét, hogy ugyanis a *társadalom* megismerésére törekszik. Másfelől világossá tennénk katalizátor szerepét, hogy e fő törekvésében magába integrálja a szakmuzeológiák történeti aspektusú eredményeit. Harmadsorban: könnyebben elválaszthatóvá, megkülönböztethetővé tennénk a többi szakmuzeológiától, kiküszöbölnénk a mindenben jelenlevő „történeti”-ség zavart okozó dilemmáját. (*part*történeti, *művészettörténeti*, *agrártörténeti* muzeológiai, *társadalomtörténeti* muzeológia). Mielőtt a társadalomtörténeti muzeológiának a muzeológián belüli helyéről alkotott véleményemet összefoglalnám, utalnom kell egy elméletileg nehezebben rendszerbe sorolható, a gyakorlat szempontjából mégsem megoldhatatlan problémára, nevezetesen néhány történeti segédtudomány (?): a pecséttan, címertan, zászlótan, éremtan stb. helyére és szerepére. Kétségtelen segédtudományi jellegük, kisebb-nagyobb önállóságuk, de magáénak vallja a levéltárban is (szfragiszтика), a muzeológia is (numizmatika). Az is igaz, hogy a múzeumi gyűjtemények részét, esetenként önálló részét alkotják: a muzeológus kutatási tárgyának tekinti és nemcsak a történeti információk képessége, hanem egyéb fontos tulajdonsága is érdekli, muzeológusi minőségében hasznosítja. Egy szóval: tárgytípus — legalábbis nem fogalmi tükrözése a valóságnak — s mint ilyen, a tárgyi világ része, tehát a muzeológia területe. Úgy gondolom, hogy a történelmileg kialakult, a múzeumi gyakorlatban is művelt szakokat — tudomásul véve önálló történeti segédtudományi, levéltártani, esetleg egyéb szakmuzeológiai jellegüket is — tárgyaik történeti információit szolgáltató tulajdonsága folytán a társadalomtörténeti muzeológia alkotóelemeként is felfoghatjuk.

Vázlat

A mellékelt *sematikus vázlat* a társadalomtörténeti muzeológia általam elképzelt közvetlen kapcsolatrendszerét mutatja, amelyhez hozzáfűzném:

Az összefoglaló tudományág a muzeológia, amely szoros és kölcsönös kapcsolatban áll (kell hogy

álljon) a műemlékvédelemmel. Ennek lényege, hogy nincs műemlékvédelem muzeológiai eredmények felhasználása nélkül, és minden muzeológiai szakág több-kevesebb mértékben igényli, felhasználja a műemlékvédelem eredményeit. Kölcsönös a kapcsolat a muzeológia és a történettudomány között. Két szakág – régészet, társadalomtörténeti muzeológia – a történettudomány részeként (alkotóelemenként, segédtudományaiként. . .?) és felfogható, míg a többi szakág történeti aspektusa révén kapcsolódik. A muzeológia egyik szakága tehát a társadalomtörténeti muzeológia, amelynek korabeli, tartalmi, módszerbeli, a tárgyat illetően azonossági pontjai vannak a középkori régészettel. A középkori, új- és legújabb kori társadalomtörténeti muzeológia két fő ágra – nemzeti történetre és helytörténetre – osztható. A hadtörténet a teljes nemzeti történet része, ennek folytán muzeológiai időhatárai egybe esnek a társadalomtörténeti muzeológiával és bizonyos korlátok között a középkori régészettel. A munkásmozgalom-történeti muzeológia része a nemzeti és helytörténeti muzeológiának, de csak a legújabb kori ("a kapitalizmus és szocializmus kora") társadalomtörténeti muzeológiának. A muzeológiai szakágak avagy a különböző szakmuzeológiák történeti aspektusuk révén kapcsolódnak a társadalomtörténeti muzeológiához, és eredményeik különböző mértékben és mélységben integrálódnak a társadalomtörténeti muzeológiába. Közvetlen és kölcsönös a kapcsolat egyes történettudomány egyes segédtudományai és a társadalomtörténeti muzeológia között. Az említetteket a társadalomtörténeti muzeológia alkotóelemeiként is felfoghatjuk.

Egy újabb, a társadalomtörténeti muzeológia egészét perspektívikusan érintő irányelvek szempontjából a szakmuzeológiák *érintkezési határainak*, valamint a nemzeti és helytörténeti muzeológia *elválaszthatóságának* lehető pontos megjelölését tartom fontosnak, hiszen ez a társadalomtörténeti muzeológia struktúrájának pontosabb körvonalazását mozdítja elő. Ez utóbbi nélkül – szerintem – elképzelhetetlen a gyűjtemények körülhatárolása, a kívánatos részgyűjtemények kialakítása, a gyűjteményfejlesztés irányainak kijelölése és egyáltalán a tudományággal szembeni követelmények kidolgozása és természetesen a forrásbázisra építhető tudományos feldolgozó munka tematikájának (kutatási főirányok, kívánatos feldolgozási formák) elkészítése. A cesura, illetve az érintkezési vonalak meghúzása még elméletileg sem könnyű, de felettébb nehéz a gyakorlatban. Az akadályozó tényezők közül nem is kell mást említeni, mint a meglevő, nem éppen tisztázott helyzetet, a múzeumok fejlődésének hagyományait stb. Egy tudományos igényű fejlesztési elgondolás azonban ennek ellenére sem nélkülözheti az iménti kérdésekben az elméleti döntést – éppen a kívánatos fejlesztés irányának érdekében.

Az elmúlt két évtizedben többen, többféleképpen, mégis hasonlóságot mutatva próbálkoztak kidolgozni gyűjteménygyarapítási elképzeléseket, gyűjtési főirányokat. Alapjában véve a társadalom által létrehozott tárgyi világból a társadalom fejlődését, alap- és részletproblémáit híven visszatükröző darabokat kell begyűjteni. Három nagy szférát jelölhetünk meg. Ezek egybeesnek a történettudomány kutatási szféráival, de különböző konkrét gyűjtési nehézségek, a múzeumi célkitűzések, a múzeumi terület szervezeti tagoltsága, a szakmuzeológiák gyűjtési igényei miatt, a gyűjteménystruktúra kialakításában megváltozik súlyuk és hangsúlyuk.

Az első szféra a társadalmi osztályharcok történetét tükröző tárgyi világ, tehát ami a politikát, a forradalmat és a háborút világítja meg. A másodikba sorolnám a társadalmi felépítmény egyéb, a tudomány, művészet, kultúra körébe tartozó tárgyi világ produktumait, mégpedig oly módon, hogy egyrészt az osztályokat, a közösségeket és az embert egyaránt "bemutathatóvá" tegyék, másrészt a történeti oldalt hangsúlyozva ne egyes szakmuzeológiák anyagát gyűjtsék. A harmadik szféra az alapítmény, a gazdasági formációk fejlődése, gazdaságtörténeti aspektusban, tehát ismét hangsúlyozva egyes szakmuzeológiák történeti oldalát, elkerülve ezek technikára koncentráló természetes törekvését. Míg az első szféra egyértelműen, alapjában véve kizárólagosan, a társadalomtörténeti muzeológia területe, az utóbbi kettőben szinte minden muzeológia érdekelt. Éppen ezért ez a teoretikus és merev elválasztás a gyakorlatba át nem ültethető, csak ésszerű — az összes muzeológiák célkitűzéseit figyelembe vevő — kompromisszumokkal oldható meg. Ehhez viszont jól kell ismerni egyes múzeumok fejlődési sajátosságait, pillanatnyi gyűjteményi helyzetüket.

Néhány szót a *tárgy fogalmáról* és a *komplexség* értelmezéséről. A korábbi vitákban a dimenzionális probléma került előtérbe: tehát tárgy az, aminek három dimenziója van. E zsákutcába vivő útra rámutattam és elmondtam, hogy minden anyagi termék három dimenziójú és ezen nem változtat az a körülmény, hogy a papír vastagsága néhány tized milliméter. Maga a tény, hogy van vastagsága, jelzi a harmadik dimenziót. Ez a dimenzionális kérdés érthető volt a sokkal korábbi évek kiállításrendezői praxisából, illetve bírálatából eredően. A papírkiállítások ellen tiltakoztunk, jogosan, csak rosszul. A problémát a tárgyak alapvető belső tulajdonsága, az információtükrözés módja alapján kell eldönteni és eszerint két csoportba osztani: 1. az írott (nyomtatott), tehát az információt fogalmilag, 2. az információt vizuálisan közvetítő tárgyakra. Véleményem szerint ez a választóvonal a történettudomány és a muzeológia forrásbázisa között. Hétköznapi szóhasználatunkban a muzeológia "tárgyi világa" alatt a vizuálisan tükrözőképes tárgyakat értjük.

A komplexség nemcsak a muzeológia, hanem egész társadalmi életünk divatos szóhasználata, amivel az összetettséget, az összefüggéseket akarjuk kifejezni. Ebben az értelemben valóban fontos és lényegretapintó kifejezés, valóban sok helyen és összefüggésben használható. A társadalomtörténeti muzeológiában két értelemben érzem a komplexségre való törekvés fontosságát. Egyfelől a kiállításrendezés koncepcionális kérdéseinek felvetésekor, másfelől a tárgyak bizonyos módszer szerinti felhasználása esetén, ami összefügg a gyűjtési módszerrel is.

Ha a történeti kiállítással szembeni követelményeket abszurdításig viszem, úgy annak fel kell ölelni mindent: magyar és egyetemes vonatkozásban, kezdetektől napjainkig, valamennyi társadalmi megnyilvánulást beleértve. Ez lehetetlen, szükségtelen és egészen bizonyosan rossz. Ahhoz, hogy egy történeti kiállítást összetetten, összefüggéseiben, azaz komplex módon készítsünk el, el kell különítenünk a fő mondanivalóját, azaz az egyetemes történetből a magyart, a magyarból az új- és legújabb kort, illetve ennek hadtörténetét. Komplexsége akkor válik, ha ki fog tekinteni a magyar és egyetemes összefüggésekre, a magyar hadtörténet egyetemes összefüggéseire, a magyar hadtörténet és a nemzeti

politika összefüggéseire, a korszak háborúinak gazdasági hátterére, a hadsereg felszerelése, haditechnikája, a hadiipari termelés és a gazdasági élet kapcsolataira stb. Ha mindezeket megfelelő módon figyelembe vesszük, arányaiban helyesen értelmezzük, kialakítjuk az új- és legújabb kori magyar hadtörténet komplex kiállítástípusát.

Komplexség jelentkezik a kiállítási tárgyak csoportos felhasználásában is. Ugyanis a legritkább esetben képes egyetlen tárgy kifejezni bizonyos történeti jelenséget. Ezért a heterogén tárgyi világból ugyanazon jelenség sokoldalú megvilágítására alkalmas, különböző jellegű és típusú tárgyakat választunk ki. E módszer alkalmas arra, hogy a tárgyak nyelvén mélyebb összefüggéseket, a jelenségek összetettségét, esetenként bizonyos törvényszerűségeket tárjunk fel, amelyek egy cél irányában hatnak. Előfeltétele azonban, hogy ilyen tárgyegyüttesekkel a gyűjtemények valóban rendelkeznek, de szinte kizárják ezt a lehetőséget a tudományosan meg nem alapozott gyűjteménygyarapítási módszerek, amelynek következménye az "illusztratív kiállítás", a további tudományos kutatás lehetetlensége, hisz minden tudományos kutatás célja a megismerésen túl az összefüggések és törvényszerűségek feltárása.

Visszakanyarodva a szakfelügyeleti jelentéshez, néhány megjegyzés még annak programot adó részéhez. Nem rendelkezem átfogó és konkrét ismeretekkel a társadalomtörténeti muzeológia helyzetét illetően és kevés az információm a következő évtized reális fejlesztési lehetőségeire vonatkozóan is. Bizonyos vagyok azonban abban, hogy a céltudatosabban (és tudományosabban) irányított gyűjteménygyarapítás fenntartása mellett (ebben az értelemben semmiképp nem zárult le "a múzeumi terület extenzív fejlesztésének korszaka"!), a dömping kiállítások visszaszorításával hangsúlyosabbá kell tenni a széles körű múzeumi tudományos tevékenységet. Nem vagyok biztos abban, hogy egyértelműen igaz az a megállapítás, amely szerint a "történeti muzeológia az utóbbi években felzárkózott a hagyományos múzeumi szakágak közé". Nem degradáljuk másodrendűekké magunkat, ha más hagyományos muzeológiai szakágakkal szemben több adósságunkról beszélünk.

Az 1972-es irányelvek — érzésem szerint — jól hasznosultak. Tendenciájában kedvezően befolyásolták a munkásmozgalom-történeti muzeológia erőteljes fejlesztését, ami politikai kérdés is volt, de hatottak az egész új- és legújabb kori társadalomtörténeti muzeológiára is. Jellegét tekintve azonban inkább a gyakorlati feladat kijelölése volt, anélkül az igény nélkül, hogy tartalmazta volna a tudomány szakágának általános jellemzőit, körvonalait, a hosszútávú fejlesztés fő célkitűzéseit. Pontatlan volt időhatárait tekintve, hisz a kapitalizmus és szocializmus kora sem egyenlő az új- és legújabb koral. De nemcsak a XVIII. század, hanem a középkor is kiesett a látószögéből, ami óhatatlanul kirekesztette a középkort a történeti muzeológiából. Ezzel akaratlanul azt a látszatot keltette, mintha a történeti muzeológia a kapitalizmus és a szocializmus korának muzeológiai tudománya lenne. Néhány konkrét célkitűzés is — természetesen utólag visszapillantva — illuzórikus maradt, mert az előfeltételek nem alakultak ki. Úgy gondolom, ezek az észrevételek — még sok más felmerülő szemponttal együtt — arra készítetnek, hogy a szakág irányelveit fogalmazzuk meg azoknak a tudományos megállapításoknak,

precíz helyzetelemzéseknek és reális célkitűzéseknek számbavételével, amelyek ma talán már sokkal jobban kitapinthatók.

Végül reflexiók néhány konkrét célkitűzéssel kapcsolatban:

Az 1. pont kutatási terrenumnak jelöli ki a 18. századot (helyesen). A 2. pontban kitűzi a muzeológiai célt: "történetileg, mind tematikailag, mind kronológiailag *egyre teljesebben ölelje fel Magyarország történetét*". Ezt is helyesen, de akkor minek az 1. pont? A 3. pontnál kétségeim vannak az iránt, hogy az Irányelvek ilyen megfogalmazásban tartalmazhatják-e az említetteket. Emellett egyrészt illúzióknak tartom, ráadásul kapcsolataink és más országok törvényei sem teszik lehetővé. A proklamáció néha nem politikus és felesleges. A 6. pont indokolatlanul szűkíti a tudománykapcsolatokat. Ezt a kérdést egy új irányelvben súllyal és lehetőleg pontosan kell kidolgozni, mert — különösen helytörténeti keretekben — nem csupán a tudományos célkitűzések megoldásának közös útja, hanem a gyűjteményalakítás egyik legkritikusabb pontja is. A 8. pont csak egy része annak, amit a társadalomtörténeti muzeológiai tudományos kutatások körébe kell (lehet) vonni. A 11. pont többek között a következő gondolatot ébreszti bennem: vajon az-e a reális és fontos célkitűzés, hogy "középtávú tudományos terveink beépüljenek az országos tervezetbe", avagy a társadalomtörténeti muzeológia néhány országosan meghatározott és kiemelt témája — amely koordinált muzeológiai célkitűzéseket tartalmaz — kerüljön tervbe? Végül: őszintén szólva nem tudom, hogy a 14. pont célja — a vásárlási keret koncentrációja — miként valósítható meg?

* * *

A történettudományi izgalmaknál nem kevésbé izgalmasak a tudománytörténeti izgalmak. Nem a szójáték, hanem egy általam lényegesnek vélt momentum felvetése kedvéért, hasznosítási szándékkal írtam le az előző mondatot. A tudomány (az egyes tudományágak és szakok) története ugyanis egy bizonyos fejlődés után összegezhető, amely inspirálólag hat a további fejlődésre, hagyományai kötődést jelentenek. A szakfelügyeleti jelentés bevezető gondolatait olvasva felmerült bennem: a szinte természetesnek tűnő megállapítások az új- és legújabb kori történeti muzeológia kezdeteiről, előzményeiről, vajon megállják-e helyüket? És ha nem állják meg, vagy legalábbis nem a bevett szóhasználatunkban, akkor mi az, amire visszapillantunk, vannak-e mélyebb gyökereink, hivatkozásra érdemes múltunk? Ha van, nem kellene-e "jogfolytonosságunkra" hivatkozni? Amiről az alábbiakban szót ejtek, azt feleleltnek szánom saját kérdéseimre — előrebocsátva, hogy egyrészt e kérdéskörben másutt is van mit kutatni (mindenekelőtt a Nemzeti Múzeum történetében) —, másrészt távol áll tőlem a "mundér becsületének" védelme.

A budai várban — az akkor és ma is Szent György térnek nevezett helyen — új formájában 1730-ban épült fel a Zeughaus, amelynek emeleti részén három teremben fegyverek és más hadi emlékek múzeumát alakították ki. Egy 1822-es városleírás — amely bemutatja a Zeughaust — végigkalauzolja a kiállításon.

1886-ban, Budavár visszafoglalásának 200. évfordulóján tudományos igényű történeti kiállítás nyílik (már utaltam rá) amelynek tematikája, gyűjtési terve és a ténylegesen bemutatott anyag színvonalas történeti muzeológiai munkáról tanúskodik.

Még csak négy évtized távolába tűnt 1848/49, amikor a Vigadó termeiben "nagyérdekű gyűjteményt" mutatnak be azért, hogy "a magyar nemzet e nagy és dicső küzdelmére vonatkozó okiratok, nyomtatványok, fegyverek, képek és egyéb tárgyaknak közszemlére való kitételével a szabadságharc emléke fölélesztessék". A progresszív politikai hitvalláshoz, a kortártörténeti emlékek gyűjtéséhez kétség sem fér, annak ellenére, hogy egyes kritikusok a kiállítást gyengének ítélték.

1891-ben a Kölcsey Egyesület kezdeményezése nyomán Aradon kiállítás nyílt, amelyet a vértanúk emlékének szántak, végül is szerény emlékmúzeum helyett a "szabadságharcunk emléktárgyainak országos múzeuma gyanánt nyithatták meg a nagyközönség előtt".

A millenniumi kiállításon, a történeti kiállításon belül olyan méretű hadtörténeti kiállítást rendeztek, amelyre addig és azóta sem volt példa. Olyan gyűjtőtevékenység előzte meg, amely a hazai köz- és magángyűjteményeken túl átfogta Európát. A nagyigényű vállalkozás programja kifejezésre juttatta a Magyar Hadtörténeti Múzeum megteremtésének óhaját is. A kiállítás közzétett katalógusából — népies zsargonnal szólva — még ma is jól megélünk.

1901-ben Párizsban, a világkiállításon, a magyar huszárság történetét bemutató kiállítást nyitottak. A Hadimúzeum létrehozásáért folyó küzdelem 1918-ig politikai harc is volt a nemzeti kívánság jegyében. De facto a forradalom teremtette meg, indította el útján a hadtörténeti muzeológiát. A rövid periódust egy 25 éves ellenforradalmi korszak követte, amelyben felemás módon, de mind mélyebb gyökeret eresztett a hadtörténeti muzeológiai gyűjtőmunka. E tevékenység eredményeként nyithatták meg 1938-ban azt az állandó történeti kiállítást, amely a Rákóczi-szabadságharcotól az 1930-as évekig mutatta be hadtörténetünket. Ezen a tényen nem változtat semmit, hogy történetfelfogásával, kiállítási módszereivel milyen történeti-politikai célokat szolgált, bár első formájában igen jelentős pozitív értékeket is tartalmazott. A rendszer idején 7 évig élt a "Hadimúzeumi Lapok", amelynek programadó bevezetője kifejezetten hangsúlyozta muzeológiai szerepét. Tartalma is erről tanúskodik. Ezekben az években többek között irányelveket adtak ki a gyűjtőmunkához, szabályoztatták a csapattúzeumok tevékenységét (gyűjtés, bemutatás, hagyományápolás). Kiegészítem még azzal, hogy a második világháború idején szabályozták és korlátozott mértékben megvalósították a hadműveleti területeken folyó gyűjtőmunkát is. . .

A felszabadulással itt is új korszak kezdődött, — már csak azért is, mert a gyűjtemények — globálisan — 70%-ban elpusztultak. A politikai változás a történet szemlélet változásával járt és az első történeti kiállítás Budapesten 1947. március 14-én a Vármegyeházán nyílt meg a Partizán Szövetség és a Hadimúzeum rendezésében. Ez volt az első olyan magyarországi kiállítás, amely sok évszázados történelmünket mába nyúló forradalmi és szabadságküzdelmekkel teli folyamatként mutatta be. Mindezek után következett csak az 1848/49-es centenáris kiállítás, amelyre a szakfelügyeleti jelentés

az előzmények közt hivatkozik. De még hozzátehetném: amikor a 60-as években kibontakozott az új- és legújabb kori történeti muzeológia, a Hadtörténeti Múzeumban az állandó kiállítások megteremtésének már a második hulláma bontakozott ki, amely hézagmentesen, a honfoglalástól napjainkig igyekezett bemutatni a magyar nép hadtörténelmét. . .

Úgy gondolom tehát, hogy a magyar társadalomtörténeti muzeológia kezdeteinek keresésével visszafelé kell lépünk. Eredményeit, hagyományait – az általam elmondottaknál szélesebben és mélyebben, konkrétan és tudománytörténetileg is – célszerű beépíteni mai munkánkba. Egyfelől hasznos lenne arra is hivatkozni, hogy a *társadalmi igény* e muzeológiai gyakorlatra korábban is megvolt, másrészt ami az 50-60-as években bontakozott ki, az fokozott és tudatos társadalmi-politikai igény volt, de nemhogy nem volt gyökértelen, hanem magyar múltja van. E mellett természetes, hogy a *ma* társadalomtörténeti muzeológiájának új aspektusai, új követelményei, új szervezeti bázisa van. A vele szemben támasztott követelmények sokkal nagyobbak, mint ahogy a marxista történetfelfogás és tudomány követelményei is nagyobbak.

HOFFMANN TAMÁS (Néprajzi Múzeum)

Ennek a múzeumi ágazatnak, ami részben gyűjteményekben, részben kiállításokban konkretizálódik, a gyökerei jóval régebbiek, mint maga a fogalom vagy a cím alá sorolt intézmények. A vele kapcsolatos problémák is régebbi keletűek, aligha lehet másfél-két évtizedre visszatekintve tisztázni a vele kapcsolatos félreértéseket vagy kiemelni a csak neki tulajdonítható eredményeket.

Hogy mégis ez a problémaegyüttes egy évtizeden belül kétszer is vita tárgya (s az örvendetes, ha a Minisztérium kezdeményezi a vitát!), annak elsősorban az ország szellemi életében bekövetkezett nagyon jelentős változásokban van az oka. Természetesen ezek a változások részei nemzetközi szellemi áramlatoknak, illetve azoknak a nagyarányú társadalmi átrétegződési folyamatoknak, amelyek kikényszerítik a történelemről vallott ismereteink bővítését, átértékelését.

A szóban forgó folyamatokat motiválja az, hogy az elmúlt negyedszázad alatt rendkívül aktívnak bizonyultak a kortárs társadalmakkal foglalkozó tudományok. Ezek mind konvertálható, alkalmazható, tehát gyakorlatilag is kamatoztatható tudományok, ún. kemény tudományok (pl. a szociológia, a közgazdaságtan, a demográfia stb.). Szerepkörük növekedése, társadalmi befolyásuk kiterjedése, a velük kapcsolatos megkülönböztetett érdeklődés a társadalom széles rétegeiben, továbbá az a tény, hogy megnyilatkozásaik alig maradnak visszhang nélkül, mind arra vall: a tudományok alkalmazásának új korszakában élünk, és ezt a modern technikai civilizáció, az urbanizálódás, az általuk kiváltott nagyarányú társadalmi mobilitás tette lehetővé. Ezeknek a tudományoknak működése már nem korláto-

zódik csak szakmai körökre, képviselőik meghódították a modern telekommunikációs csatornákat, rendszeresen láthatók a képernyőn, hallhatók a rádióban, gyakori szakértői tudománynépszerűsítő filmeknek, jelentős teret kérnek (és kapnak) a publicisztikában stb. Vonzatukban az irodalmi igényű szociográfia is újraszületik, működése rendkívül aktívvá válik. (Vö. Magyarország felfedezése sorozat, irodalmi riportázs, önéletrajzi irodalom divatja stb.).

Közös vonásuk, hogy az átlagember számára is belátható horizonton belül vizsgálják a történelmi folyamatokat. Olyan helyzeteket elemeznek, amelyekkel kapcsolatban az átlagember is rendelkezik közvetlen vagy közvetett személyes tapasztalatokkal. Más szóval olyan problémákat feszegetnek vagy olyan kérdésekre adnak magyarázatot, ami nagyon sok ember problémája, személyes ügye.

Egészen bizonyos, hogy ismereteinek illetően alakulása nagyon jelentős eredmény a tudomány demokratizálódásának történetében. Korunk világtörténelmi korszakváltásának nagy problémáit mutatja fel ezáltal a tudomány. A tudós rákényszerült arra (alkalmasint először a tudományok történetében), hogy közérthető módon adjon választ olyan kérdésekre, amelyek az átlagember világtörténelmi jelentőségű problémáival kapcsolatosak. Ezek a problémák ugyanis a korszakváltás hatásmechanizmusából adódnak, érzékelhetők mindennapi életünkben, társas kapcsolatainkban, intézményrendszerünk fel- és leépülésében, az utca emberének mindennapi életében, szokásaiban. Az elmúlt száz év alatt eleinte a válaszadásra inkább a művészet, elsősorban a szépirodalom volt képes. Írók szívesen vállalkoztak családrégényben ábrázolni a hajdanvolt társadalmi berendezkedés kapcsolatainak szétmállását és az újak kialakításával kapcsolatos konfliktusokat, minthogy ez volt alkalmasint a legkönnyebb és fogadtatását tekintve a leghálásabb feladat.

A művészet társadalmi hatékonyságának visszaszorulása — úgy tűnik — kompenzálódik tehát a tudomány információképességének jelentős mértékű előretörésével. Az említett változások és társadalmi hatékonyságuk mérlegelésekor nem szabad elfeledkezni két dologról. Az egyik a tömeges automobilizmus jelensége és a légiközlekedés. A kortársi társadalom nemcsak oly módon válik mobillá, hogy át-retegződik, hanem — ennek a folyamatnak részeként — fel is fedezi a környező világot. A tömegturizmus tudvalevően meglehetősen összetett célorientációjú folyamat. A pihenés, a múlt kulturális értékeivel való személyes találkozás élménye, a gasztronómiai élvezetek mellett korántsem alábecsülhető jelentőségű az a tény, hogy az embereknek igényük van arra, hogy megismerjék a meglátogatott idegen társadalom mindennapi életét. A következmény: az utazás minden korábbi mértéket meghaladó módon tudatosítja bennük saját életkörülményeik és a más történelmi feltételek között élő kortársaik életmódja közötti színvonalkülönbségeket.

A másik a televízió tömeges elterjedése. Való igaz, hogy a televízió megváltoztatja az ismeretszerzési mechanizmusokat. Csökkenti az olvasást abszolút mértékben, de célolvasmányokra orientál az irodalomban, a tudományban egyaránt. Másrészt fontos adottsága, hogy a kortárs társadalmat tekintve — vizuális élményként — ad információkat az egész világról. Soha korábban nem tágult ki ilyen mértékben az átlagember horizontja. Nap mint nap hasonlítják össze a televíziónézők milliói saját életkö-

rülményeiket, saját környezetüket másokéval. Ezek a technikai találmányok nemcsak az ismeretszerzés módszereinek nemzedékek óta beidegzett értékhierarchiáját változtatják meg (növelvén a vizuális kultúrát!), hanem egyszersmind kölcsönhatásban állnak a társadalomtudományok orientációjában bekövekezett új hullámmal is.

A mondott változások természetesen korántsem konfliktusmentesek, elég például az — egyébként meglehetősen konzervatív — iskolarendszer működési zavaraira utalni. (Itt ugyanis az ellentmondások javarésze abból adódik, hogy az iskolán kívüli információszerzés korszerűbb tudást biztosít, mint az "alma mater"). Letagadhatatlan azonban, hogy növelik az ismeretszerzés terén az egyéni kezdeményezést, a preferált ismeretek megszerzése helyett (ami pl. a forgalmi úton szerzett tudást és egyáltalában a tanulást jellemzi) előnyben részesíti az élményt, különösen a vizuális élményt. Egyáltalában nem mondható, hogy a modern technikai civilizáció kialakulásának kezdetén, az urbanizációs folyamatok felgyorsulásakor, tehát négy-öt emberöltővel ezelőtt, a múzeumokat érintetlenül hagyták a szóban forgó változások. Csak emlékeztetni kell arra, hogy ebben az időben a régi művészeti és természeti ritkaság-gyűjtemények — szinte robbanásszerűen — alakultak át. Ezt bizonyítandó, először is megemlíthető, hogy ekkor építették a legtöbb múzeumot. Mai — megváltozott — szokásvilágunkban már megfeledkezünk arról, hogy a családi múzeumlátogatás, ami a modern város életstílusának új vívmánya volt, milyen forradalmi módon demokratizálta a kulturális életet. Új rendező elvek hódítottak tért. A régészet, a néprajz természettudományos ihletésű tipológiai sorokat tár a látogató elé a múlt ránk maradt emlékeiből. A fejlődés tényei csaknem "kézzelfogható" bizonyossággá váltak az utca embere számára. Ráadásul új múzeum-, illetve kiállítástípusok is születtek. A technikai és a mezőgazdasági gyűjteményeket ebben az időben kifejezetten azzal a céllal alapították, hogy ezzel történelmi zsinórmértéket állítsanak a szakmailag felkészült közönség elé. Propagálni akarták az újszerű technikai eljárásokat, a gépeket és senki sem gondolt ekkor még a régi korok technikai berendezéseinek látán támadt nosztalgiára. A szabadtéri múzeumok előzményeiként számon tartott legrégebb kiállításokon (ezek az ipari bemutatók voltak) az ideális építészeti kultúra, a "családi ház" ajánlott példányait állították közszemlére abban a korban, amikor az ipari nagyvárosok bérkaszárnyai mágnesként vonzották a falu megboldult népét.

Még a nagy hagyományú és ennek következtében már akkor is konzervatívnak tűnő művészeti múzeumok működésében is alapvető fordulatokat lehet regisztrálni a tudomány történéseinek. A budapesti Iparművészeti Múzeumot például úgy építették meg, hogy falai között kapjon helyet az Iparművészeti Főiskola, tehát a múzeum amolyan taneszközyűjteményként funkcionált a leendő művészek, a jövő környezetkultúrája kialakítóinak szolgálatában. A múzeumok és a felsőoktatás kapcsolataira nagyon sok példát lehet felhozni. Különösen az USA egyetemi alapítású múzeumaiban volt divat a képzést és a gyűjteményi demonstrációt összekapcsolni egymással. (Ez a hagyomány még ma is él számos helyen és elsősorban ennek köszönhető, ha tudományos iskolák alakultak ki e sajátos szimbiózis eredményeként). Az egyetemi múzeumok legtöbbje — ebben a pragmatikus országban — indiánkuta-

tással foglalkozott, itt eleve alkalmazott tudományként fogták fel a disciplinát, nem mint Európában, ahol teóriák illusztratív példatárának tekintették a gyűjteményeket.

A példák további felsorolását szükségtelennek véelve csak utalok arra, hogy az ipari civilizációba való átmenet fundamentális változásokat indított el a múzeumokban. Az már más lapra tartozik (és a jelen terjedelem kereteit e probléma kifejtése szétfeszítené), hogy a tudomány, valamint a múzeum múltbafordulása, tehát a tisztán "tudományos elméletek" kidolgozása s ezáltal a nosztalgikeltést igazoló példatárak összeállítása lett a legtöbb XX. századi múzeumban a legfőbb elvégzendő feladat. Mindez jócskán megosztva erőnket, csökkentette az intézmények hatékonyságát. Másfelől utalni lehet arra is, hogy az Európán kívüli társadalmaknak a II. világháborút követően végbement vagy megkezdett urbanizálódása (amint ezt Közép-Ázsiában vagy számos afrikai országban tapasztalni lehet) a mindennapi élet technicizálódását a múzeumi kiállítások legfőbb propagatív látványává tették. Elég egy pillantást vetni azokra a szovjet néprajzi kiállításokra, amelyek legfőbb rendező elve lett a különféle nemzetiségi területek lakosságának egykori és mai életmódja közötti különbségek érzékeltetése. A látogató ezekben a kiállításokban a mindennapi élet egykori és mai példáit hasonlíthatja össze egymással. Egyáltalán nem rendkívüli, hanem szokványos megoldás, ha újonnan létesített afrikai vagy indiai múzeumban olyan kiállítást rendeznek, ahol a látogató a történelmi hagyományokat a meghaladni kívánt múltként ismeri meg, és szembesül az ideálisnak tartott jövő képével is. Ezeknek a kiállításoknak a látnivalói nem a politikai rendszerek, intézmények, személyek történetének illusztratív példái. Ellenkezőleg: a hétköznapi élet körülményeinek, a gazdasági, technikai kultúra, a mindenütt megvalósuló munkafeltételek, a fogyasztási szokások anyagi tartozékainak, elsősorban a lakás-körülményeknek — korszakonként más minőségű, tehát ellentett — példái.

Mármost a kérdés úgy hangzik, hogy mit tekinthetünk a hazai gyakorlatban kívánatosnak vagy követendő példának?

Ha abból indulunk ki, hogy a hazai múzeumi szervezet adottságait kényszerűségként el kell fogadni, akkor egyáltalában nem könnyű a korszerűnek tűnő (afrikai, ázsiai, az európai kultúra pozícióihoz mérten hátrányos helyzetű) példákhoz igazodni.

Az eredendő probléma abból adódik, hogy a magyar múzeumok túlnyomó többségét abban az időben építették (három-négy emberöltővel ezelőtt), amikor vizuális kultúránk még egészen más volt, mint manapság. Szűk terek, kiállítási vitrinek, amelyekben helyet kapnak a múlt értékei és ahol a kincs-szerűségük vagy a fétis-jellegük sokkal inkább hangsúlyt kap, mintsem tényleges szerepük: funkciójuk az emberek maguk teremtette környezeti kultúrájában. A kiállítások technikai korszerűsítését, az információrendszer tartalmi és formai átalakítását aligha lehet megoldani a rendelkezésre álló épületek többségében. A múzeumok belső terei és egyáltalában az épületek csekély méretei úgyszólván alig adnak alkalmat arra, hogy lényeges minőségi javulást tapasztaljunk a hazai kiállításokban. További problémát okoz, hogy jelentős mértékben megváltozott a múzeumok belső szakmai konstrukciója is. Azokhoz az állapotokhoz mérten tudniillik, amikor a múzeumokat létesítették, ma már

jóval több tudományágot és feladatot, nagyobb gyűjteményeket és kiszolgáló személyzetet koncentrálnak a múzeumok falaik között, aminek természetes következménye, hogy mindenki helyszűkéből panaszkodik. További problémát okoz, hogy a tudományok szerinti profilfrozás egészen másként fest a fővárosban, mint a tanácsi főhatóság alá tartozó vidéken. A megyei szervezetben levő múzeumok a múlt századi "nemzeti múzeum" típusú vagy belső munkamegosztású intézmények, viszont az ezeket felügyelő országos múzeumok már teljesen önállósodtak, sajátos profilt alakítottak ki. Ebből azonban az következik, hogy a kedvezőbb kondíciójú (jobb szakember ellátottságú, nagyobb gyűjteményekkel rendelkező, nemzetközi kapcsolatba jobban beágyazott) országos múzeumokban lényegesen nehezebben lehet az interdiszciplinaritás követelményeinek eleget tenni, mint a "provinciális" intézményekben.

Mindent egybevetve tehát, a legújabb kori muzeológia és rokon tudományainak együttműködésére a legkedvezőbb adottságok ma elsősorban vidéken vannak. Az együttműködés elsősorban a néprajz (és sokkal kevésbé a technikatörténet, mezőgazdaságtörténet stb.) vonatkozásában látszik realitásnak. Minthogy a legtöbb múzeumban egyelőre megváltoztathatatlan adottságnak kell felfogni az épületeket, továbbá azt a tényt, hogy ezek szűkös terein osztozni kell a régészettel, a művészettörténettel és ahol van, a természettudományok valamilyen kiállításával, evidens, ha a legújabb kori történeti muzeológia (és rokon tudományainak) programja színtereként nem a régi múzeumépületeket jelöljük meg. Sokkal több lehetőséget ígérnek a tájházak, amelyek megvalósításában aligha szükséges a századforduló életképfestészetének szellemi örökségét felvállalni. A most berendezettek túlnyomó többsége ugyanis rendszerint olyan parasztház (n.b. rendszerint nagygazdaház!), amelynek fő látványossága a tisztaszoba; vagyis a presztizskultúra értékrendszerét most ugyanúgy elfogadjuk, ahogyan — a parasztek nyomán — a századforduló népies ízlésű értelmisége. Ezzel kapcsolatban további problémák származnak abból is, hogy egyfelől történetfelfogásunk szerint a dolgozó nép története az elnyomottak története, az osztályharcok története, a parasztlázadások, az agrárszocialista mozgalmak és a proletárforradalmak, a partizánharcok, az ellenállás története. A dolgozó nép így felfogott történetét mutatjuk be a múzeumi kiállításokon, tehát csak politikátörténeti és általában eszmetörténeti síkon adunk számot népünk haladó hagyományairól. A dolgozó nép tárgytörténete, kultúrtörténete viszont többnyire a vasárnapi kultúra körére korlátozódik, arra a reprezentatív értékrendszerre, amely egyben a falusi kizsákmányoló kultúrája. Egészen bizonyos, hogy tartósan fenntartva e kettőséget, saját konfliktusainkat készítjük elő. További problémát jelent másfelől az is, hogy a helyi történelem politikátörténeti kiállításainak többsége már megnyitásának pillanatában eszmetörténetileg elavultnak tűnik, merev, felfrissítést kíván.

Mindent egybevetve, nagyon sok érv szól amellett, hogy — ha tovább akarunk lépni — a legújabb kori muzeológiai kiállításait és egyáltalában érdeklődésének körét, tárgygyűjtőkörét "privatizálni" kell. El kell fogadni e téren is azt, hogy a társadalom különböző rétegek, osztályok és csoportok szubkultúráinak összessége, s a szubkultúrák, illetve a nekik megfelelő közösségek között kölcsönhatás áll fenn.

A tudománynak és a múzeumi kiállításnak ezeket a folyamatokat kell bemutatni. Korunkban a társadalmi csoportok életformaváltása mindennapos tapasztalati tény, a vele kapcsolatos problémák a társadalomban nagyon sok reakciót váltanak ki. Aligha kell tehát bizonygatni: rendkívül csábító lehetőségek adódnak a tudomány és a tudományos ismeretterjesztés számára, ha arra vállalkozik, hogy bemutassa a társadalmi átrétegződés és az életformaváltozás korunkban tipikusnak vélt példáit. Ezzel, mint-hogy kiegészítheti a köztörténetírást és a politikatörténetírást által adott képet, olyan részletekre tereli a figyelmet, amelyeknek látványában konkretizálódik a történelmi korszakváltás — elvontabb síkon, főként dokumentumkiállításokon szemléltethető — problematikája.

KISS LÁSZLÓ (Országos Műszaki Múzeum)

Múzeumügyünk egyik legidősebb és legfontosabb kérdésének tartom a mostani vitaanyagot, amely a történelmi múzeológia feladatait és helyzetét próbálja gondolkodásunkban és a gyakorlatban is helyére tenni. Az írásos vitaanyagot átgondoltnak, jól érthetőnek és jó tájékoztatásnak tartom, amelynek számos lényegi megállapításával messzemenően egyetértek. Észrevételeimet nem elsősorban a leírtakra vonatkozó kritika szándékával, inkább az anyagból hiányzó vagy nem egészen világos megfogalmazásokhoz szeretném fűzni. Egyértelműen érzékelhető a vitaanyagból, hogy a legújabb kori történelmi múzeológiát olyan komplex gyűjteményű szakágazatnak tekinti, amelyben a szakágazati integráció is manifesztálódik. A világon is tapasztalható törekvésekre utalva szinte sugallja a vitaanyag a történelmi múzeológia ilyen irányú fejlesztési feladatait a korszerű történelemszemlélet, a komplexitás jegyében. A szépen hangzó megfogalmazás a továbbiakban azonban nem folytatódik, s bármennyire helyes is a teória, sem eddigi gyakorlatunk, — de talán jövő lehetőségeink — sem ezt igazolják. Félreértésnek tűnik a világszerte tapasztalható törekvésre való utalás is, ugyanis a komplex gyűjtési és bemutatási elv hirdetése és gyakorlata a szakterületi összességre és nem az egyes intézményekre vonatkozik. Sőt, éppen az ellenkező folyamatnak lehetünk tanúi, mert a világ legnagyobb múzeumai is legfeljebb a szintézist, nem pedig a komplexitást képesek megvalósítani. A fogalmakat tehát nagyon körültekintően kell kezelnünk, mert más az elmélet és más a realitás. A minden szakágat összevonó nagy múzeumi centrumokat bemutató, s nem pedig teljességre törekvő gyűjtőbázisként lehet felfogni, s ez nagy különbség.

Irreális és bizonytalan célhoz vezető útnak tartanám, ha mi Magyarországon ezt az integrálódási folyamatot a legújabb kori gyűjtemények fogalmi köréhez és fejlesztési célkitűzéséhez asszociálnánk. Nagyon helyesen látja a vitaanyag is, hogy a történelmi múzeológia komplexitásának értelmezésében milyen sok a bizonytalanság. Az 1971. évi múzeumigazgatói értekezlet anyaga sem egészen a most leírtak szerinti értelemben közelítette meg a komplexitás fogalmát.

Ha egy kicsit terjedelmesebb lett volna a vitaanyag, rögtön világossá válna, hogy a stratégiai célok tekintetében nem is olyan kedvezőtlen a történeti muzeológia magyarországi helyzete, ha nem csupán a Munkásmozgalmi Múzeum és a területi körét érintő megyei szervezeti gyűjteményeket vizsgálom, amire az anyag elsősorban koncentrált. Valójában létező valóság Magyarországon a történeti muzeológia komplexitása, ha ezalatt az országos hálózat teljességét értem, már pedig ezt kell értenem. Ezért sajnálom, hogy a 15 oldalas vitaanyagban alig kapott néhány soros helyet (és az sem egészen pontos és reális hitelű minősítéssel) a műszaki, ill. termeléstörténeti muzeológia. E nélkül pedig a magyarországi történeti muzeológia helyzete nem is érthető, sőt megítélésem szerint a további fejlesztési feladatok sem jelölhetők ki érdemi célratöréssel.

A legutóbbi kétszáz év gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális fejlődésének alakulását meghatározó műszaki, technikai fejlődés, mezőgazdasági és ipari termelés és gazdálkodás muzeális forrásanyagai nélkül aligha beszélhetünk történeti muzeológiáról, hiszen ez alapozta meg a munkásmozgalmat, a társadalmi és életformaváltozásokat s minden egyebet egészen napjaink fejlettségi szintjéig.

Ennek a szerteágazó termelési témának országos kutatására mind az ipar, mind a mezőgazdaság területén szakmúzeumi hálózat alakult ki, amely az országos szakági és a megyei történeti gyűjteményekkel együtt jelenti a történeti muzeológia egészét, mondjuk úgy: komplexitását. Nincs a termeléstörténetnek olyan fontos, történelmileg is jelentős területe, amelyre a szervezett gyűjtés és valamilyen célú múzeumi munka ne terjedne ki. Nincs a világnak olyan nagy műszaki vagy termeléstörténeti profilú nagy múzeumi centruma, amelyik teljesebben volna képes megőrizni vagy bemutatni a szakágazati múlt emlékanyagát, mint a speciális szakgyűjtemények egyes intézményei vagy együttesen az összességük.

A komplexitás kérdését lezárva úgy gondolom, hogy hazai viszonyaink között a megyékben erősödő történeti gyűjtemények fejlesztésének nem a minden ágazatra kiterjedő teljes igényű útjait kell keresnünk, hanem a komplexitásban az általános helytörténet teljessé tételét kell megcéloznunk a helyi sajátosságoknak megfelelő legjellemzőbb ipari, mezőgazdasági stb. vonatkozású területi emlékekkel. Ez nem jelenti egyes esetekben a tematikai, fejlődéstörténeti teljesség kizárását, adott helyi iparág vagy egyéb témakör tekintetében.

A vitaanyag is azt erősíti meg bennem, hogy még az ilyen értelmezésű megyei komplexitás sem valósult meg az 1970-es évek óta, bár az osztályok és szervezeti keretek kialakultak, a történészlétszám 82-ről 124-re nőtt tíz év alatt. Úgy tűnik azonban egy kissé túlzott elvárást támasztunk a szinte kizárólagosan humán szakképzettségű, beállítottságú ill. érdeklődésű történészeinkkel szemben. Közöttük szinte egyetlenegy műszaki, mezőgazdasági vagy közgazdasági képzettségű sincs. A speciális szakísimetet és a helyes muzeológiai szemlélet hiánya szinte rányomja bélyegét a gyűjteményekre is. Sajnos a múzeumi gyűjtőmunkában nem támasztjuk követelményként a folyamatokban való gondolkodást, ami helyett az "egy tárgy" centrikusság dominál a gyűjtésben, kutatásban, az összefüggéseket érzékeltető emlékek céltudatos keverése nélkül. Némi túlzással a történész-muzeológus mindent

gyűjt, ami a keze ügyébe kerül. Nem véletlen, hogy ugyanazon funkciójú tárgynak gyűjteménybe sorolása is "ad hoc"-szerű, a muzeológus szubjektív ítéletétől függ:

- ha szép a tárgy, akkor iparművészet,
ha nem szép: helytörténet,
- ha szignált: helytörténet,
ha nem szignált: iparművészet,
- ha egy kard a földből kerül elő: régészet,
ha egyéb módon gyűjtötték: helytörténet.

Lehet, hogy tévedek, de úgy érzem a történeti muzeológia egyik legnagyobb gyengesége napjainkban a tisztánlátás, a gyűjtési céltudatosság hiánya. A helytörténeti anyag teljességének indokával sem volna szabad figyelmen kívül hagyni a folyamatok feltárására hivatott ipari és mezőgazdasági szakgyűjteményeket, mert az csak rivalizáláshoz vezet, fölösleges raktározási szükségletekkel jár, és eleve nem eredményezhet (csak páhuzamosság esetén) teljes értékű gyűjteményt. Így válnak értékek egyik gyűjteményben fölösleges szóróvanná, holott ugyanaz a másikban hiányzó fejlődéstörténeti láncszem lehetne.

Ilyen helyzetben kell felvetni a kérdést, hogy hol a helye a történeti muzeológiának, ami teljesen érthetően nem állhat csak munkásmozgalmi eseménytörténeti vagy életmódtörténeti emlékekből. Tehát nemcsak a komplexitás kérdése, hanem a történetihez tartozó tárgyi emlékmennyiség fogalmi közelítésében is vannak tisztázatlanságok.

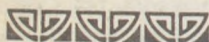
Tudomásul kell venni, hogy – példaként említve – egy hatvani helytörténeti múzeum sem nélkülözheti a helyi cukorgyárnak a lakosság életkörülményeire, a helyi gazdaságra, életforma alakulására gyakorolt hatásának vizsgálatát. Nem lehet azonban feladata a cukorgyártás termelőeszközeinek, technológiájának stb. emlékei gyűjtése. Ugyanígy értelmetlen dolog minden megyében az azonos típusú elavult traktorokat begyűjteni, de helyes lehet adott esetben a helyi életet meghatározó TSZ (állami gazdaság stb.) első traktorának, vagy egyéb munkaeszközének megőrzése. De még ez sem lehet általános területi szükségesség.

Nem kívánom a szót szaporítani azzal, hogy a történeti muzeológia szerves részét képező műszaki és ipartörténeti szakmúzeumi hálózat helyzetét részletezzem, amire vonatkozóan a vitaanyag némileg megtévesztő értékítéletet mondott. Amennyiben reagálnom kell, hogy a jelenlegi 27 szakmúzeum, 12 kiállítóhely és kb. 20 üzemi gyűjtemény, valamint az azok munkáját aktívan segítő több mint 300 üzemmel kiépült szoros munkakapcsolat, s az a talán szerénytelen megállapítás, hogy a szervező munka révén az ipartörténeti emlékek tömeges pusztulásának veszélye megszűnt Magyarországon, azért nem önmagától következett be. Ellent kell mondanom annak a megállapításnak, hogy ezt a szakági koordinációt az Országos Műszaki Múzeum funkcionális korlátozottságai miatt nem tudja ellátni. Múzeumunk tényleg megerősítésre szorul, de az igazi nehézség a legkedvezőbb működési feltételek mellett is fennáll mindaddig, amíg a különböző felügyeletű, fenntartású és érdekeltségű szakmúzeu-

maink legelemibb munkavégzési lehetőségét nem sikerül egységes szemléleti akaratral, minimális anyagi és személyi áldozatvállalással megjavítani. Ehhez kellene a kormányzati segítség.

A megyei múzeumi szervezetekben a történeti muzeológia további fejlesztési célja és irányelveként az alábbi javaslatok megfontolását ajánlom:

1. Mindenekelőtt egyértelműen tisztázni kell a történeti muzeológia és az e körbe tartozó gyűjtemények (tudatosan nem tárgyakról beszélek) fogalmát, a jelen kor múzeumi gyűjtési követelményének megfelelően. A tisztázásnál szem előtt kell tartani az adott megye területi történeti teljességét a szakágazati gyűjtemények (szakmúzeumok) tematikai egységének csorbulása nélkül. Megyei szervezeteknél ne a szűkebb profilú szakgyűjtemények kialakítása, hanem az általános helytörténeti összefüggések feltárása legyen az irányadó cél. Kivétel csak sajátosan indokolt esetben legyen.
2. Javaslom a történeti muzeológia tekintetében a helyi társadalmi és termeléstörténeti sajátosságokhoz igazodó fő gyűjtési területek és gyűjtemény-fejlesztési irányok kialakítását. A konkrét gyűjtemény-fejlesztési cél legyen az alapja az egyéni kutatási téma jelöléseknek is, nem pedig fordítva, hogy egy adott kutatási téma illusztrálásához keressünk szemléltető anyagot.
3. Úgy gondolom, felül kellene vizsgálni a hagyományos értelmezésű ún. szakgyűjteményeket a történeti muzeológia korszakát illetően. Hagyjuk meg a történeti muzeológiai gyűjtemények átfogó értelmű komplexitását az adott földrajzi határok között, és ahol nincsenek meg a nagyobb történelmi folyamatokat is felölelő — pl. irodalmi, mezőgazdasági, ipari stb. — gyűjteményi egységek, ott ne erőltessük a formális szakosításokat (pl. műszaki gyűjtemény létrehozását) amihez sem szakember, sem tematikai koncepció nem biztosított. Tudomásul kell vennünk, hogy néhány irodalmi kézirat vagy a helyi TSZ egy-két traktora, de még egy szűkebb időszakot vagy egyes eseményeket, valamely helyi gazdaság fejlettségét reprezentáló "jelentősebb" kollekcio sem szakgyűjtemény, hanem a történeti gyűjtemény szerves része.
4. Tekintettel a történeti muzeológiai gyűjtemények elmondottak szerinti értelmezésére, a megyei szakmai fejlesztések irányelveként kívánatos célul tűzni, hogy a döntően humán képzettségű történetész szakemberek körét a jövőben műszaki, ill. közigazdász képzettségűekkel kell kiegészíteni.
5. Végezetül feltétlenül megfontolásra javaslom: az egységes feldolgozási rendszer megteremtését a megyei történeti gyűjtemények szaknyilvántartásában, hogy a szubjektív besorolású emléktárgy sokoldalúan és mindenki számára hasznosítható legyen, tehát szakágazati közelítéssel is. Ez az alapja a területi önállóság mellett is a gyűjtemények integrálhatóságának, attól függetlenül, hogy a tárgyat milyen tudományági gyűjteményben őrizzük.

Nyilvánvaló, hogy nem mint muzeológus, hanem mint levéltáros olvastam és véleményezem az anyagot, de nem tagadhatom meg majd másfél évtizedes muzeológusi múltamat sem.

Kétségtelenül tény, hogy az új- és legújabb kori muzeológia mint szakágazat kialakult, és a hagyományos muzeológiai szakokkal egyenrangú szerepet kezd játszani a magyar múzeumok életében. Nehezíti a helyzetet: míg más muzeológiai szakok hosszú fejlődésen keresztül érték el mai helyüket, az új- és legújabb kori muzeológiai alig két évtizedes léte sok megválaszolendő kérdést vet fel. Ezek közül az egyik a szakág kapcsolata a hagyományos szakokkal, elsősorban a néprajzzal és az iparművészettel vagy a különféle "történeti" gyűjteményekkel. Nyilvánvaló *átfedések tapasztalhatók* nemcsak kronológiai, hanem gyűjteményi vonatkozásokban is. Ha a Múzeumi Főosztály 1973-ban kiadott irányelveit tekintjük, akkor a XIX–XX. század kutatásának komplex-jellegű módszerével a politikai, a gazdasági és a kulturális élet fejlődésének teljességre törő feltárása lenne a szakág feladata. Ha az így igaz, akkor a szakág szinte magába olvasztja a hagyományos szakterületek egy részét, legalábbis azokat, amelyek vizsgálódása a fenti időhatárok közé esik. Ha a most megfogalmazott tendenciák alapján ezt az időhatárt a XVIII. századra is kiterjesztjük, akkor ez az integrációra való törekvés még világosabb megfogalmazást kap. Következésképpen végig gondolva ezt, szinte egyértelműen meg lehet fogalmazni, hogy az új- és legújabb kori muzeológiába minden olyan szakág beletartozik, amely az adott időhatáron belül a "történetiséget" tartja vezérlő elvnek vizsgálódásaiban. Márpedig a hagyományos szakágak mindegyike a maga sajátos módján történetiségében igyekszik gyűjteni és feldolgozni az anyagát.

Úgy vélem azonban, hogy a kronológia önmagában nem olyan rendező elv, amely a komplexitást egyértelműen meghatározhatja. A hagyományos múzeumi szakágak — a maguk módján — a gazdasági vagy kulturális életnek csak egy-egy részterületét vizsgálják, de nem feladatuk az adott korszak teljes történetének feltárása. Ha erre törekszünk, akkor az új- és legújabb kori muzeológiának tulajdonképpen magára kellene vállalnia a korszak történetkutatásának, történetírásának teljességét. Ez pedig — mert muzeológiai szakágról van szó — nem lehet a feladata.

A muzeológus számára elsődlegesen csak a *tárgy* állhat a vizsgálódás középpontjában. Talán nem hangzik ez a kijelentés túlzottan ortodoxnak, ha azt is hozzáteszem, hogy minden olyan ismeret is a vizsgálódás része, amely a tárgy életét határozza meg. Ezt az axiómát azonban könnyebb megfogalmazni, mint ennek alapján a tárgyakat és a tárgyak életét kutatni.

A 3. lapon kezdődő 2–6 pontokban foglalt irányelvekben is a tárgyak gyűjtéséről van szó. Ha ezek szerint végezné a szakág a gyűjtőmunkáját, akkor tulajdonképpen minden tárgyat gyűjtenie kellene. Ha ezt a lehetetlen kívánságot ésszerűen redukáljuk is, akkor is eljutunk arra a következtetésre, hogy minden tárgytípus gyűjtése nélkül nem lehet az irányelvekben kitűzött célt elérni. A régebbi korok tárgyainak, tárgytípusainak köre talán könnyebben körülhatárolható, mint a mai élet tárgyaié. Nem

feledhetjük azonban, hogy a jelen egyszer múlttá, sőt régmúlttá válik, s a jövő számára most lenne célszerű a tárgyak gyűjtését elvégezni.

Azonnal felvetődik a kérdés: *ki és mit gyűjtsön?* Hiszen minden tárgy "történeti tárgygyá" válik, ha reprezentálja az egyes település, megye, ország, szakma, társadalmi osztály, réteg történetét, életmódját, hagyományait, a tárgyban megtestesülő emberi munkát, tudást és technikát. Lehetetlennek tűnik, hogy ilyen értelemben fogva fel a gyűjtőkört, minden múzeum minden tárgytípust gyűjtsön. Egyetlen járható útnak csak bizonyos fajta gyűjteményi szakosodás képzelhető el, amelynek területeit, intézményeit központilag határozzák meg. A központi gyűjtemények mellett természetesen a helyi sajátosságok tekintetbe vételével alakulhatnak az egyes múzeumok gyűjtőtevékenysége is, mindig figyelve a szakgyűjtemények "általános" és a saját gyűjtemény "egyedi" tárgyait, tárgytípusait. *A társközgyűjtemények és a múzeumok kapcsolatában* bizonyos fajta gyűjteményi megosztásról már most is beszélhetünk. A pontosabb gyűjtőköri elhatárolást — különösen vidéken — célszerű határozottabban rögzíteni. A levéltárak gyűjtőkörébe tartozó szervek irategyütteseivel általában nem kerülnek a múzeumokba, de egyes személyek múzeumba jutó iratait már levéltári fondnak lehetne tekinteni. (Korábbi irategyüttesek közül pl. a céhek iratanyaga a céh tárgyaival került több esetben múzeumi megőrzésre; vagy az iratok a tárgytól elválva a levéltárak őrizetében vannak.) A mozgófilmek és hangszalagok gyűjtése során általában az a helyzet alakult ki, hogy ott gyűjtik ezeket, ahol a személyi és tárgyi feltételek a gyűjtésre és a feldolgozásra biztosabbnak látszanak. Az ún. apró-nyomtatványok esetében a könyvtár, levéltár és múzeum egyaránt feladatának tekintheti ezek gyűjtését. A párhuzamosság elkerülése érdekében csak a helyi megállapodások szabályozzák a kérdést. A helyi gyűjtések szervezésekor feltétlenül figyelembe kellene venni az ilyen jellegű, országos hatáskörű gyűjtemény szerepét is.

A jelentés 14. lapján kezdődő 1—16. pontokban részletesen rögzítik a *szakág fejlesztésének kívánalmait*. Ezek egy része tendencia jellegű, más része konkrét feladatokat szab meg. Ez utóbbi csoportba elsősorban szervezési jellegű feladatok tartoznak, amelyek megoldásai a szakmai felügyelet gondját jelentik. A jelentésben foglalt problémafelvetések reális képet nyújtanak a szakág jelenlegi helyzetéről. Jövőjét nem az időnek, hanem nekünk kell meghatároznunk, a mostanihoz hasonló együttgondolkodással.

KOVÁCS TIBOR (Magyar Nemzeti Múzeum)

A történeti muzeológia helyzetelemzése, s ennek kapcsán — bizonyos határig — jelen illetve jövőbeni feladatainak körvonalazása, szóban és írásban, az utóbbi években többször szerepelt napirenden. Úgy tűnik, hogy ennek szintézise — egy országos felmérés adataira épülő néhány új elemmel kibővítve — a

szakfelügyelet által készített összefoglaló, amely a problematika majdnem minden részletét — így vagy úgy súlypontozva — érinti. Aligha hihető, hogy e témakörben bárki valami alapvetően újat tudjon papírra vetni. Igaz, nem is erre van pillanatnyilag szükség! Sokkal inkább olyan vélemény-nyilvánításokra, amelyek más-más szemszögből, az egyéni tapasztalatokra is építve, elősegíthetik a történeti muzeológia szakmai teendőinek és hosszú távra érvényes programjának kialakítását, megjelölve a szakirányító szervek segítségével történő végrehajtás módját és ütemezését is. A felkérést így felfogva, mindehhez az alábbiakra kívánjuk felhívni a figyelmet.

Az alapproblémák felsorolását a szakágnak a tudományos intézményrendszerben elfoglalt helyével kezdjük. Addig, amíg minden "klasszikusnak számító" múzeumi vagy múzeumban is művelt szakág rendelkezik az adott tudományterület problémáit megvitató-értékelő akadémiai szakbizottsággal, a történeti muzeológiai, mint a történettudomány integráns része, a mai napig nem tudott betörni a "perifériáról". De hasonló mondható el, ha a társulatokra gondolunk, hiszen a több szekciót működtető Történelmi Társulatban (az iparrégészetet leszámítva) sem jutott hely történész-muzeológus szakcsoportnak vagy szakosztálynak. A miertre több irányból lehet és kell keresni a választ. Félő, hogy a tényleges integráció igénye egyik irányból sem kristályosodott ki igazán. Ennek általunk (is) feltételezett okai közül néhány:

— A mai értelemben vett történeti muzeológiának hazánkban igazi gyökere tulajdonképpen nem volt, amikor pedig valós céljai megfogalmazódtak, realisan az került előtérbe, ami a felszabadulás előtt valóban hiányzott: a munkásmozgalom és a legújabb kor tárgyi, illetve dokumentatív emlékeinek minél teljesebb gyűjtése és feldolgozása. Ami az utóbbi eredményességét illeti, az bizonyos háttérig függvénye volt az 50-es évek társadalmi-politikai szituációjának, majd az utóbbi negyedszázad kitisztuló politikai látásmódjának. Miután mint hiányt pótló feladat, a munkásmozgalom kutatása vált preferálttá, a tényleges hazai történeti muzeológia már szinte születése pillanatát megelőzve elvesztette azt a köldökszínt, amely köthette volna embrionális gyökereihez, a reformkorban megindult, majd a millennium körüli években felélénkült a gyűjtő-múzeumfejlesztő tevékenység pozitív tendenciájához — korunk igényeinek megfelelő formában. Természetesen gyarapodni kezdtek múzeumban az újkor korai századainak emlékeit is magukban foglaló szakgyűjtemények, de mind a gyűjtés, mind a feldolgozás területén — tiszteletet a kivételnek — a legfontosabb szorult háttérbe: a komplexitásra irányuló szemlélet.

Ez annál is szembetűnőbb, miután hazánkban is mint Európa sok országában, a múzeumalapítás, ill. múzeumfejlesztés korai szakaszában a gyűjtés — a minden iránt érdeklődő "modern polihisztorok", majd általános művelődéstörténeti érdeklődésű szakemberek révén — mondhatni mindenre kiterjedő volt. Igaz, az adott kor társadalmi — politikai beállítottsága szerint, de módszerét tekintve — kora színvonalán — sokat megvalósított abból, amelynek igénye először "korszakos újdonságként" jelentkezett évtizedekkel később, s csak termékenynek nehezen nevezhető viták után vált hivatalosan is rögzített igényé a közelmúlt és a jelen hazai történeti muzeológiájában. Persze nem véletlen, hogy a

komplexitás jól vagy rosszul értelmezett, de tudatos igénye néhány új vidéki kiállítás előkészítésénél fogalmazódott meg igazán, majd valósult meg különböző színvonalon. S gondolom az sem véletlen — pl. Debrecenre és Szekszárdra utalva —, hogy az egyik szellemi atyja "polihisztor történész, a másiké pedig "széles látókörű néprajzos" volt. Azt is törvényszerűnek érezzük, hogy annak idején például a Magyar Nemzeti Múzeum, a korról teljes keresztmetszetet adó Dózsa kiállításának szellemi hátterét, egyik legjobb történészünk biztosította. Ezek persze kiragadott példák és nem általánosíthatók, de érdemes kép alakulna ki, ha azt vizsgálánk, hogy múzeumi történészeink közül hányan képesek valójában komplex szemléletű, egymásra épülő gyűjtő-feldolgozó-kiállító tevékenységet folytatni. A kibontakozó negatív kép egyik oka tényszerűen azzal is magyarázható, hogy amikor lehetőség nyílt a történelmi muzeológia személyi és anyagi feltételeinek preferált biztosítására "hiánycikk" volt a történész-muzeológus, illetve az olyan, már szakmai gyakorlattal is rendelkező történész, aki hajlandó volt múzeumban folytatni munkáját. Így aztán a fenntartó szervek által biztosított állások jó részét másokkal, jó esetben történelem szakot végzett tanárokkal, lehetett betölteni. Közülük sok önképzés és a központilag szervezett továbbképzések révén hasznos, nem egyszer kitűnő szakmuzeológussá vált. De: történész muzeológusaink nagy százaléka ugyan megfelelően tűnő színvonalon ellátja alapfeladatának a gyűjteményfejlesztéssel kapcsolatos részét, ám mind tudományos ambícióját, mind szemléletét illetően sokszor távol áll attól, hogy történész is legyen, a szó igazi értelmében. Az ebből adódó feszítő nehézségeket már érezte a szakirányítás, de sajnos több mint egy évtized kellett ahhoz, hogy a 60-as évek kísérleti évfolyama után, 1981-ben meginduljon a rendszeres történész-muzeológus képzés az ELTÉ-n. Eközben — néhány bátortalannak tűnő kísérletet leszámítva — a szakmai továbbképzések szinte kizárólagosan muzeológiai jellegűek voltak, s gyakorlatilag háttérbe szorult a történelem-tudomány egészét befolyásoló, élő ideológiai és módszertani problémák taglalása. Ezért — kicsit kiélezve — akár úgy is fogalmazhatok: a történelmi muzeológia pozitíven mindig jelen levő "politikai érzékenységet" leszámítva, a történettudomány egészéből valahogy kiszakadva, kicsit belterjes állapotban, "stagnálva fejlődik".

— Ami a *gyűjteményfejlesztést* illeti, az elmúlt két évtizedre visszatekintve, itt könyvelhető el a pozitív eredmények jórésze. Legalábbis ha "számszerű, gyarapodásra gondolunk, feltétlen, míg ha a tematikus tudatosságot, a gyűjteményi profilok milyenségét vizsgáljuk, közel sem nevezhetjük megnyugtatónak a pillanatnyi helyzetet. Talán nem tévedünk, ha úgy fogalmazunk, a történelmi muzeológia jelenleg a "mindent megszerezni, mindent megmenteni" korszakát éli hazánkban. E célkitűzést illetve gyakorlatot a permanens ipari rekonstrukció, korunk gazdasági- társadalmi változásának, az életmód átalakulásának felgyorsult üteme teszi objektíve elfogadhatóvá, látszólag szinte kötelező jellegűvé. A "mindent gyűjteni", tendenciát csak erősítette az utóbbi években az életmódkutatás előtérbe állítása, amely szakmailag feltétlen indokolt, a gyakorlatban viszont nem csak igazán sematikus még inkább parttalaná tette a gyűjtőtevékenységet sok intézményben. Önbecsapás lenne azt hiszni, hogy a totális gyűjtés megvalósítható. Ezt a logikai lehetőségek (épület és pénzügyi bázis) korlátai eleve

kizárják, de szakmailag sem elfogadható. Kérdés viszont: megfelelően tisztázta-e a szakterület a szelektív gyűjtés szempontjait, s ehhez milyen mértékben jelent bázist a múzeumokban tevékenykedők történeti felkészültsége.

Tudjuk, e téren — éppen a szakfelügyelet terén — történetek lépések, de az eredmény messze nem kielégítő, többek között az alábbiak miatt:

- sok intézményben nincs távlatokat is célzó, szakmailag is elfogadható gyűjteményfejlesztési koncepció;
- intézményenként (megyéenként) változóan a rendkívül hiányos gyűjtemények bővítését alapvetően az időszaki kiállítások tematikája határozta meg;
- az állandó kiállítás létrehozásának egyéb feltételei és a megfelelő gyűjteményi háttér kialakítása időben szétvált, a hiányokat ad hoc vagy kampányszerű gyűjtéssel próbálták pótolni;
- igazán tudatos gyűjtőtevékenységet csak a gyűjteménnyel tudományos feldolgozás szintjén is foglalkozó szakember tud végezni, s belőlük — különösen a megyei hálózatban és a kisebb szakmúzeumok többségében —, még igen nagy a hiány.

Mind ezek ellensúlyozására az alábbiakat érzem fontosnak:

- Felül kell vizsgálni, összehangolni, szükség szerint korrigálni a történeti múzeumok, illetve a történeti tevékenységet is folytató megyei, illetve szakmúzeumok gyűjtési profilját, s a módosításokat minisztériumi állásfoglalásban rögzíteni.
- Tovább kell bővíteni a megyei múzeumok általános feladataikon túl vállalt, a megyehatárokat túl lépő tematikus gyűjtőmunkájának pontosítását, lehetőség szerint kiküszöbölve a felesleges átfedéseket.
- Meg kell teremteni a begyűjtött anyag múzeumok közötti szakszerű áramoltatásának (átirányítás, csere, hosszú lejáratú letét) tényleges gyakorlatát, szükség szerint ezt kiterjesztve más közgyűjtemények irányába is (pl. könyvtárak, levéltárak).
- Országosan komolyabban kellene élni a ma még nem szerezhető, arra érdemes magántulajdonban levő tárgyak és dokumentumok védelmének (azaz: szakmai regisztrálásának) lehetőségével.
- Végül említjük a talán legalapvetőbbet: valójában korszakokra bontva kellene kidolgozni (illetve a részben meglévő módosítani, bővíteni) az országos gyűjteményfejlesztési koncepció fő irányait, különös hangsúlyt adva az 1945 utáni időszak eddig szinte teljesen háttérbe szorult feladatainak. Azaz: ez utóbbi konkrét kidolgozásánál kell felhasználni az eddigi tapasztalatokat. Egyébként már itt is megkéstünk!

Mind ezt nehezíti, hogy a gyűjteményi anyag gyorsütemű növekedésével messze nem tudott lépést tartani a *szakmai információáramlás*. A gyűjteményi szakkatalógusok szinte teljes hiánya, a központi forrásközlő folyóirat nem léte, a tényszerű múzeumi gyarapodás közzétételének esetlegessége a nyomtatásban is megjelenő évi múzeumi beszámolóokban, s nem utolsósorban a forrásközlő cikkek relatíve kis száma, nemhogy a fenti megállapítás jól-rosszul részletezett indokolását jelenti, hanem egyben utal a teendőkre is.

Ami a távolabbi jövőt illeti: elengedhetetlenül szükséges egy országos központi nyilvántartási bázis koncepciójának kidolgozása. Belátható időn belül ez csak úgy képzelhető el, ha sikerülne több országos intézmény között — tematikus rendezőelv szerint — a feladatokat megosztani. Ugyanis — röviden —, ha csak nagy vonalakban sejtjük, hogy mi "ömlött" a múzeumokba az elmúlt húsz év alatt, aligha lehet, néhány kisebb tematikus egységet leszámítva, igazán tényszerűen a gyűjtési profilokat és az intézményekre lebontott teendőket meghatározni.

Nem lévén gyakorló történész, továbbá történész-muzeológusaink szakmunkáinak csak kisebb hányadát olvasva, nem érezzük hivatottnak magunkat a múzeumokban folyó *tudományos feldolgozó munka* bármiféle értékelésére. Néhány dolog azért még a "felületes" szemlélőnek is feltűnik. Így például az, ha áttekintjük az V. ötéves tervben írt munkák bibliográfiáját (Történeti Múzeumi Közlemények 1981/1), hogy központi történeti folyóiratokban illetve kiadványokban alig publikálnak múzeumi történéseink, de nem hemzseg munkáiktól pl. az Akadémiai Kiadó tevékenysége sem. Ha valami oknál fogva nem sikerül a fenti fórumokon teret nyerni, akkor talán szükség lenne egy olyan központi, profil szerint elsősorban forrásközlő folyóiratra, amely megfelelné a múzeumokban őrzött történeti anyag specifikus publikációs igényeinek, s egyben mértékadó példa lenne az egyéb múzeumi kiadványok szerzői és szerkesztői részére is. (A Történeti Múzeumi Közlemények — úgy véljük — ezt az igényt nem elégíti ki: a vitaanyag egyébként is módszertani fórumként aposztrofálja, vitathatóan.) Úgy tűnik, történész-muzeológusaink — tisztelet a sajnos kisszámú kivételnek — valami oknál fogva kimaradtak a hazai történettudomány nagy vállalkozásaiból. Még az országos múzeumok többsége sem rendelkezik gyűjteményi katalógus-sorozatokkal, az ilyen irányú országos kezdeményezés pedig ugyancsak embrionális állapotban van. Joggal kérdezhetjük, van-e és mi az a tudományos kohéziós erő, amely megfelelő szakmai szálakkal összefogja, illetve orientálja történész muzeológusaink idevonatkozó szakmai tevékenységét. Ezt a funkciót a helytörténeti kutatás eklektikus és jó esetben is egymáshoz mozaikszerűen kapcsolódó feladatrendszere önmagában aligha töltheti be, mégha lokálisan és országosan alapvető fontosságú is.

— A szükséges politikai és szakmai határozatok mellett és után — a szakmai értelemben vett történeti muzeológia — létjogosultságát elsősorban *kiállítások* révén kívánta és tudta igazolni. De a jó értelmű hivatalos elvárásokra gondolva, kibontakozásának idején hiányt pótló feladatként kellett ideológiailag stabil, politikus mozgalmotörténeti és évforduló kiállításokat produkálni, akkor és ott is, amikor és ahol ennek sem tárgyi-dokumentatív, sem pedig személyi feltételei nem voltak teljes mértékben adottak. A "szükség" aztán nemcsak a konkrét, széles spektrumú gyűjteményfejlesztés igényét, majd fokozatosan, lehetőségét biztosította, hanem kiállítás rendezési stílust is teremtett, amely az eltérő képzettségű vagy "autodidakta" történész-muzeológusok körében még a hetvenes évek elején is szinte követendő példává merevedett. Az igazi áttörés a 70-es évek közepe táján történt, pontosabban akkor vált érzékelhetővé, az "önállósult" megyei állandó kiállítások sorának megszületésekor. Ugyanazzal a hibával, amelyet akkor a régészet és a néprajz kezdett kiküszöbölni: koncepciójukat,

szerkezetüket tekintve egymásra nagyon hasonlító bemutatók sora jött létre. Míg korábban a régészetben úgy lehetett — és kellett — forgalmazni, hogy nincs szükség 19 "kis nemzeti múzeumi kiállításra", ez többé-kevésbé érvényes volt (részben ma is az) a történeti kiállításokra, legfeljebb a példát jelentő intézmény nevét kell kicserélni Magyar Munkásmozgalmi Múzeumra. A 19. és még inkább a 20. századra gondolva, a szocialista-országok között nálunk zajlott le talán a legátütőbb módon az a folyamat, amely a dokumentatív jellegű (ha tetszik: túlságosan papírízű) kiállítástól elvezetett a társadalmi-gazdasági-politikai eseményeket a maguk összefüggésében, komplex módon bemutatni törekvő kiállítási stílushoz. Mégis — országosan nézve — úgy tűnik, az optimális, tehát korunk szakmai és közönség-igényeit kielégítő kiállítások lépcsőjéig jutottunk csak el, mert:

- kevés a nagy kiállítások részproblémáit feldolgozó, tehát előkészítő, időszaki kiállítás;
- alig fordítottunk figyelmet a bár más ideológiai rendszerbe ágyazott, de mégis számottevő szerkezeti és esztétikai hagyományokkal rendelkező nyugat-európai és észak-amerikai kiállításrendezői gyakorlatra;
- még ritkán sikerült megvalósítani, hogy regionális kiállításaink történelmünk egészének keretébe ágyazva, a döntő sorsfordulókhoz kapcsolódva, bontsák ki és mutassák be a lokális specifikumokat — betöltve helytörténeti funkciójukat, ugyanakkor részadatokkal bővítve az országos egészről alkotott képet;
- alig, vagy egyáltalán nem vállaljuk a konvenciókhoz viszonyítva tán meghökkentő, szakmailag polemizálásra készítő, a közönséget is elgondolkodtató kísérleti kiállítások ódiúját.

E hevenyészett és korántsem teljes felsorolás, úgy véljük az esetleges, de a feltétlen szükséges idevonatkozó teendőket is jelzi.

A szakfelügyeleti összefoglaló szerint 1982-ben 124 történész-muzeológust tartottak nyilván. A statisztika ördögét követve, az lenne a legnagyobb tévedésünk, ha a szóbanforgó feladatok megvalósításakor csak ezzel a 124 fővel számolnánk. És itt utalnunk kell a minisztériumi felkérő levél egyik tematikai pontjára: mi a történeti tárgy fogalma? Aligha lesz mindent kielégítően szakszerű, ha itt megkérdőjelezzük: lehet-e és kell-e azon még ma is vitatkozni, hogy mindaz ami emberi produktum, az történeti tárgy, vagy dokumentum? A művészeti alkotás, vagy a faeke, amelynek létrejöttét esztétikai, illetve gazdaságtörténeti jelentőségét a művészettörténet, illetve a néprajz tárja fel, a maga valóságában történeti tárgy is, ha a történettudomány művelődés- és gazdaságtörténeti aspektusból vizsgálja "komplexitásra" törekedve, a maga szintetizáló módszerével. Egyébként mindez a hazai és nemzetközi szakirodalomban már évtizedekkel ezelelőtt kikristályosodott. Azaz: óriási hiba lenne azt hinni, hogy a történeti muzeológiának mindössze 124 képviselője van intézményeinkben. Ha csak a történeti állandó kiállításunk előkészítőit vennénk számba — művelt szakjuk szerint —, jó néhány "néprajzossal", "művészettörténésszel", "irodalomtörténésszel" növekedne számuk. Kielezve tehát: a történész-muzeológus kifejezés egy bizonyos határig szükségszerűen létrejött fogalomnak, bizonyos értelemben pedig fikciónak tekinthető. A történeti folyamatok feltárásánál sem a jelent sem a jövőt

illetően nem az a lényeges, hogy milyen diplomával, mely intézményben ülve születik meg az elméleti vagy gyakorlati munka (pl. kiállítás), legyen az csupán koncepció vagy részletekbe menő elemzés, hanem az, hogy kielégíti-e a tudományos és adott esetben az ismeretterjesztő kritériumokat. A magunk részéről ezt közhelyszerű igazságnak érezzük. Ha mégis leírtuk, arra csupán az szolgál mentségül, hogy mindennapi tevékenységünkben, sokszor és sokhelyütt mindtha megfeledekeznénk róla. A "komplexitás" igényét nem egy történész munkájában régen is, ma is kielégítette, amikor a tárgyi és dokumentatív források teljességére építette feltáró-elemző-rekonstrukciós ténykedését. Miután a múzeumi munka minden fázisában (gyűjtés-nyilvántartás-műtárgyvédelem-feldolgozás, népszerűsítő és ismeretterjesztő tevékenység) a tudományos szempontoknak kell (kellene?) vezérfonalként előtérbe kerülni, a fentieket talán nem oly nehéz "lefordítani" a muzeológiai gyakorlat nyelvére. A múzeumi hálózat, s azon belül a gyűjteményrendszerek kialakulása több évtizedes fejlődés eredménye, és minden országban magán viseli az adott társadalom politikai változásainak, gazdasági kondíciójának nyomait. Ebből következően világméreteken jelentős eltérések tapasztalhatók a valójában csak elméletileg létező optimális múzeumi intézmény-struktúrától. Miután nem ragadhatunk meg az afőlötti elmékedésnél, valójában milyen hátrányt jelent ma, hogy nálunk nem jött létre a washingtoni Museum of History and Technology-hoz vagy a müncheni Deutsches Museum-hoz hasonló intézmény, az előrelépés egyik lehetséges útja nyilvántartási rendszerünk korszerűsítése. Ennek jegyében került kidolgozásra a műszaki-technika történeti múzeumok gyűjteményeit regisztráló központi adatbank létrehozásának koncepciója. Amint arra már utaltunk, távlatokban ezt kell megvalósítanunk, egyéb történeti jellegű gyűjteményeink esetében is. A jelen viszont ellentmondásoktól terhes. Múzeumainkban — ott is, ahol még nem alakultak ki, és nem merevedett meg — most is szorgalmazzuk a gyűjteményegységek elkülönítését. (lásd: szakfelüyeleti jelentés 18. oldal), holott tudjuk, mind a nemzetközi múzeumi gyakorlat, mind a józan gondolkodás egyéb variációs lehetőségeket is kínál. Nálunk sokan az egyhelyütt tartást tekintik a gyűjteményi egység egyetlen kritériumának, holott ez mind műtárgyvédelmi, mind szakmai szempontból sok vonatkozásban megkérdőjelezhető. Ugyanakkor a legtöbb múzeumban hiányzik a szakmai követelményeket kielégítő korszerű nyilvántartási rendszer, ha pontosak akarunk lenni: annak még az igénye is. Így aztán számos tárgy akkor sem válik történeti forrássá, amikor éppen az adott téma lokális vagy országos hatáskörű feldolgozásánál esetleg elengedhetetlenül szükséges lenne, mert valamikor — egyfajta kritériumrendszer szerint — az iparművészeti, a néprajzi, vagy a "vegyes" gyűjteménybe leltározták és helyezték el. Egyértelműen természetesen nem ágálhatunk "klasszikus" gyűjteményrendszerünk ellen, bár ahol még lehet — és ez meggyőződésünk —, korszerűbb megoldásra kellene már törekedni, hanem sokkal inkább nyilvántartási rendszerünk avittságát kívánjuk ismételten aláhúzni. Kétségtelen, ez sem csupán annak a 124 szakembernek a feladata, akiket kinevezés és statisztika szerint történész-muzeológusként tartunk nyilván. Azaz: az érdekeltek szemléletváltozásának folyamatát kell felgyorsítani, és ezt szükség szerint konkrét szakmai-adminisztratív intézkedésekkel elősegíteni. Egyébként az a ténylegesen felerősödő igény, amely

történelemkutatásunk szóban forgó, specifikus jegyeket viselő területének sokirányú integrációját kívánja elősegíteni, megmarad a felismerés és a nem egyszer terméketlen viták szintjén. Bármiféle integrációhoz viszont az érintettek közel azonos szintjének biztosítása szükséges. Ebből a személyi összevetőt kiemelve, különösen fontosnak tartjuk a múzeumokban dolgozó történészek tudományos színvonalának általános emelését. Ennek esetleges lehetőségei:

- az ELTE-n folyó történész-muzeológus képzés további erősítése, a végzetek elhelyezkedésének lehetőség szerinti tudatos befolyásolása;
- a posztgraduális képzés feltételeinek megteremtése;
- az átfogó tudományos feldolgozó munkára alkalmas szakemberek kiemelt menedzselése, a minősítésre is alkalmas témák preferenciálása;
- a múzeumi gyűjtemények feldolgozási lehetőségeinek nyitottabbá tétele a nem múzeumban tevékenykedő szakemberek számára is; hisszük, ennek hatása a forrásközlések színvonalának, áttételeken pedig a történész-muzeológusok tudományos igény szintjének emelkedését is elősegíthetné.

A magyar múzeumügy elmúlt húsz évének talán legkomolyabb eredményeként lehet elkönyvelni a megyei múzeumi hálózat intenzív bővülését; tevékenységük színvonalának folyamatosan javuló tendenciáját. Az egységes követelményszint megteremtésében nem kis szerepe van a központi szakirányításnak (művelődési tárca, szakfelügyelet, országos múzeumok). Ugyanakkor – részben eltérő okok miatt – kevesebb figyelem fordult az országos múzeumok szakmai tevékenységének beható áttekintésére, és néha talán intenzív fejlesztésükre is. Ami az előbbit illeti, néhány éve az Országos Műszaki Múzeum tevékenységének helyzetfelmérésével megindult, és folytatása – gondolva elsősorban az országos történeti múzeumok profiljának felülvizsgálatára – a közeljövőben elengedhetetlenül szükséges lenne. Ennek részeként különös fontossággal vetődik fel – a hova-tovább mindinkább teljesen átfedő tevékenységet folytató – Magyar Nemzeti Múzeum és Magyar Munkásmozgalmi Múzeum feladatainak intézkedéseket foganatosító áttekintése. A mindkét irányból megnyilvánuló, korrekt szakmai kapcsolattartással az egyre feszítőbb anomáliákat nem lehet kiküszöbölni!

Reflexióinkat magunk is egyfajta vélemény-nyilvánításnak tekintjük csupán. Helyenként tudatosan kiélezve a problémákat, általánosítottunk, amely mindig magában hordja a tévedés ódiumát is. Summázás helyett adunk hangot ismételtlen annak, hogy nem pillanatnyi nehézségek "tüneti kezelésére" van szükség, hanem legalább 10–15 évet átfogó, lépcsőzetesen felépülő, de konkrét intézkedési rendszer lefektetésére és központilag irányított megvalósítására.

Végül, a fentebb már említett, jól-rosszul megfogalmazott javaslatok közül, ha rangsorolni kellene, a megoldás fontosságát és sürgősségét tekintve, az alábbiakat állítanánk előtérbe:

- integrációs törekvés a történettudományt művelő teljes intézményhálózat és szervezeti egységek irányában;
- a múzeumokban foglalkoztatott történészek szakmai képzettségi szintjének emelése;
- a múzeumi tevékenység minden fázisában a tudományos követelményrendszer hangsúlyozott előtérbe állítása;

- a komplex módszerre épülő feldolgozó és kiállító munkát elősegítő korszerű nyilvántartási rendszer koncepciójának kidolgozása;
- a múzeumokban őrzött forrásokra is épülő, hosszú távra érvényes, szükség szerint országos hatáskörű történeti témák meghatározása és preferált támogatása mind az alap, mind az elméleti kutatás szintjén;
- a forrásközlések feltételeinek széles körű biztosítása, mennyiségük és minőségi színvonaluk növelése.

PRAZNOVSZKY MIHÁLY (Nógrádi Sándor Múzeum)

A történeti muzeológia magyarországi helyzetét általában nehéz megítélni. Különösen nehéz ezt Salgótarjánból, illetve Nógrád megyéből. 1981 óta működött már múzeum Balassagyarmaton a klasszikus gyűjtőkörökkel és muzeológusi gyakorlattal; valójában a helyi múzeumügy igazi jelentőséget akkor kapott, amikor 1959-ben Salgótarjánban létrejött a Munkásmozgalmi Múzeum. Egyértelműen és direktén azzal a céllal szervezték meg, hogy az új- és legújabb kori muzeológia otthona legyen. A hamarosan negyedszázados intézmény tehát kezdetektől csak erre az egy muzeológiai szakterületre koncentrált szellemi és anyagi erőket. Így tehát akkor, amikor az országos szinten még ma is több helyen gondok mutatkoznak a gyakorlat elfogadtatásában, a szervezettség megteremtésében, mi ezek előtt értetlenül állunk, mert mindez számunkra természetes, mindennapos tevékenység.

Nem állítjuk azt, hogy az első perctől kezdve a megyei történeti muzeológia azonnal az élen volt. Elhelyezési gondok, változó szakemberek, gyűjtőköri bizonytalanságok, feldolgozási esetlegességek jellemezték jószerivel az egész első évtizedet. Az igazi fejlődés akkor indult meg a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején, amikor a történeti muzeológia máshol is meghonosodott, a módszertani problémák lecsökkentek és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum "felfutásával" úgymond a hálózati központi szerepkört betöltő múzeum is elnyerte méltó helyét a magyar muzeológiai struktúra egészében. Úgy érzem, hogy a salgótarjáni gyakorlat kicsiben ugyan, de mutatja a történeti muzeológia fejlődésének általános tendenciáját, azzal az alapvető különbséggel, hogy itt soha senki nem kérdőjelezte meg ezen új muzeológiai szakág létjogosultságát.

A továbbiak előtt egy megjegyzés: mind az előterjesztésben, mind a hétköznapi gyakorlatban egyre inkább elterjed a történeti muzeológia megnevezés az új- és legújabb koros muzeológia név helyett. Ezt a gyakorlatot erősíteni, sőt véglegesíteni kell. Mára az utóbbi név és annak tartalmi háttere teljesen módosult, bővült, s inkább az első szóhasználat felel meg a valós helyzetnek.

Az eddigi szakmai gyakorlatról: muzeológiai szakterület tevékenységét erősen befolyásolta, hogy nem tisztáztuk egyértelműen azokat az időhatárokat, amelyek között a gyűjtőmunka végezhető.

A korábbi évtizedben elég sok szakmai vita volt Magyarország történeti periodizációjáról, és a szakemberek nem is mindig tudtak egyetérteni ezek megítélésében. Így fordulhatott elő, hogy a múzeumi gyakorlatban 1848–49, nem egy esetben 1867 volt az újkori muzeológia kezdete, s ezzel sikerült olyan hiátust teremtenünk a szakmai gyakorlatban, amelyet nagyon nehezen tudunk bepótolni a gyűjtőmunkában, ha ugyan tudjuk is valaha.

Bár a gyűjtésben komplexitásra törekedtünk, a tisztázatlan szakterület-elhatárolás miatt gyakorta kerültünk konfliktusba a levéltárakkal, a megyei pártarchívumokkal, s nem egy esetben a helyi speciális üzem- és gyártörténeti önálló gyűjteményekkel. Ezt a gondot nehezítette az is, hogy pl. az e területen dolgozó egyetlen muzeológusnak egyaránt járatosnak kellett lennie a kb. százéves magyar történet munkásmozgalmában, gazdaságtörténetében, művelődéspolitikájában, egészségügytörténetében, sporttörténetében stb. Ez még akkor is abszurditás, ha csak lokális szinten gondolkozunk. Már pedig a gyakorlat ez volt a legtöbb megyei szervezetben. S akkor még nem is említettem a feldolgozás, a kiállításrendezés muzeológusi feladatait. Mindezekből következik pl. az a sajnálatos tény, hogy a mezőgazdaság-történeti tárgyak gyűjtése abszolút bizonytalan a gyakorlatunkban. Mind a mai napig nem tisztáztuk véglegesen, mennyiben egyedi és mennyiben közös feladat ez a néprajzi muzeológiával, hol vannak az időbeni, műfaji határok közöttünk. Az 1945 utáni események muzeológusi feladatait pedig szinte teljesen elhanyagoltuk, csak elvétve és véletlenül kerültek gyűjteményeinkbe az elmúlt 30 év agrártörténetének tárgyi és írásos dokumentumai.

Bár kimondtuk és gondoltunk rá, de mégsem foglalkoztunk szerepének és súlyának megfelelően a társadalom minden osztályával, rétegével. (Ki győzte volna?) Csak az utóbbi években indult meg a muzeológiai gyakorlatunkban azon rétegek történetének a kutatása, amelyek társadalmi fejlődésünk egy adott szakaszában fontos szerepet játszottak, vagy egyáltalán jelen voltak, mint az osztályharc szerves, kiegészítő rétegei. (Köznemesség, kispolgárság, kisiparosság stb.) Ugyanakkor viszont, a kiemelten kezelt fő területünkön, a magyar munkásosztály kutatásában is elhanyagoltunk komoly feladatokat. Az utóbbi évtizedben foglalkozunk csak intenzíven az életmód kérdéseivel, de az 1945 utáni évekből fontos területek maradtak ki. Sok helyen még nem gyűjtöttük be az Üzemi Bizottságok anyagát, nem tártuk fel az adott helyi gyár és üzem vezetőinek névsorát, nem gyűjtöttük be életútjuk dokumentumait, legalább is ilyen szisztematikusan nem.

Bár ki is mondtuk, meg törekedtünk is rá, nem dolgoztunk folyamatosan a helyi kutatókkal. Ezt sok esetben a rosszul értelmezett szakmai gőg hátráltatta, nem egy esetben a jól felismert kisebbségi érzés, hogy ti. az "amatőr" kutató jobban felkészült és nagyobb ismeretekkel rendelkezik egy adott szakterületen, mint a "profi" muzeológus. (Ez főleg akkor igaz, ha a fiatal kolléga más helyről kerül a munkaterületére, s évekbe telik, míg az adott településsel, megyével megismerkedik.) Kapcsolatunk a legtöbb esetben leszűkült a pályázatokra, s a díjak átadásával eleget véltünk tenni feladatainknak. Mindezekkel a gondokkal egyenrangú, sőt talán még nagyobb is a feldolgozás problematikája. Első helyen áll a raktári kérdés. Már a hagyományos gyűjtemények sem tudtak nagyon terjeszkedni, és

amikor egyre intenzívebbé vált a történeti muzeológia gyűjtőtevékenysége, a csőd nyilvánvalóvá vált. A szakág jellegéből adódóan egyre több nagyméretű tárgy került be a raktárakba (pl. adott vidéki gyár ipartörténeti értékű gyártmányai), s ez nemcsak újabb helyet kívánt, de az önálló gyűjteménykezelői feladatok megoldását is felvetette. Az állagvédelem pedig új feladatokkal jelentkezett. Olyan restaurálási szakembereket kellett "szerezni", akikre eddig nem vagy csak ritkán volt szükség (pl. fémszakosak). A láncreakció folytatódott tovább. A nyilvántartási munka is újabb gondokat okozott, mert bár az alaplettárkönyv-típusok megfeleltek, mégis voltak olyan felveendő adatelemek, amelyekre korábban nem gondolhattunk. Másrészt a tárgyak műfaji sajátosságai révén újra csak kisebb állományegységekbe voltak sorolhatók, melyeket azonban nem lehet a magyar múzeumokban egységesíteni, hiszen az mindenütt más terjedelmében, jelentőségében. Mire gondolok? Kialakultak a tárgyi gyűjteményeken belül a röplap, igazolvány, történeti fotó, plakát, képeslap, térkép stb. gyűjtemények, amelyek eddig mint általános helytörténeti egységek voltak jelen. A felgyorsult gyűjtőmunka viszont ezek szétválasztását, s az ezzel együtt járó speciális leírást, kartonozást is szükségessé tette. Ezek szakmai elvégzésére nem képeztettek bennünket, csak a folyamatos munka során sajátítottuk el a szükséges szakismeretet nem csekély botladozás közben.

Tevékenységünk leginkább látható jelei a kiállítások. Gyakorlatilag ez a legnagyobb gondunk, éppen a történeti muzeológia jellegéből adódóan. Egyrészt azért, mert az eltelt évtizedekben sikerült alaposan lejártnunk a munkásmozgalom kifejezést. A formális, sematikus tananyagok, a merev értelmezés, a kötelező elismertetés oda hatott, hogy mára a legtöbb múzeumi látogató elhúzza a száját, ha ilyen jellegű kiállításcímet lát, s vagy be sem megy, vagy csak átrohan a termeken. Másrészt szakterületünk eleve olyan, hogy rendkívül nehéz "eladni" a közönségnek. Elsősorban a legújabb kori történelem az, amelynek kutatása során számos írásos anyag kerül be a múzeumba. Ebből látványos kiállítást készíteni nagyon nehéz (kezdetben azt hittük, lehetetlen), s csak többszöri kísérletezés, kudarcélmény vállalása mellett lehetséges.

Ennek tulajdonítom, hogy korábban voltak fenntartások a történeti muzeológiai kiállításokkal szemben. Jogosak voltak, főleg az át nem gondolt, feladatszerű, évfordulós és egyéb kötelező jellegű kipi-pálandó kiállításokra vonatkoztak. Mára kialakultak alapvető elveink: a kiállítási anyag komplexitása, a rokon muzeológiai tudományterületek beépítése, a történelmi folyamatok ábrázolása, az életmód bemutatása, a saját anyag felhasználásán kívül más múzeumok segítségének igénybevétele, a fokozódó szakmai belső igényesség, s a lehető legmagasabb szintű művészi kivitelezés.

Másik hasznosítása munkánknak a publikálás. A legfontosabb magának a gyűjtött anyagnak a közreadása lenne, bármilyen fórumon és szinten. Erre még csak tétova kísérletek születtek, pedig tudatunk kell, elsősorban a közvetlen környezetünkben levő potenciális felhasználókkal, hogy milyen szellemi értékeket, történelmi forrásokat őriznek e szakterület raktárai, gyűjteményei. Hiszen a kutatás és a feldolgozás annál komplexebb lesz, minél több különböző jellegű forrást tud felhasználni a kutató, lett légyen az bármilyen hivatású. Ezek a kezdeti kísérletek, bár bátortalanok, de jók: napila-

pokban rendszeresen visszatérő rovatjelleggel mutatnak be ilyeneket, évkönyvekben nagyobb terjedelmű bemutatások látnak napvilágot. De még mindig messze elmaradunk a kívánalmaktól!

Ami a feldolgozást illeti, ott alapvető gond, hogy nem tudunk teamekben dolgozni. Egyrészt, mert egy adott múzeum vagy szervezet szintjén nem jön össze annyi muzeológus, hogy egy feladatra csoportot képezzen, másrészt pedig azért nem, mert a feldolgozásra ritkán születnek átgondolt, középtávú tervek, megfogalmazott elképzelések. Hát még milyen ritkán születnek olyanok, amelyek esetleg több megye muzeológusainak összehangolt tevékenységére alapozna! Már pedig a jövő egyértelműen az ilyen jellegű szervezésé: nemcsak az anyagi eszközök koordinálása miatt, hanem a területileg is összefüggő, folyamataiban is szervesen egymáshoz illeszkedő történeti események komplexitása miatt is. Ide jegyezhető gond az is, hogy eddigi kutatásaink az országos kutatási irányoktól elszigeteltek, s ennek következtében elég partikulárisak is. Nemcsak az öncélúság, alkalmanként a feleslegesség és az áltudományosság itt a nagy gond, hanem az is, hogy a fő kutatási irányok ismereteinek hiányában a mi kutatói tevékenységünk óhatatlanul a felszínesség, a kontárság szintjén valósítható meg.

A másik ezzel párhuzamosan jelentkező gond: kutatási eredményeink sokszor nem jutnak el a lehetséges olvasókhöz. Az egymásnak küldött kiadványok cserepéldányain kívül nincs az országban egyetlen olyan könyvesbolt, ahol ezeket a köteteket bárki be tudná szerezni. A múzeumokét, levéltárakét, tudományos egyesületekét egyaránt. Márpedig a folyamatos tájékozódás, a kutatási eredmények felhasználásának igénye a régi, s többször emlegetett gond mielőbbi megoldását sürgeti.

Ami a jövőt illeti: már eddig is sok helyen utaltam a jövő feladataira, de az előterjesztés pontokba szedett feladatai is szükségessé tesznek néhány megjegyzést.

— A történeti muzeológia időbeni kutatási területét nem elég csak a XVIII. századig kiterjeszteni. Elég, ha csak a múzeumokban is végzett céhes és mezőváros történeti kutatásokra, gyűjtésekre utalok. Alkalmanként egészen a XV–XVI. századig is vissza kell nyúlnunk, s még akad ilyen feladat bőven. Inkább azt mondanám, hogy a történeti muzeológia gyűjtő és kutató tevékenysége az adott konkrét feladatok szintjén terjessze ki időhatárait és kapcsolódjon be a magyar történet kutatásának teljes folyamatába.

— Egyet kell értenünk azzal, hogy a felszabadulás utáni évtizedek kutatása az egyik legfontosabb feladat, hiszen megannyi riasztó jelzést kapunk e korszak ismeretének hiányosságairól. De arra is kell gondolni, ahogyan megyünk előre az időben, úgy nő a felszabadulástól eltelt idő is, és bővülnek, jellegükben módosulnak a muzeológiai feladatok. Sőt, én kiterjesztem feladatainkat a jelenkori események, szokásos muzeológiai megközelítésű vizsgálatára is. Egy példával: amikor egy történelmi állandó kiállításon a századfordulótól kívánunk pl. lakásbelsőket bemutatni, akkor az időmetszetek sorában előbb-utóbb a hetvenes, a nyolcvanas évek tárgye gyűjtéséig is el kell majd jutnunk. Ezt pedig csak most és csak itt lehet a muzeológiai eszközeivel elvégezni.

— Ami a harmadik pontban rögzített magyarság és nemzetiségi kérdést, valamint a határainkon túl élő magyarság helyzetét illeti, ezt vagy felesleges vagy másként rögzítendő feladatnak tudom felfogni.

Ennek végzésére, folyamatos kutatására a vidéki múzeum, de még a fővárosi sem tud elegendő időt, anyagi erőt és szakembert biztosítani. Végig kell gondolni, mi az, amit a magyar történeti muzeológia ebből a maga sajátos eszközrendszerével felvállalhat, a többit más szakterületek feladatkörébe kell átutalni.

Lojálisnak tartom azt a megfogalmazást, ahogyan az előterjesztés a történeti muzeológiai osztályok szervezésével foglalkozik. Szerintem már nem lehet várni, amíg ezek maguktól, a spontán fejlődés és az igazgatói elképzelések jóvoltából előbb-utóbb kialakulnak. Elő kellene írni, hogy minden szervezetben teremtsék meg bizonyos határidőig ezeket, mert az elmúlt évtized gyakorlata egyértelműen bizonyította szükségességüket.

— Elfogadható, amit az anyag a történeti muzeológiai részterületekről ír (5. pont), de *kimaradt* a művelődéstörténet, ami szintén e szakág egészébe kell hogy tartozzon. Gondoljunk itt csak az iskola-történetre, az ifjúsági mozgalomra, az egészségügyre, a sportra. Ennek mindenképpen itt kell szerepelnie!

— A 8. pontban előírt feladatokat viszont már soknak tartom. A komplexitás ne vezessen maximalizmushoz! Nem lehet elvárni erőn és lehetőségen felüli feladatok teljesítését, ráadásul úgy, hogy egyes területek csak rövidebb távú kutatási igényként jelentkeznek, pl. a népfronttörténet, s ráadásul ilyen jellegű anyagokkal a múzeumok döntő többsége nem is rendelkezik. Tehát, amit egy országos múzeum elvállalhat, azt ne írjuk elő hosszútávú feladatnak a történeti muzeológia egésze számára. Öröndetes tény, hogy újból megindul a történész-muzeológus képzés, de ne felejtjük ki feladataink közül a továbbképzés igényét és szükségességét, sem, amely éppen az eddig hosszabb ideje szünetelt képzés miatt vált égetően fontossá. El kellene érni, hogy a minisztérium e továbbképzés szervezését, végzését adja át egy országos feladatkörű történeti múzeumnak, akár mint egy egyetem kihelyezett tagozatának.

— Ami a komplex történeti kiállításokat illeti, az elv jó, csak a gyakorlat legyen másmilyen! Ne forduljon elő, s főleg egyre ritkábban találkozunk azzal, hogy a magyar történeti kiállítások szerte az országban mindenütt azonosak, szinte semmi nem különbözteti meg őket! A történeti komplexitást úgy kell értelmezni és alkalmazni, hogy az ilyen szellemben megjelenített kiállítások teljesen egyéni és egyedi módon készüljenek, maximálisan kihasználva az adott régió történeti fejlődésében rejlő ilyen jellegű lehetőséget.

— A tárgygyűjtés anyagi vonzatainak megállapításában ki kellene egészíteni terveinket azzal, hogy jobb együttműködés alakuljon ki a múzeumok között e téren is. A megvásárlásra beadott és a múzeumnak éppen nem szükséges tárgyat ajánljuk fel más, hasonló jellegű múzeumnak és viszont. Állandó és személyes kapcsolat létrejöttét eredményezné ez, ugyanakkor a kollegialitás szintjén segítenénk egymás gyűjtőmunkáját is. Ha egy múzeumnak olyan anyagot kínálnak megvételre, amely egy másik tájegység múzeumát jobban érdekli, tájékoztassuk az ottani múzeumot az ilyen jellegű felajánlásról. (Lásd pl. Madách-anyag Nyíregyházára kerülését, aminek elhelyezése Nógrád megyében vagy Győr-

ben lett volna szükséges, s így az ottani gyűjtemények váltak volna még egységesebbé és a kutatás számára még használhatóbbá.)

— A 15. pontban megfogalmazottak teljes egészében érvényesek és többszörösen aláhúzandók. Annyiban bővíthető csak, hogy a feldolgozás erősítését is bele kell vennünk, ti. hogy a kartonozottság, a fotózottság helyzete is érje el azt a követelményszintet, amit más muzeológiai szakterületekkel szemben támasztunk.

— A tárgyak elhelyezése a közeljövőben hamarosan a múzeumokon kívülre kerül. Sem a kiállítótér, sem a dolgozói tér nem szűkíthető már tovább a tevékenység tartalmi hatásának megcsonkítása nélkül. A helyi sajátosságoknak megfelelően törekedni kell raktárbázisok kialakítására és a műtárgyvédelmi követelmények még fokozottabb betartására.

SZABADVÁRY FERENC (Országos Műszaki Múzeum)

A "Tanulmány" címe, tartalma és a véleményezésre felkérő levél sok tekintetben ellentmondásos, illetve egyes dolgok elmosódottak. A felkérő levél és a bevezető oldalak szerint a "Tanulmány" az új- és legújabb kori történeti muzeológia helyzetéről számol be, a "Tanulmány" címe már csupán történeti muzeológiáról szól, és a későbbi oldalakból úgy tűnik, hogy ezzel is foglalkozik. Így a területtől viszonylag messzebb álló olvasóban felmerül a kérdés rögtön, hogy van-e új- és legújabb kori történeti muzeológián kívül más történeti muzeológia is? Annál is inkább, mert a tendenciák között (14. oldal) szerepel az óhaj, hogy a történeti muzeológia területét ki kell terjeszteni a XVIII. századra is. Ám nem kell-e a XVII-re, a XVI-ra és így tovább vissza hazai viszonylatban a X. századig? Vagy ezekre vannak történeti muzeológusok? Ha vannak, miért pont a XVIII. századdal foglalkozók nincsenek? Ha nincsenek, ki csinálta azokat a történeti kiállításokat, amelyek mégis csak 100–150 éve léteznek országunkban? S vajon az 5. oldalon említett jelenlegi 124 történész-muzeológus az országban csak új- és legújabb kori, avagy ebben mindenki benne van, pl. a középkori is? S ugyanez a kérdés a 12. oldalon említett 5 kandidátussal és 22 egyetemi doktorral.

A másik elmosódás: a "Tanulmány"-t a szakfelülegelet készítette, mely feladatszerűen a megyei múzeumok dolgait ismeri, de állásuknál fogva az országos múzeumokét is. Bár itt-ott említésre kerülnek az országos múzeumokban történtek is, túlnyomó részben és főleg a kívánatos tendenciákban nekem az az érzésem — mint olvasónak —, hogy csak a megyei múzeumokról szól és azokra vonatkozik. Itt aztán rögtön rátérhetünk arra a problémára, hogy mi is az a történeti muzeológia. Helyes-e egyáltalán ez az elnevezés? Mert hiszen minden muzeológia — talán az egy természettudományit leszámítva — végül is történeti muzeológia. Hasonlóképpen minden múzeumi tárgy, kard vagy pénz, kép vagy gép

történeti tárgy, de ezek között vannak olyanok, amelyek a politikai történethez kapcsolódnak szorosan, pl. II. Lajos páncélja. Ha a hagyományos történeti kiállításokra gondolunk, akkor azok elsősorban a politikai történelmet ábrázolták több-kevesebb kultúrtörténeti körítéssel. Ám mostanában nálunk is megjelennek sokkal komplexebb, újszerű kiállítások, például az életmód-kiállítások. Én külföldi vendégeket szívesen viszek a Munkásmozgalmi Múzeumba. Általában fanyalogva fogadják a javaslatot, mert, mint sok helyütt másutt, monoton plakát- és fénykép-tobzódást várnak, aztán meglepődnek, hogy tulajdonképpen a legújabb kori történetet látták a kiállításon, igen komplexen, életmóddal, technikával, politikával, művészettel felvillantva és egységben úgy, ahogy az a társadalom minden ellentétével együtt élt és létezett.

A múlt század a tudományok differenciálódásának kora volt, pl. a kémiai tanszékek helyett lett szeretlen, szerves, fizikai, analitikai stb. kémiai tanszék, s ugyanez történt más diszciplínákban is. Jelenleg a tudományokban ugyan az egyéni specializálódás még tovább megy, de ugyanakkor nagyfokú tudomány-integrálódás tapasztalható, és egészen új tudományok alakulnak ki a határterületeken. Az egyetemi oktatásban világszerte érzik e problémát, mindenütt kísérleteznek váltakozó sikerrel a "minden tanszék egy külön vár" hagyománnyal szemben új, integráltabb oktatási szervezetek létrehozásával.

A múzeumtörténetben ugyanez a differenciálódási folyamat játszódott le a múltban. Így lett pl. a Nemzeti Múzeumból több önálló országos múzeum lényegében már a századfordulóra. Napjainkban ugyanúgy jelentkeznek az integrálódás igényei, az életmód-kiállítások pl. ezt jelzik. (Még a mi műszaki kiállításainkon is szeretjük a technikát sokkal jobban a "társadalom életébe" helyezni, mint ahogy azt a múlt században alakult technikai múzeumok teszik.) Itt szeretnék arra emlékeztetni, hogy a fejlődő országok múzeumalapításkor már sokszor nem kopírozzák az európai modellt, hanem csinálnak egy olyan intézményt, mely a nép történetét úgy mutatja be, hogy abban politika, néprajz, termelés, művészet stb. komplex egységben jelenik meg, s nevezik ezt vagy Nemzeti Múzeumnak, de olykor új néven Educational Museum-nak.

E szemlélet tükröződik már, legalábbis némileg — amennyire ismerem —, az újkori történeti muzeológusképzés tantervében. Mert egy ilyen muzeológusnak valóban minden hagyományos muzeológiához kell valamennyire értenie (még a technikatörténethez is). A "Tanulmány" is nagyon helyesen hangsúlyozza ezt a 13. oldalon. (Itt legfeljebb annyit jegyzek meg, hogy ha az ipari forradalom előtti történelmi folyamatok bemutatásához a néprajz és "történeti muzeológia" együttesen szükséges, addig az ipari forradalom utániakra a "történeti muzeológiáé" és a technikatörténeté. Ám még világtörténelmi méretben is csak körülbelül definiálható az "ipari forradalom", bizony nem éles választóvonal az! Országokként, de azon belül még megyénként is más időre tehető. Talán nem is jó itt az ipari forradalom kifejezés, inkább az iparosodást kellene használni. A vidéki múzeumokban anyagi és főleg szakemberproblémák miatt a történelmi differenciálódás kevésbé ment végbe. Érdemes-e most erőltetni az elkülönülő osztályok szervezését, önálló történeti osztályok alakulását, amikor elméletileg ugyan

definiálni nehezen tudjuk egy korszerű történelmi kiállítás kívánalmait, a gyakorlatban azonban jól létrehozhatunk ilyeneket és nem egy nagyon jól bemutatja azt, aminek kifejezésével annyit küszködünk? Amikor a következő pontban (15. oldal 5.) a tudományos kutatásban már a "Tanulmány" is a különböző múzeumi ágak integrálódása mellett emel szót.

Szerintem az újkori történelmi muzeológiának nem együtt kell működni a néprajzi muzeológiával és más, a 15. old. 7. pontban ugyan nem említett muzeológiákkal, hanem tartalmaznia kell azokat. Az újkori történelmi muzeológia az összes többi muzeológia, továbbá történelemtudomány és művelődéstörténet szintézise, de nem a területenként specializált, részletekbe menő tudás színvonalán, hanem általánosabban és áttekinthetőbben. Ennélfogva neki kell megcsinálnia a 17. old. 13. pontjában javasolt komplex történelmi kiállításokat a specializálódott ágazati muzeológusok besegítésével.

Persze, ha mindezt, és ez a nagyobb számú eset — helytörténeti vonatkozásban kell megvalósítani —, akkor ehhez az ismereteket csak önképzéssel lehet megszerezni. E szempontból szinte könnyebb a történelmi muzeológiai feladat országos, mint helyi múzeumban!

Helyi múzeumi viszonylatban ezért rendkívül fontos és hasznos a javasolt történelmi adattár, de hogy a Nemzeti Múzeumban Magyarország történelmi adattára cím alá mit kellene helyezni, azt már nemigen tudom elképzelni.

SZABÓ FERENC (Munkácsy Mihály Múzeum)

A történelmi muzeológia általános helyzete — a történelmi muzeológia a múzeumi szakágak között az utóbbi két-két és fél évtizedben felődésének fontos szakaszát futotta be. A szakág magán viseli a viszonylag gyors felfutás számos következményét, amelyek jelentős részben a hagyományok hiányából, s emiatt a szinte minden áron való önállóság-keresés akadályából és kísérleteiből fakadtak. A régészethez és a néprajzhoz, mint a legtradicionálisabb múzeumi szakágakhoz viszonyítva a történelmi muzeológia korábbi állapotát valóban a közművelődési igényekhez túl szorosan tapadó aktualizálás, a direkt agitáció szolgálata határozta meg. Ennek a szemléletnek a hatása máig sem veszett ki, különösen a kiállításokban nem. A háttérben nagyjából a múzeumfenntartók kívánságai húzódnak meg.

A történelmi muzeológia fejlődése kétségkívül követte a magyar történettudomány haladását, az utóbbi évtizedben azonban már nem rendelkezett elég adottsággal, megfelelő feltételekkel ahhoz, hogy a történetkutatás szemlélteti és tematikai "nyitásaiból" felhasználható eredményeket átvegye, múzeumi nyelvre lefordítsa. Erre csak részben futhatta az erőkből. A hazai történetkutatásnak az 1960-as évek derekától megerősödött virágzásában a múzeumoknak (általában a közgyűjteményeknek) az elvárhatónál lényegesen kisebb szerep jutott az akadémiai és más kutatóintézetekhez, továbbá az egye-

temekhez képest. Ennek fő okát abban látom, hogy a történeti muzeológia művelőit nem sikerült összefogni néhány országos jelentőségű, de elsődlegesen múzeumi lehetőségek birtokában kutatható téma köré, a múzeumi tudományosság illetve tudományos szervezés gyengeségei következtében. Természetes következménye lett ennek, hogy a történettudomány irányító fórumai a közgyűjteményekre átfogóbb feladatokat nemigen bíztak, illetőleg ilyen feladatokra anyagi támogatást is csak kismértékben biztosítottak. A múzeumokra (csakúgy, mint a levéltárakra és a könyvtárakra) a más intézményekben folyó kutatások kiszolgálása, a források rendelkezésre bocsátása várt elsősorban. A múzeumokban számos jól képzett történész dolgozott már a hatvanas években is (ide sorolva az elsősorban vidéken élő "all round" muzeológusokat, akik a történetkutatásban éppúgy biztonsággal mozogtak, mint a néprajzban vagy a régészetben), akik a szaktudomány művelőiként elismerést szereztek. Ezek az elismerések azonban általában nem a történeti muzeológiára mint szakágra hullottak, hanem a színvonalas *egyéni* teljesítményeket honorálták, a túlnyomórészt a történettudomány hangadó, irányító fórumai szemszögéből *másodlagos* témakörökben (helytörténet, művelődéstörténet, üzemtörténet stb.) született művekre vonatkoztak. Az sem vitatható, hogy a múzeumokban született publikációk nagy többsége témáját, műfaját, módszereit és forrásanyagát tekintve a múzeumok falain kívül is születhetett volna. Ezt természetesnek kell tekinteni, a múzeumokhoz szorosabban kötődő műfajok meghonosodását mégsem segítette. A sajátosan múzeumi műfajt jelentő kiállításvezetőknek csak a kisebb része érte el a tudományos teljesítmény szintjét, ilyen jellegű elismerésük és használatuk csak újabban fordul elő.

Számomra úgy tűnik, hogy amennyire döntő fontosságú a történeti muzeológiában (a gyűjtésben és a kiállításban elsősorban) a tárgycentrikus szemlélet, a szakág tudományos rangjának megeremtése ill. megerősítése aspektusából csak az egyik oldalt, az egyik összetevőt szabad jelentenie. A másik oldalon a széles körű forrásismeretre épülő, igen jó általános és speciális történész felkészültségének kell állnia. A muzeológusnak a *kettő együtt* ad tudományos súlyt. A széles körű forrásismeret és forrásfeldolgozás szinte a múzeumi anyagról szerzett ismeretekhez hasonló nivójú ismereteket kíván a könyvtárakban és a levéltárakban őrzött forrásokról is. A múzeumokban dolgozó történészek ezen az úton lehetnének a magas szintű *komplex forrásfelhasználás* képviselői, szakemberei. Különösen a vidéki gyakorlat mutatja ennek a szükségességét. A közgyűjteményi társintézményekben ez a tendencia nemigen érzékelhető, többnyire bezárkóznak saját anyaguk falai közé. A történész-muzeológus számára — az esetek nagy részében — véleményem szerint a kényszer kihívása is megtestesül a komplex forrásismeret követelményében, miután a múzeumi gyűjteményi anyag kiugró egyedi értéke, sajátosságai sokféle lehetőséget kínálnak, nagyobb időszakot átfogó, tárgyakban kevésbé megjeleníthető, alapvető történeti folyamatok forrásaiként viszont csak kiegészítőleg jöhetnek számításba. Másfelől a sokoldalú forrásismeret — a tárgyi és dokumentációs anyag feldolgozásán túl — a történész-muzeológust alkalmassá teszi arra is, hogy múzeuma hatókörzetében vagy azon kívül *tudományos szervező szerepet* játsszon (munkaközösségek szervezése és irányítása, szerkesztői munkák stb.), illetve kívá-

natossá válják a muzeológus bevonása külső szervezésű és színvonalas munkákba. A sokoldalú forrásismerethez a *társ szakágak* fő szakmai eredményeinek, szempontjainak folyamatos figyelemmel kísérése is elengedhetetlen, s fontos a múzeumokban nem képviselt tudományágak figyelése is (szociológia, demográfia, földrajz, irodalomtörténeti elvi kérdések stb.).

Javaslatok és gondolatok a további feladatokról. — A "komplexitás" értelmezését a történeti gyűjtemények további gyarapítása szempontjából tartom megvitatandónak. A tárgyi anyag célszerűbb (egyszerre egységesítő és rugalmas) gyűjtési körülhatárolása nem egyszerű kérdés, régi viták tárgya, de vállalni kell az állásfoglalást, többek között a raktári férőhely korlátozottsága miatt is. A dokumentációs anyag gyűjtésében a komplexitás érvényesül, összetevői azonban megvizsgálhatók illetve időnként felülvizsgálhatók. A múzeumonkénti mozgékonyág, ötletesség jelentős eltéréseivel mindig számolnunk kell.

A *történeti tárgy fogalmának* meghatározását — nem is annyira lexikonszerűen, hanem szemlélet-egységesítő célzattal — szükségesnek vélem. A fogalom azonban aligha határolható körül a "történeti érték" meghatározása nélkül, ami viszont nagyon elasztikus fogalom, egyértelműen csak a két végpont érzékelhető (biztos, hogy érték — biztos, hogy nem érték). A "levéltári érték" meghatározása körül hasonló törekvések voltak, s bár Ember Győző leírta a fogalmat, a "történeti érték" biztos fogalma nélkül a levéltárosok sem lettek szerencsésebbek. A szemléleti egység erősítése végett mégis célszerű lenne körüljárni a történeti tárgy fogalmát, akár 50–60 tanulságos és szemléletes konkrét példa formájában is.

A történeti muzeológia által elsősorban művelt történeti korszakok tekintetében a XVIII–XIX–XX. század átfogását reálisnak és szükségesnek tartom. Az adott múzeum feladatai szerint kell elfogadni természetesen a korábbi évszázadok művelését is. (Nem régészek is kutatják a középkor történetét például.)

A történeti kutatás *ágazatait* nézve: az országos múzeumokban mindenképpen törekedni kell arra, hogy általános történeti kérdésekkel is foglalkozzanak. A politikai történet (ezen belül kiemelten a munkásmozgalom-történet és a progresszivitás története) kutatása a maga lehetőségei szerint minden múzeumnak feladata kell hogy legyen, országos vagy táji keretben. A helytörténeti kutatás keretei, témakörei szélesítést kívánnak, a jelenleginél erősebb kisugárzó szereppel. A helytörténeti kutatás — mint legáltalánosabb feladatkör — megújításában a regionalitás lehetőségeinek felismerése és jobb kiaknázása játszhat fontos szerepet —, amint dunántúli példák jelzik. A több megye közös programjában testet öltő regionális munkák haszna többérfé: a tudomány vezető fórumainak elismerő-támogató magatartását könnyebben elérhetjük ezen az úton (vidéki akadémiai bizottságok), másfelől pedig a megyehatárok sugallta leegyszerűsítő, befelefordulásra hajlamosító szemlélet kialakulását is gátolják, a múzeumi történészeket komolyabb önképzésre, erőpróbára ösztönzik. Úgy gondolom, egy regionális team-munka eredményeit rögzítő publikációhoz kevésbé társítják a történetkutatás fő műhelyei a helytörténeti kiadványokkal szembeni lebecsülést. A regionális keretek látszanak a legal-

kalmasabbnak arra is — megfelelő feladatok kijelölésével és vállalásával —, hogy a *közgyűjtemények szorosabb és érdeemes koncepciója* kialakítható legyen. A regionális munkákba nyilvánvalóan beléphetnének és társulnának az országos múzeumok, kutatóhelyek, s vállalhatnának ill. segíthetnék a tágabb keretek biztosítását, a módszertani tanulságok továbbadását stb.

A regionális szemlélet erősítése véleményem szerint elősegítené a néprajzkutatással való szorosabb kapcsolatot, hiszen a *történeti kistájak* komplex feltárása is beletartozik a regionalitás vállalásába, miután a történeti régiók kistájakat fogtak egybe. E megközelítéssel szinkronban van a várostörténet művelése is, ha a *várost és vonzáskörzetét* együtt vizsgáljuk.

A történeti muzeológia *személyi feltételeit* illetően: a 124 főnyi tudományos besorolású múzeumi történész nem lebecsülendő szakmai gárdát képvisel, még akkor is, ha közöttük nem egy inkább "történeti ügyintéző", mint önálló kutatásra alkalmas munkatárs. Az utánpótlás során nem bizonyult helyesnek az a gyakorlat — más szakágakban sem —, hogy az alkalmazásra került muzeológusokról jórészt nem állapították meg, alkalmasak-e önálló munkára, általános történész képzettségük megfelelő színvonalú-e, érdeklődésük találkozik-e a múzeum kutatási irányaival. Utólag azután nemegyszer kiderül az, hogy a muzeológus nem váltotta be a reményeket. Úgy tűnik számomra, hogy az utánpótlásban két irányban szükséges erősítés: egyfelől a magasabb felkészültségű, önálló munkára széles körben képes muzeológusokat fokozatosan többségre kell juttatni, másfelől a gyűjteménykezelőket és más segéderőket volna célszerű szaporítani. A gyűjteménykezelők sorait főiskolai végzettségükkel lehetne kiegészíteni, hogy szélesebb körben használhatók legyenek.

A történész-muzeológusok szakmai továbbképzésében — többek között az utazási költségek miatt is — a központi alkalmak mellett a regionális alkalmakat is célszerű volna megteremteni, esetenként olyan témakörökkel, amelyek a történész-levéltárosokat is vonzzák. A komplex forrásismeretet előmozdító továbbképzéseket a három közgyűjteményi terület regionálisan és közösen is szervezhetné, alárendelve a kutatási célkitűzéseknek.

Nemegyszer hasznos lenne a középiskolai történelemtanárok egyes továbbképző előadásainak látogatása, az iskolák iránt esetleg mutatkozó elzárkózottság vagy arisztokratizmus felszámolása végett is. A Magyar Történelmi Társulat történész-muzeológus szekciójának életrehívása önmagában szűk körűnek tűnik. Keretet jelenthet, amelyet nekünk kellene kitöltenünk. Úgy gondolom, a közgyűjteményi szakció megalakítása több reménnyel biztatna, nemcsak a kört, hanem a kisugárzást is szélesítené.

A szakág szakmai szervezésének és felügyeletének kérdései szerteágazóak. A nagy tapasztalatú, korszerű felkészültségű szakfelügyelők segítségére igen nagy szükség van. Meg kellene találni a módját annak, hogy a látogatások hosszabbak legyenek, térjenek ki fontos szakmai részletekre is. A központi-lag támogatott, orientált munkálatok képviselőiben is a szakfelügyelők járnak el. A megyei osztályok és a megyék egyes múzeumaiban dolgozó történészek egyaránt ki vannak téve az izolálódás, a bezűkülés veszedelmének, ha a megyei kutatási-gyűjtési és publikációs tervek az egyéni kis témák

mozaikjaiból állnak össze. Megfelelő ösztönzéssel jó lenne elérni, hogy a szellemi kapacitás mind jelenetesebb része (maximálisan a fele) az országos, a regionális, a megyei érdekű fontosabb témákra koncentrálódjon. Ehhez előfeltétel a kutatási tervek szélesebb kidolgozottsága a régióban és a megyében is, de maguk a megyei múzeumok is kezdeményezhetnének. A megalapozott szerepvállalás, a jól ellátott tudományszervezés nemcsak rangot ad, hanem a lehetőségeket is bővíti.

A múzeumok publikációs tevékenysége a jelenlegi lehetőségek között nehezen bővíthető. A regionális jellegű munkák esetében elképzelhetőnek látszik. A kutathatóság fokozása érdekében is szorgalmazni kellene viszont a sokszorosított formában, olcsón és kisebb példányszámban megjelentethető *segédletek kiadását*. A segédletek között különösen a közgyűjteményi együttműködést kifejező komplex formákat tartom fontosnak, amelyekre nézve már voltak eredményes kísérletek is. (Egy-egy témáról, személyről, korszakról stb. egy kiadványban elmondani, milyen forrásait, emlékeit lehet megtalálni a múzeumokban, a levéltárakban, a könyvtárakban. De van példa egy-egy forrástípus több őrzőhelyet átfogó katalógusára is.)

A múzeumok kutatóbázis szerepének erősítése olyan értelemben is bizonyos változásokat kíván, hogy – a gyors megtalálást szolgáló nyilvántartások mellett – körültekintőbben kellene megteremteni a külső kutatók kutatási lehetőségeit: legalább a megyeszékhelyeken kutatószoba szükséges, ahol a mikrofilm és a különböző másolási eljárások termékei is használhatóak, ahová kutatási anyag kölcsönözhető. A múzeumi könyvtárak fejlesztése ilyen irányban kívánatos, a folyóiratolvasó a kutatószobával egyesíthető.

A történeti *kiállításokat* illetően a szakfelügyeleti tapasztalatokat aláhúznám, s három megjegyzést teszek: 1. A komplex kiállítások szorgalmazásával, tervezésével együtt úgy vélem, hogy a *megyei* kitekintésű kiállítások nem mindig érik el a nekik szánt célt, ill. hatást, mert nem helyettesíthetik a városenkénti vagy kistérségekénti komplex kiállításokat. A látogatók zöme az adott településről akar megtudni valamit, nem gondolkodik megyék szerint. A 19 megyéből legalább 10 eléggé elkülönülő, tradicionális kistérségekben áll, amelyeket a 33 éve történt megyehatár-átrajzolások egyáltalán nem csiszoltak össze (múltjukat meg különösen nem csiszolhatják össze). A múzeumokban történő történelmi bemutatók sem a régi, sem a mai megyehatárokhöz nem igazodhat igazában.

2. Kiállításaink technikai elmaradottságának fokozatos felszámolása továbbra is fontos ügy. 3. A közgyűjtemények között a múzeumok rendelkeznek nagyobb kiállítás-módszertani és technikai tapasztalatokkal. Ezt az adottságukat a közgyűjteményi együttműködésben jobban is lehetne kamatoztatni, megfelelő viszonzást feltételezve. A történeti anyagot befogadó raktárak szinte minden múzeumban zsúfoltak. A raktártér szűkössége a gyűjtemény-gyárapítás egyik súlyos akadálya. Nem hoz megoldást, de távlatilag könnyítene a helyzeten a gyűjtési-kutatási terv helyi vonatkozásainak még részletesebb kidolgozása, az eddigi gyakorlat felülvizsgálata. Vállalnunk kell a gyűjtés nélküli helyszíni részletes dokumentálás gyakoribbá tételét. A tárgyi anyag restaurálása belátható időn belül nem éri utol a gyűjtést. A papíryanag restaurálásában, tartósításában az e tekintetben tömegmunkák-

ra képes levéltári és könyvtári területtel volna célszerű jobban együttműködni. Ugyancsak felvethető a dokumentáció egyes részei biztonsági célú mikrofilmezésének megszervezése, tekintettel az elhalványuló írásra (índigó, grafitceruza, elporló golyóstoll-írás) vagy a papíryanag állapotára.

TROGMAYER OTTÓ (Móra Ferenc Múzeum)

A rendkívül gondosan összeállított anyagban foglaltakkal egészében egyetértek, hasznosnak tartom az összefoglalást. Szerencsés, hogy a feljegyzés egy része retrospektív, így lehetőség nyílik a szakágazat teljes fejlődésének áttekintésére.

Az anyaghoz kapcsolható megjegyzéseim két nagyobb és több kisebb kérdést érintenek, annak tudtával és figyelembevételével, hogy minden apró részletkérdésre nem volt lehetőség és talán szükség sem, hogy az anyag összeállítói kitérjenek.

1. A tárgyi forrásanyag kérdése. A feljegyzés foglalkozik a történetész-muzeológusok tudományos tevékenységével, nem tér ki azonban egy olyan fontos jelenségre, mely a tudományszak szempontjából alapvető lehet. A történetész-muzeológusok tanulmányait áttekintve megállapítható, hogy azok túlnyomó többsége "köztörténeti" eseményekkel és jelenségekkel foglalkozik, különböző szélességű spektrumokban. E tanulmányok forrásanyaga jellegénél fogva elsődlegesen levéltári, s nem pedig múzeumi jellegű. Gyakran esünk abba a hibába, hogy a történeti gyűjtemények anyagát csupán más források adta összefüggések illusztrációjaként használjuk fel. Arra kellene törekednünk, hogy történetész-muzeológusaink fokozottabban használják ki a múzeumi tárgyakban rejlő forráslehetőségeket, hogy erre van mód, azt több szép példával igazolhatjuk. Igaz ugyan, hogy e szemlélet összefügg szorosan a történetész-muzeológusok képzésének kérdéseivel, hiszen mint azt az anyag is bizonyítja, képzésük alapján elsődlegesen a történetész és nem a történetész-muzeológus módszereivel közelednek a felvetett kérdéscsoportok megoldásának lehetőségeihez.

2. Ki kell dolgozni minél előbb a történeti muzeológia gyűjtőkörének tárgyi és időbeli határait. Mindenképpen szerencsés, hogy az előterjesztés már szélesebb összefüggéseiben tárgyalja a történeti anyagot, nem szorítkozik csupán a XIX–XX. századi emlékekre. A közismert fedések, melyek a néprajzi gyűjtemény, időnként az iparművészeti, képzőművészeti és régészeti gyűjtemények, valamint a történeti gyűjtemények között található, egyre inkább szükségessé teszik a gyűjtőkörök gondos körülhatárolását. Önmagukban a fedések nem károsak, hiszen alapvetően az a fontos, hogy a lényeges muzeális tárgyak közgyűjteménybe kerüljenek. A rendszerezés, feldolgozás azonban szükségessé teszi az említett elhatárolást. Nyilvánvaló, hogy nem lehet merev kategóriákat felállítani, de az alapvető tárgycsoportok meghatározására szükség van.

3. Többszörösen felvetődött a történész-muzeológus képzés, valamint a postgraduális képzés fontossága és problematikája. Nem szól azonban az anyag arról, hogy miként tudják a rendkívül szerteágazó és értékes gyűjteményeket a szorosabban vett muzeológián kívül kamatoztatni. Szükségesnek tartom, hogy — amint az a régészet és néprajz területén néhány egyetemen jól bevált — az egyetemi oktatásban a történelem szakos tanárjelöltek legalább egy féléven keresztül kapjanak tájékoztatást a történeti gyűjtemények hasznosításának lehetőségeiről az iskolai oktatásban. Tapasztalataink szerint ugyanis egyáltalán nem használják ki azokat a lehetőségeket, melyeket az ország különböző múzeumaiban található gyűjtemények nyújtanak.
4. Különösen fontosnak tartom a nyilvántartás egységes rendszerének kialakítását. Az alapnyomtatványok előállítására a KMI hivatott, ennek alapján sürgetően fontos az egységes gyűjteménykezelési és nyilvántartási szabvány létrehozása. Ez nemcsak az állagmegóvást szolgálja, hanem feltétele a korszerű kutató tevékenységnek is.
5. Fokozatosan fel kell hívni azon múzeumok figyelmét, melyek intenzíven fejlődő városokban vannak, hogy az új lakótelepek építésével kapcsolatos szanálások során igen sok értékes muzeális tárgy megy veszendőbe, vagy magángyűjtők kezébe kerül. Szerencsés lenne, ha erre központi intézkedés történe; felhívnák az illető szakigazgatási szervek figyelmét, adjon lehetőséget a múzeumoknak a szanálási árverések előtti bejárásra, ill. kiválasztásra.
6. A pályázati rendszer és az ezzel kapcsolatos gyűjtőtevékenység tapasztalataink szerint jól bevált. Szükségesnek tartom a mozgalom továbbfejlesztését. Ennek keretében a honismereti táborok munkája részint mint ifjúságnevelő tevékenység, részint mint utánpótlási bázis megteremtésére alkalmas fórum jól bevált, a mozgalom kiterjesztésével foglalkozni kell. Megyénkben a honismereti táborokat muzeológusok vezetik, az itt végzett munka tapasztalatai igen jók.
7. Mint az anyag is mutatja, a történész kutatók létszáma örvendően megnőtt. Mint ahogy a muzeológia más szakterületein, e növekedést itt sem követte a segédszemélyzet létszámának növekedése. Helyes lenne, ha központi irányelvek is támogatnák törekvésünket, hogy a tudományos kutatói létszám tehermentesítését minél előbb oldjuk meg.
8. Messzemenően egyetértek a komplex kiállítások kapcsán elmondottakkal. Évfordulós kiállításaink sablonossá váltak, sok esetben nem eléggé alátámasztott helyi igények kielégítését szolgálják, s ezért értékük messze a létrehozásuk során szükségszerűen elvégzett munka értéke alatt marad. Kívánatos lenne, ha az évfordulós kiállítások rendjét is egységes irányelvek alapján szabályoznák. Ugyanakkor hosszútávú tervet kell készíteni komplex kiállításaink tematikájára, összhangban a vonatkozó párt- és állami határozatokkal, mert féltő, hogy az eddig jól bevált életmód-kiállítások általánossá válásával az ország múzeumainak történeti kiállításai egysikűvé válnak.

Megtisztelő felkérésükre, az új- és legújabb kori muzeológia helyzetéről és feladatairól készült jelentésről véleményemet és gondolataimat az alábbiakban foglalom össze. A jelentés helyesen mutatja be a szakág eddigi fejlődését és elért eredményeit, megerősítve az olvasót abban, hogy a további előrelépés javasolt irányainak alapjai biztosítva vannak. Úgy vélem, alapjában véve ebben a jelentésnek igaza is van. Éppen ezért az alábbiakkal az áttekintést csupán kiegészíteni kívánom.

1. A múzeumi tevékenység két fő ágazatának: a kiállítási munkának és az azt megalapozó gyűjtőmunkának szakszerű továbbfejlesztése szempontjából alapvetőnek és így legelsősorban elméletileg — és ezen belül különösen kultúrtörténetileg — kutatandónak a szakágunk gyűjtőkörébe tartozó korszakokra, illetve azok egyes periódusaira, ezeken belül pedig az egyes osztályokra, illetve rétegekre elsősorban jellemző, azokat legpregnansabban kifejező tárgykészlet és azt összeszervező környezet több, fokozatosan differenciált lépcsőben történő megállapítását érzem.

Ez gyakorlatban annak kutatását, feltárását és megállapítását jelenti, hogy pl. a XIX. század utolsó harmadában egy kisvárosi kisiparos tárgyi világa konkrétan miből állt egyrészt az illető társadalmilag determinált (tőle elvárt) igényeinek, másrészt a rendelkezésre álló kínálatnak, végül pedig a munkaeszközöknek a szintjén. Ezen az így kialakult világon belül pedig a funkcionális (hasznossági), illetve presztizs szempontok szerinti fontossági sorrendben hogyan helyezkednek el az egyes jellemzőnek talált darabok, illetve tárgyegyüttesek. Ezt a *több periódusra bontott kutatást* véleményem szerint napjainkig el kell vinni és folyamatosan kell tovább vezetni. Ennek során mára már felvéve a kapcsolatot a kereskedelmi vállalatokkal, piackutatókkal, szociológusokkal is: napjaink illetve közelmúltunk valóban jellemző tárgyai meghatározása ugyanis enélkül nem végezhető el (aminthogy a korábbi periódusokban is az ilyen fajta úton elérhető mélységű rekonstrukcióra kellene törekednünk). Napjainkban az ilyenfajta munka jelentőségét az adja meg, hogy az így jellemzőnek talált tárgyi anyag beszerzése még minden nagyobb nehézség nélkül megoldható. Mindez persze további lépésként a kutatástól végső fokon az adott kor és társadalmi osztály, réteg anyagi-tárgyi értékrendjeit is meghatározó társadalmi pszichikumának feltárását is igényli: a tárgyi világ csak ezen a láncon keresztül kapcsolható be a gazdasági-társadalmi fejlődés alapvető folyamatába.

Megítélésem szerint a *szakág sajátos muzeológiai kutatómunkájának* központjában a következő évtizedben e kérdéskomplexum rendszeres és módszeres megoldásának kellene állania: csak így lehetséges további és kivált folyamatos kortörténeti gyűjtőmunkánk valóban tudományos megalapozása és irányítása. Ennek eredményeként kellene ugyanis eldönteni azt is, hogy a jellegzetesnek talált tárgyak közül mit kell eredetiben, makettban, anyagmintában, fényképben, tervben, szabásmintában, műszaki leírásban vagy egyszerűen csak a publikációra és az itt megjelent ábrázolásra utaló cédula formájában megőrizni, illetve nyilvántartani. Ennek a munkának koordinálására, s a kutatómunka — a je-

lentésben joggal kifogásolt — jelenlegi szétforgácsoltságának kiküszöbölésére, megszüntetésére, kívánatos lenne egyrészt az ilyen témájú kutatásokra jól dotált *pályázatok* kiírása, másrészt általában e kutatások eredményeinek számára meghatározott és a fenti kérdéseket már tematikájában is mintegy rendszerező *kiadványsorozat* indítása; ez egyszerre (legalábbis az eddiginél) érdemesebbé tenné az ilyenfajta kutatásokat. Ugyanakkor lehetővé tenné azt is, hogy a pályázatokban meghatározott igények által magát a munkát is befolyásoljuk.

2. Ezzel az alapozó történeti-kutató munkával párhuzamosan lenne megkísérelendő egyes múzeumok a szakágat érintő gyűjtőkörének valamely szabályozása is. A szakági muzeológus ugyanis sokat és joggal panaszkodik az utolsó 150 és kivált az utolsó 100 év rohamos és egyre bővülő tárgytermelésére és annak differenciálódására; az így keletkezett tárgyak — kivált bútorok és gépek esetén — rendkívül nehéz tárolására és folyamatos karbantartásának nehézségére, amivel szemben e tárgyak jó részének anyagi értéke a tárolási nehézségekhez viszonyítva egyenként csekély, vagy már éppen nincs is. Megfontolandó lenne tehát: nem volna-e lehetséges ezt a potenciálisan, tehát a fenti szempontok alapján egészében *begyűjtésre méltónak ítélt* és gyűjtőmunkánk az 1. pont alattiak megfelelő kibővítése esetén napjaink felé haladva nyilván folyamatosan bővülő, a művészi, illetve anyagi érték határára aluli, a mindennapok tárgyi világához tartozó tárgyi anyagot a továbbiakban fajták (bútor, ruha, eszköz, kulturcikk, gép stb.) szerint az egyes országos múzeumok illetve vidéki múzeumi szervezetek között a jövőre nézve gyűjtőkörileg országosan vagy regionálisan szétosztani, kijelölni, annak kötelezettségével természetesen, hogy az így profilgazdaként begyűjtött és tárolt anyagot az illető múzeum más múzeumok kiállítására is kölcsönzi, illetve lehetővé teszi annak helybeli tanulmányozását. Így lehetségessé vagy legalábbis könnyebbé válna a korszak hatalmas és régebbi hányadában rohamosan enyésző, megsemmisülő mindennapi tárgyi anyagának országos szinten az eddiginél céltudatosabb, teljesebb és differenciáltabb kutatáson alapuló és ilyet továbbra is biztosító megőrzése, továbbá e bázisgyűjteményekben az ilyen anyag számára szakképzett muzeológus kezelő és szakképzett restaurátor biztosítása. Az ily módon bizonyos tárgyfajtákra profilozott országos vagy regionális bázisgyűjtemények azután az illető tárgyfajta technikai-funkcionális kutatására is ráállíthatók lennének (technikai kutatás alatt a tárgyfajta előállításának, "üzemeltetésének", használati módjainak feltárását — a funkcionális kutatás alatt pedig a tárgyfajta társadalmi használatának feltárását értem), amint arra a 4. pont alatti példák is utalnak.

A jelenlegi megnehezült pénzügyi feltételek paradox módon kedveznek ennek a tendenciának; a megyei múzeumfenntartók így olcsóbban és egyszerűbben juthatnának hozzá a kiállításaik "feldúsításához" szükséges anyagokhoz. Annál is inkább, mert ezzel egyrészt egyidejűleg nem kellene megszüntetniük a múzeumban a saját szakág általános alapgyűjteményébe való folyamatos gyűjtést, másrészt, ez esetben talán lehetőség nyílik arra, hogy a bázisgyűjtemény gyarapítására valamilyen központi alaptól támogatást lehet biztosítani.

Ezzel egyidejűleg ebben a gyűjteménycsoportban újrászabályozandónak és az eddigi, merev előírásokhoz képest némileg — racionálisan — fellazítandónak vélem a szakágba tartozó múzeumi tárgyak selejtezési, kölcsönzési, illetve más múzeum számára történő átadási illetve cserélési gyakorlatát. Azért, hogy a múzeumi raktárakat a lehető legjobb minőségű anyaggal tölthessük meg a folyamatos gyűjtőmunka során, akár a korábban gyűjtött gyengébb anyag selejtezése, akár annak más múzeumba történő átadása által.

3. A fenti két tevékenységnek (kutatás, illetve bázisgyűjtemények kialakítása elősegítése érdekében igen kívánatosnak látszik a *tárgyjegyzékek közzététele* — akárcsak a legszerényebb rotaprintes formában is —, de minél előbb. Ennek a — nevezzük: ideiglenes — tárgyjegyzéknek azonban nem kellene a leírás, tárgyjegyzékektől megkövetelt teljességére törekednie, csupán a tárgy legjellegzetesebb elemeit kellene tartalmaznia. A részletesebb adatok közlését már az ezek nyomán jelentkező esetenkénti konkrét érdeklődésekre adott válaszra kell bízni. Lényeges lenne, hogy a jegyzékek minél kisebb tárgycsoportonként készüljenek (pl. külön a székekről, külön az asztalokról, külön a női ruhákról, az órákról, a falvédőkről stb.) és az egész ország vonatkozó anyagára terjedjenek ki (esetleg meghatározott országos múzeumok anyagát kivéve?), akár eleve számolva 8–10%-os pontatlansággal is. Ezek a jegyzékek részint máris alapul szolgálhatnak az egyes múzeumok kiállítási és gyűjtőtevékenysége szemhatárának tágításához, részint alapot adva a tárgy technikai-funkcionális kutatásához is; elsősorban persze azon múzeumok számára, amelyek az illető gyűjteménycsoport, tárgytípus bázisgyűjteményeként szerepelnek, s amelyeknek ezután feladatuk lenne elkészíteni vagy felelősen szerkeszteni a tárgytípus egész országra kiterjedő, immár végleges leíró katalógusát. A jegyzékek tehát ideiglenes formájukban is feltárnák a gyűjtés gyenge pontjait, és egyúttal segítenék irányítani a további gyűjtést és az esetleges cseréket is.

4. E hármast, elmélyített (kutatási, gyűjteménygyaparítási és információs) bázison azután lehetővé válik a kort bemutató *kiállításaink* eddigi — többé-kevésbé már hagyományossá is vált — típusainak bővítése is. Egyrészt tematikailag: analitikus igényű — elsősorban kamara jellegű — kiállítások rendezésével (melyek a történeti folyamat egyetlen elemét mutatják be, annak összes arcukat, összes összefüggéseit érzékeltetve), másrészt kiállítástechnikailag, illetve új kifejezési módra törekedve: megkísérelve azt, hogy a kiállításon a tárgyat lehetőség szerint csak más tárgyak magyarázzák, a feliratoknak szinte teljes mellőzésével; igyekezve a kiállítás témájáról egy, az eddigiektől eltérő komplex víziót adni.

Előbbire példaként a petróleumlámpa történetét, illetve a petróleumlámpa körül kibontható történelmet tudnám idézni.

Az 1880–90-es évekre összpontosítva, egyaránt bemutatható lenne a lámpa már modern tömeggyártásának, szobadísszé válásának és a petróleumnak a kúttól a fogyasztóig vezető útja (bányászat, feldolgozás, szállítás és kereskedelem . . .), végül az általa előidézett életformaváltás folyamata, a megnövekedett fényerő következtében a meghosszabodott ébrenlét okozta változások).

Másik példaként egy budapesti vagy vidéki városi ember egyetlen meghatározott napi világának bemutatása (lakás, munkahely, utcakép, kirakatok, plakátok, eszközök, ruhák stb.). Utóbbinál (hivatkozva néhány éve tett javaslatomra) kísérletet lehetne tenni pl. egy korszak vagy egy meghatározott életmód pusztán nagymennyiségű, a legvegyesebb típusú és állapotú tárgy, dokumentum, kép stb. vagy akár ilyenek fragmentumai általi, akár a művészeti szürrealizmus vagy a pop art formanyelve felé közelítő módszerrel történő bemutatására. Célként nem annyira tárgyszerű ismeretanyag közlését, mint inkább egy erőteljes, sokkszerű, de történetileg hiteles impresszió keltésére törekedve. Mindkét kiállításfajtánál azt érzem lényegesnek, hogy a kiállítás ne csak mondjon valami újat, hanem újat mutasson is. Úgy vélem, hogy a fenti négy pontban tett és egymással összefüggő ajánlások talán elősegíthetik a szakág fokozottan komplex szemléletét és a benne folyó munkáknak a komplex módszer irányába való terelését:

5. Kézenfekvő, hogy mindezen javaslataimnak, ha nem is realizálása, de talán megfontolása esetén előkerül a *szakág* tárgyi anyagának, sőt kutatási problematikájának a *néprajz*hoz való viszonyítása, illetve az így szükségképpen előálló fedések kérdése. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a kérdés nem egykönnyen oldható meg. Alapelveként azonban mindazon tárgyak, dokumentumok és kutatási témák szakágunk illetékességi körébe való utalását javaslom, melyek túlmennek a falusi agrárnépességnek — mint legalábbis eddig a néprajz gyakorlatilag kialakított érdeklődési körének — határain. E határ egyes szakaszainak esetleges tisztázatlanságából előálló kérdésekben a párhuzamos, egymást fedő kutatást és gyűjtést nem érzem sem károsnak, sem veszélyesnek.

6. A jelentés 12. lapján szerepel az a megállapítás, hogy a szakág munkái nincsenek egyeztetve a Magyar Tudományos Akadémia illetékes szerveivel, a Történettudományi Intézettel, melyek azokat nem is ismerik. Ezzel kapcsolatban legyen szabad megállapítanom, hogy Esti Béla elvtárrsal közösen készített beszámolóinkat a múzeumokban folyó történeti munkákról (s ezen belül nem csekély hangsúllyal a legújabb kori történeti muzeológiáról) a jelentést kérő MTA Történettudományi Bizottsága 1977 októberében megvitatta és e tárgyban megállapításokat is tett. Úgy vélem, nem csak a Magyar Tudományos Akadémián múlt, hogy az így kínálkozó és kezdődő kapcsolat fenntartása, erősítése érdekében akkor nem történtek további lépések.

MUZEOLÓGIAI MÓDSZEREK

RACZKY PÁL

A TÖRTÉNETISÉG AZ ŐSKORI RÉGÉSZETBEN

A "Praehistoria" megjelölés sokáig sugallta a történet előttiiséget, az abból való kizártságot az ősrégészeti kutatásokra vonatkozóan. E koncepcióban az a Hegel által megfogalmazott álláspont jut kifejezésre, amely szerint az állam a társadalommal azonos és a történelem kezdete az államiság kialakulásával esik egybe, így tehát a társadalomtörténet kezdeteit az "írott történelem" kezdeteitől számították. Ez a megközelítés a mai napig érezteti hatását olyan véleményekben, amelyek szerint az őskori régészet nem a történettudomány része. E tévhit kialakulását még csak elősegítette az a tény, hogy az ősrégészeti kutatások igen szorosan kapcsolódnak a természettudományokhoz, s ezt tartották megítélésében a döntőnek. Mindezek miatt hangsúlyoznunk kell, hogy a marxi "első történelmi tett" – a célszerű emberi munka megjelenése – az, amelytől az emberi történelem kezdete számítható. Ilyen megközelítésben a természet- és társadalomtörténet szervesen egymásra épül, az államiságot megelőző időszak az egységes emberi előtörténet része. Lényeges tehát hangsúlyoznunk, hogy az ősrégészet vizsgálatának tárgya egy jól definiálható időszak anyagi kultúráinak egymásutánja, célja az akkori történeti folyamatok rekonstruálása. Mindez az ősrégészeti kutatás sajátos módszerein keresztül valósul meg, amelyek közül jelentős hányad a természettudományos vizsgálatokat jelenti, de ettől az őskori régészet nem sorolható a természettudományokhoz. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a történetiség eltérő módon érvényesül a különböző korszakokkal foglalkozó régészeti kutatásokon belül. Éppen ezen okoknál fogva megalapozott annak a kérdéskörnek a vizsgálata, milyen módon jelenetkezik a történeti szemlélet és egyáltalán a történetiség igénye a mai magyarországi ősrégészetben.

A vázolt téma áttekintéséhez elsődleges forrásként adódik a régészeti szakfolyóiratok, évkönyvek, történeti-értékelő tanulmányainak illetve adatismertető közleményeinek, arányának vizsgálata. Vizsgálatunkban elsősorban 17 megye rendszeresebben megjelenő évkönyveit, továbbá az ArchÉrt, Acta-ArchHung, Com-Arch, MittArchInst, FA, BudRég című folyóiratokat tekintettük kiindulási alapul. Az említett publikációkban 1970-ig visszamenően az őskori régészeti cikkek tanulmány-közlemény műfajok szerinti statisztikai megoszlását értékeltük. E munkát nagyban nehezítette az a tény, hogy sok esetben a közlemények és a tanulmányok egymással összekeverve, szisztematikus szerkesztés nélkül kerülnek egymás mellé, s a tartalomjegyzékből sem derül ki műfajuk. Ilyen esetekben csak az adott publikáció behatóbb tanulmányozása alapján derülhetett fény tartalmi hovatartozására. Az említett őskori régészeti publikációk statisztikai értékelése elsődlegesen azt mutatja, hogy a közlemények, adatismertetések száma jóval meghaladja a tanulmányokét. Ez önmagában még nem is volna baj, ha e közleményekben nem az ásatási részletmegfigyeléseken és a régészeti együtteseiből kiemelt adatcsoportokon volna a fő hangsúly. A közlemények között szembetűnően kevés az előzetes ásatási jelentés, amely egy-egy őskori feltárás általános megfigyeléseit, legfontosabb leleteit tenné gyorsan hozzáférhetővé a kutatás számára. Ez a tény már csak azért is érdemel figyelmet, mert például a magyarországi neolitikum és bronzkor időszakából igen sok olyan új ásatási eredményről van tudomásunk, amelyek önmagukban valóban kevésnek bizonyulnak nagyobb szintézis megírásához, ugyanakkor – vagy talán éppen ezért – tényszerű publikálásuk is elmarad. Ilyen módon a kisebb őskori ásatások eredményei nem kerülnek a tudományos vérkeringésbe és hátráltatják az olyan összefoglaló értékelések létrejöttét is, amelyek a külön-külön talán kevés újdonságot mondó adatcsoportokat minőségileg magasabb szinten foghatnák össze egységes történeti képbe. Legkézenfekvőbb példa erre az Alföldön folytatott bronzkori tell-kutatások ásatási megfigyelései, amelyek többségéről semmilyen közlemény nem jelent meg a magyar szakirodalomban, s így nyilvánvalóan nagyon nehéz csupán az irodalomra támaszkodó új igényű értékelés megírása. Nem is szólva itt arról, hogy e fenti oknál fogva a külföldi őskorkutatók számára mennyire nehéz a magyar régészeti eredmények követése, hiszen sok esetben csak szóban terjedő fogalmakkal, régészeti kultúrákkal, csoportokkal találkozhatnak. Ilyen például az eléggé körül nem írt, leletanyaggal kellően nem illusztrált szatmári csoport vagy Medina-típus, amelyek a nemzetközi őskorkutatásban számos félreértésre, hamis történeti, időrendi következtetésre adtak okot. Többek között ilyen okok is vezethetnek oda, hogy azonos típusú őskori lelet-együtteseket országonként másként ítélnék meg kulturálisan, időrendileg, sőt gyakran másként is neveznek el.

A magyarországi – forrásként figyelembe vett – publikációk őskori közleményei gyakran azt a látszatot keltik, mintha egy-egy régészeti adat, tipológiai sajátosság ismertetése, részletes körülírása volna a végső cél és nem a régészeti össz-jelenségek együttes vázolója. Ez esetekben úgy tűnik, hogy a tipologizálás, formai sajátosságok taglalása öncélúvá vált, s mellettük éppen a történeti következtetések igénye sikkadt el. Megállapíthatjuk tehát, hogy az őskori közlemények azt tükrözik, hogy őskori régészetünkben még mindig erőteljesen érezteti hatását a német tipológiai iskola.

Az őskori ásatások előzetes jelentéseinek, beszámolóinak hiánya a magyarországi publikációkban különösen hangsúlyos, ha figyelembe vesszük a külföldi szakfolyóiratok ilyen műfajú közleményeinek számát (pl.: BRGK, AJA, Hesperia stb.), ahol ezeknek nagy hagyománya és komoly tudományos becsülete van. Mindez azt sugallja, hogy Magyarországon is támogatni, kezdeményezni kellene az olyan közlemények megjelenését, amelyek az ásatásokról adnának gyors áttekintő beszámolót, összefoglalót.

A magyar régészeti szakirodalomban tehát nagyon kevés az őskori történeti, összefoglaló tanulmány a kisebb közleményekhez képest. Az is szembetűnő, hogy az őskori tanulmányok más korok szintéziseihez képest igen csekély számúak, s terjedelemben is rövidebbek. Ezt a megállapítást különösen jól illusztrálja az ActaArchHung-beli cikkeknek korszakonkénti, százalékos megoszlása. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy az őskorral foglalkozó régészek nincsenek kevesebben más korszakok kutatóinál, ezért a publikációknál tapasztalható aránytalanságok mélyebb problémákat sejtetnek. Tagadhatatlan tény, hogy a fiatalabb régészszakmunkák tagjai alig képviseltetik magukat tanulmányokkal az őskori szakirodalomban. Így például az ötvenes-hatvanas években gyökeresen új szemléletet hozó, a módosított diffúzió alapjain nyugvó, magyarországi "bronzkori iskola" mai fiatalabb követői, potenciális továbbfejlesztői igen keveset publikálnak. Az elmúlt évtizedek nagyszámú és változatos témájú bronzkori tanulmányaihoz képest ma igen keveset tudunk felsorolni.

Az őskori tanulmányok, nagyobb történeti összefoglalók megjelenését természetesen nagyban gátolja az a körülmény, hogy régészeti szakfolyóirataink a tanulmányok és közlemények terjedelmének felső határát egyöntetűen, nagyjából 1–2 ívben határozzák meg. Ez a terjedelem nem mindig elégséges a nagyobb régészeti-történeti értékelések közlésére. Ugyanakkor a könyv formában megjelenő munkák nyomdai átfutási ideje minimálisan 5 év, de nem ritka a 10 év sem. Ilyen külső feltételek mellett a magyar kutatás igen nehezen, vagy csak jelentős időbeli késéssel kapcsolódhat az európai őskorkutatás aktuális régészeti problémáihoz. Mindezen körülmények csak bizonyos mértékig magyarázzák őskori régészetünk viszonylagos bezártságát, önmagába fordulását. Mindenesetre, ha javítani szeretnénk régészeti munkánk hatékonyságán, változtatni kellene a vonatkozó publikációk eddigi megjelenési formáin, belső tagolásán. Esetleg mérlegelni kellene olyan olcsó (BAR típusú), rövid nyomdai átfutású folyóiratok kiadását, ahol a nagyobb régészeti tanulmányok is helyet kaphatnak.

A magyarországi őskori tanulmányok jelentős része a fentebb már említett "bezártságot" több szempontból is tükrözi. A szóban forgó munkák főként a Kárpát-medencén belüli régészeti összefüggések, illetve leletfajtaok sajátosságainak vizsgálatát tekintik végső célnak. Néhány esetben kísérlet történik ugyan e nagyobb földrajzi egységen belül kisebb régiók eseménytörténeti, kronológiai összehasonlítására, de csak kevés szerző igyekszik tanulmányát szélesebb, európai léptékű történeti összefüggérendszerbe állítva láttatni. Viszonylag kevés tehát azon őskori tanulmányok száma, amelyek valóban megállják helyüket a nemzetközi kutatás mértékrendszere szerint is. A vizsgálatunk tárgyát képező őskori publikációk irodalmi hivatkozása, bibliográfiai apparátusa gyakran ugyancsak bizonyos Kárpát-

medencei bezártságot tükröz, ritka a széles irodalmi tájékozottságot bizonyító nagyobb anyaggyűjtés és a távolabbi is tekinthető hivatkozás. Ez a tény részben azzal is magyarázható, hogy ma Magyarországon meglehetősen nehéz, néha egyenesen lehetetlen elérni a külföldi szakirodalmat. Az egyetemisták és fiatal régészek igen nehezen juthatnak olyan ösztöndíj-lehetőségekhez, amelyek segítségével külföldi lelőhelyeket, leletegyütteseket a helyszínen tanulmányozhatnának. Ilyen lehetőségek hiányában nincs meg a megfelelő információcseré, a kiépített személyes szakmai kapcsolatrendszer, s így valóban nehéz megfelelni a nemzetközi tudományos követelményeknek.

A magyarországi tanulmányok közül csak igen kevés kapcsolódik az európai őskorkutatás egészét foglalkoztató nagyobb horderejű problémákhoz. Az alapvető jelentőségű elméleti viták, irányzatok megkétszerezve, vagy nem is érzetik hatásukat a hazai szakirodalomban. Ilyenek például az "új-régészeti" vagy "amerikai antropológiai" iskola új szempontú kérdésmegközelítései, amelyek Európában mindennél is az őstörténeti rekonstrukció újragondolását eredményezték és igen heves vitákat váltottak ki. Jelentőségéhez képest ugyancsak csekély visszhangja volt és van Magyarországon a Közel-Kelet és Európa őskori kronológiáját érintő újabb eredményeknek. A C-14 alapú és a történeti kronológia szembeállításának elméleti alapjait, a Kárpát-medencei őskorra vonatkozó konzekvenciáit csak néhány magyar kutató vette vizsgálat alá.

Az őskori régészeti kultúrák etnikus és nyelvi egységekkel való azonosításának problémaköréről a külföldi szakirodalomban rendkívül sok új elméleti munka jelent meg. Mindezek arra intenek, hogy az említett anyagi kulturális, etnikus, nyelvi egységek közötti — korábban általánosan elfogadott — kölcsönösen egyértelmű megfeleltetés, azonosítás nem helytálló. Rendkívül óvatosan kell bánnunk továbbá az anyagi kultúrában tapasztalható változás magyarázatakor, történeti értékelésekor, következtetéseinkben jobban kell ragaszkodnunk a régészeti eredmények által diktált tényekhez. E fontos szempont az angolszász régészeti irodalomban olyan körültekintő, helyenként már pesszimista állásfoglalásokban tükröződik, amelyek szerint nem jogos a "régészeti kultúra" névhasználat, csupán a "stíluskör" terminológiát lehet megalapozottnak tekinteni. Ez a fajta, elméleti megfontolásokból táplálkozó óvatosság nem mondható el a magyar ősrégészeti tanulmányok többségéről. Általában az anyagi kultúrában régészetileg megfogható változásokat az etnikum megváltozásával, azaz vándorlásával, pusztulásával interpretáljuk. Ugyanakkor azonban kevés figyelmet szentelünk a Cambridgeben kezdeményezett és ma már széles körben kibontakozó etnoarchaeológiai kutatások eredményeinek. Ezek alapján a fentebb körvonalazott, a hazai őskort mélyen érintő módszertani kérdéseket sok szempontból újra értékelhetnénk.

Az előzők mellett sok olyan problémának is helyet kellene találni ősrégészeti irodalmunkban, mint az osztálytársadalmakat megelőző etnikus egységek belső tagolódása, hierarchiája, vagy az államalakulatokat megelőző társadalmi formációtípusok kérdésköre. Hasonlóképpen fontos volna az őskori cserekereskedelem különböző módozatainak hazai vizsgálata. A teljesség igénye nélkül kiragadott fenti címszavak köré a nemzetközi őskorkutatás tanulmánygyűjtemények, monográfiák egész sorát

vonultatta fel, míg Magyarországon ilyen igényű és szintű munkák csak igen szóróványosan fordulnak elő.

A Kárpát-medencei őskor kulturális kapcsolatait legmegbízhatóbban a felhasznált nyersanyagok "lokációanalízisével" lehet kimutatni és dokumentálni. Ilyen jellegű kutatások éppen csak indulóban vannak Magyarországon. Ezek közé tartozik például a Tokaj vidéki obszidián kémiai-fizikai sajátosságainak vizsgálata, amelyeknek segítségével elterjedési köreztét lehet majd pontosan megrajzolni. Az ilyen típusú vállalkozásoknak, amelyek a régészeti források intenzívebb kiaknázását célozzák, vannak már nyomai hazai szakirodalmunkban, de ezekre még korántsem fordítunk jelentőségének megfelelő figyelmet. Éppen az obszidiánvizsgálat példája mutatja, hogy a magyarországi kutatások mennyire elkésve követik a külföldi kezdeményezéseket: Colin Renfrew már az 1960-as években elindította ilyen irányú vizsgálatait a Közel-Keleten és az Égeikumban. Az ottani eredmények alapján fontos történeti következtetéseket lehetett levonni az azonos nyersanyaglelőhelyek köréhez kapcsolódó kőkori kultúrákat illetően. Több tanulmányban közzétett megállapításaikhoz a Balkán és a Kárpát-medence megfelelő kutatásai a mai napig sem tudtak újabb adatokkal hozzájárulni, pedig a Közel-Kelet és Délkelet-Európa kulturális érintkezése így régészetileg bizonyítható lenne. A kutatásban tapasztalható ilyen időbeli (intenzitásbeli) eltérések egyben gátolják olyan történeti szintézisek megszületését, amelyek nagyobb földrajzi területek őskori fejlődését az ismeretek azonos szintjén rajzolnák meg.

A Magyar Régészeti Topográfia munkálatainak tiszteletre méltó célja többek között az őskori lelőhelyek szisztematikus felgyűjtése, térképen való rögzítése, a talált leletanyag alapján azok kormeghatározása és együttes közzlése. Ez a nagy vállalkozás most már komoly hagyományokkal rendelkezik Magyarországon, mégis az elméleti, módszertani szakirodalomban kevés kapcsolódó cikk olvasható a tárgykörből. Jól tudjuk ugyanakkor, hogy az intenzív lelőhelyvizsgálatok (site catchment analysis) különböző módszereinek, alkalmazási lehetőségeinek könyvtárnyi irodalma van külföldön. Bizonyos, hogy a topográfiai kutatásokat még intenzívebbé lehetne tenni és az eddigi adatokból még több információt nyerhetnénk, ha az ilyen irányú közel-keleti, közép- és dél-amerikai tapasztalatokat is hasznosítanánk.

Általában azt állíthatjuk, hogy a hazai őskori tanulmányok ritkán foglalkoznak gazdaságtörténeti problémákkal. Az ilyen típusú feldolgozások közül úttörő jelentőségűek például Krisztina Kosse és Andrew Sheratt munkái, amelyek az Alföld neolitikumát választották vizsgálatuk tárgyául. Igen kíváncsatos volna, hogy az általuk képviselt irányvonal hazai követőkre is találjon. Nyilván nem lehet véletlen, hogy az első gazdaságtörténeti tanulmánykötet csak most fog megjelenni Magyarországon. Áttekintve a hazai őskor régészeti publikációit, feltűnően kevés nyomát találjuk az ún. interdisciplinális kutatásoknak. Ezen túlmenően az is tény, hogy az ilyen típusú vizsgálatok még nem épülnek be a régészeti tanulmányok többségébe. Ugyanitt említhető, hogy az új módszerek (matematika, kémia, biológia stb.) alkalmazása és egyáltalán az ősrégészetbeli bevezetése nem megy minden zökkenő

nélkül. A régészek többsége a természettudományok alkalmazásától azt várja, hogy azok segítségével az összes megválaszolatlan régészeti kérdés magyarázatot nyerjen, s mivel ez természetesen nincs így, esetenként a természettudományos módszerek (pl.: C-14) merev elutasítását tapasztalhatjuk.

Mindenképpen sürgető feladat a számítógép szélesebb körű alkalmazása az ősrégészetben. Ezt az óriási mértékben felszaporodott lelet- és adathalmaz már önmagában is diktálja, de a nemzetközi kutatás szintjéhez való felzárkózás egyenesen megköveteli. A régészeti publikációkban véletlenszerűen kiválasztott leletek, vagy az esetlegesen épen maradt tárgyak adnak egy-egy anyagi kultúráról „reprezentatív képet”. Nem is beszélve arról, hogy például a neolitikus kultúrák több tízezres nagyságrendű kerámiatöredékei a klasszikus régészeti feldolgozások értékeléseiben nagyrészt figyelmen kívül maradtak, s így teljesen hamis kép alakulhatott ki az érintett anyagi kultúráról. Ezt a problémát a mai kor igénye szerint csak a számítógép alkalmazásával tudjuk megoldani. Nyilvánvalóan először kisebb ásatási egységek feldolgozását kellene számítógépes módszerrel végezni, s ezzel egymással összevethető eredményeket nyerhetnénk. Ezt követően a menet közben finomodó eljárás kiterjeszhető lenne Magyarország teljes régészeti emléktárára is. Természetesen mindez új követelményeket jelent az ásatások végzésével kapcsolatban is, de így az alapul vett régészeti adatok minőségileg magasabb szintű történeti következtetéseket is megengedhetnének. A számítógép alkalmazása így közvetetten, nagyban emelhetné a hazai ősrégészeti publikációk szakmai színvonalát. Erre vonatkozó példa lehet római kori régészetünk új típusú vállalkozása, amely nemrég jelent meg.

A hazai interdiszciplináris kutatások közül legfolyamatosabban az archaeozoológiai vizsgálatok folynak, s ezek eredményeit egyre több ősrégészeti tanulmány hasznosítja. Az ásatásokon feltárt állatcsontanyagból levonható következtetések történeti szempontból néha perdöntő jelentőségűek, így például a délkelet-európai korai neolitikum, illetve a termelő gazdálkodás közel-keleti eredetét lehetett rajtuk keresztül bebizonyítani. Ugyancsak alapvető segítség az állatcsontanyag vizsgálata az etnikus hovatartozás, esetleg eredet eldöntésének kérdésében.

Már a fenti rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a mai igények szerint milyen szerteágazó szempontokat kell figyelembe venni az őskori régészeti feldolgozásoknak. Ez azt jelenti, hogy egy-egy tanulmány megírásához ma sokkal nagyobb előmunkálatra van szükség, mint korábban. Nem is szólva itt arról, hogy bizonyos témakörökben olyan információözon tapasztalható, amely mellett rendkívül nehéz naprakésznek lenni az irodalmi gyűjtésben. Tudomásul kell vennünk azt is, hogy ősrégészetünk történeti összefüggéseket felvázoló, főbb régészeti kultúrákat leíró monográfiái, szintézisei mára már jó részét elkészültek, s ezután bármilyen újraértékeléshez ez eddigi forráscsoportok új módszerű megközelítése szükséges. Mindez azt jelzi, hogy ősrégészeti munkánk extenzív időszaka lassan befejeződik, ezt egy intenzív, belső összefüggéseket mélyrehatóbban vizsgáló kor követi. Ezzel az átalakulási folyamattal magyarázható talán az ősrégészeti tanulmányok számszerű visszaesése. Remélhetőleg ebből az útkeresésből lassan kilábal ősrégészetünk, s ez nemcsak a publikációk mennyiségi, hanem tartalmi jellemzőiben is tükröződni fog.

Őskorkutatásunk további fejlődése érdekében nagyon fontos a fiatalabb régészszakosítottak magasabb igényű nevelése. Ezt a célt szolgálhatják a jól megválasztott szakdolgozati és doktori témák, amelyek fontos kérdésekre irányíthatják rá a figyelmet. Az ilyen irányú törekvéseket nagyban elősegítené azoknak a régi, de ezideig közöletlen ásatási anyagoknak a felderítése, amelyek az említett munkák tárgyául is szolgálhatnának. Ősrégészetünknek egyébként is érdeke, hogy a raktárban elfekvő leletanyag mihamarabb közkinccsé legyen.

A régész hallgatók között kisebb csoportos munkák keretében kezdeményezni kell a közös szakmai feladatok megoldását, ezzel későbbi együttműködések alapjait teremthetjük meg. Ezzel összefüggésben hazai őskorkutatásunknak is át kell térnie a nagyobb felületű, komplex feltárásokra, hogy így a külföldi régészeti eredményekkel lépést tudjon tartani. Természetesen ilyen volumenű ásatások csak team-munka keretében valósíthatók meg, s csak közösen előkészített, tematikus egységenkénti feldolgozásokban adhatók gyorsan közre. Csak ilyen módon van remény arra, hogy a magyarországi ősrégészet a jövőben is meg tudjon felelni a történelmi rekonstrukcióban vele szemben támasztott elvárásoknak.

VITA

Amikor a Múzeumi Közlemények Szerkesztőbizottsága a hetvenes évek végén kialakította a folyóirat jelenlegi szerkezetét, ilyen rovattal is számolt, amely a megjelent publikációk témáihoz kapcsolódó reflexiókat, vitacikkeket foglalja magába. Ennek megvalósítására — higgyük, eddig sem érdektelenségből — most nyílik először lehetőség. Alább közreadjuk a Makkay János tanulmányához fűzött reflexiókat ("Mentsétek meg leleteinket" 1981/2. 9–51.), továbbá az Ásatási Bizottság elnöke és titkára által az irányító szervek részére készített aktuális évi jelentést. Úgy véljük, utóbbi jól kapcsolódik a témához. — A vitát nem tekintjük lezártnak. —

„REND NÉLKÜL SEMMI SEM TEREM. . .”

— Hozzászólás Makkay János tanulmányához —

Kétségtelenül igaz, hogy a régészetnek csak akkor van társadalmilag létjogosultsága, ha két alapkövetelménynek eleget tud tenni. Az egyik: a leletek megmentése, a másik: a megmentett emlékek közkinccsé tétele (kiállítás, feldolgozás). E két cél érdekében kell(ene) dolgozniuk a múzeumoknak. (Most szándékosan figyelmen kívül hagyom a múzeumok néprajzi, képzőművészeti, helytörténeti, stb. feladatait.)

Makkay János, Mentsétek meg leleteinket c. tanulmánya élesen és meggyőzően mutatott rá arra az — egyébként sajnálatosan triviális tényre —, hogy a hazai régészet jelenleg nem áll helyzete magaslatán. A 196 régész több mint egyharmada gyakorlatilag egyáltalán nem végez ásató-feltáró munkát, de az ásatók tevékenysége sem kifogástalan. A magyar múzeumok nagy többségét a régészeti leletanyag rendezetlensége, leltározatlansága, feldolgozatlansága jellemzi. A tervásatások száma indokolatlanul magas, ugyanakkor a szükséges leletmentéseket nincs aki elvégezze. Makkay János úgy vélekedik, hogy „stratégiai átszervezéssel” minden baj orvosolható. Fokozni kell a régészeti topográfia munkálatait, motoros leletöröket kell munkába állítani, erdősíteni ajánlatos a korhányokat, halmokat. Mindez — valószínűleg — igen hasznos volna. Csakhogy a gyomorfekély nem gyógyul meg attól, ha a hasunkat bőrápoló kenőccsel kenegetjük! Mint a „Magyarország régészeti topográfiája” c. sorozatnak egyik (elindító) munkatársa csak megerősíteni tudom Makkay János számvetését, hogy ti. a jelenlegi ütem mellett két évszázad sem lesz elegendő ennek a 93000 km²-nyi kis országnak a teljes felméréséhez. Miért e csigalassú tempó? Miért nem ásnak a régészek? Miért rendetlenek a múzeumi raktárak? Miért „kutathatnak” egyesek preconcepciók szerint? Miért folyhat (ál) tudományos, nagyképű szemfényvesztés szaklapokban és ismeretterjesztő folyóiratok hasábjain?

Tapasztalataim szerint a magyar muzeológia darabokra hullott. A decentralizáció „győzelmi tort” ülhet. Évtizedek óta csak központi óhajok vannak, a szakmai munka ellenőrzése lényegében formális. A szakfelügyelet jelenlegi rendszere elavult. A vidéki múzeumok tanácsai felügyelet alá helyezése az esetek nagyobb részében csak anyagi fellendülést eredményezett. A múzeumigazgatók személyének kiválasztásában a legutolsó helyre sorolódott a szakmai felkészültség, a szaktudós rangjának a megbecsülése. Az „átírányított” emberek vezetői gyakorlata természetesen egészen más szempontokat kö-

vet, mint a valódi szaktudósoké. A bajok fő forrása pedig itt keresendő! Úgy vélem a legelső teendők egyike volna valamennyi magyar múzeum igazgatójának kinevezési jogát centralizálni, magyarul: mind a megyei múzeumigazgatókat, mind a jelentősebb városi múzeumok igazgatóit közvetlenül a művelődési miniszter nevezze ki. S a miniszter gyakorolhassa a fegyelmi jogkört is (áthelyezés, felmentés, elbocsátás). A megyék a költségvetés biztosítása révén így is kellő befolyással rendelkeznek, ugyanakkor megszűnne a provinciális csoportérdek elhatalmasodása, megszűnne a magyar múzeumi vezetők kiszolgáltatottsága. Mert hiába portyázik motoros leletőr a megyék útjain-dűlőin, ha a régészeti kutatómunkának az adott múzeumban nincs kellő becsülete, ha a régész-munkatársak jószerevével csak kultúr-hivatalnokok, ha a meglévő technikai-műszaki felszerelést nem a múlt értékeinek megmentésére használják, hanem múló "sikerek" látványos mutatványainak bemutatására.

A régészet valóban tudománnyá vált, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a művelői eleve, s kivétel nélkül tudósok. Az ásatások nem ritkán szakszerűtlenek, esetlegesek, ellenőrzés nélküliek. S főleg magányos kézműves-munkák, ahol "egyszál-magunkban" teszünk-veszünk, legnagyobb részben mindenmű ún. korszerű felszerelés nélkül. Az ásatások valóban egyszerűek, megismételhetetlenek, mégsem kötelező a több szakemberes csoportmunka, mégsem kötelező a tárgyilagos dokumentáció, első sorban a színes mozgófilm. Ijesztően elszaporodtak a "kozmetikázott", szebbnél-szebb rekonstrukciós grafikák, ugyanakkor megcsappant az in situ fotók, mozgófilmek száma. Ha olykor-olykor elő is fordul szakmai ellenőrzés egyes ásatásokon, aligha kétséges, hogy az ilyen ellenőrzések vagy baráti találkozóvá "oldódnak", vagy a priori pejoratív hatalmaskodássá válnak. Nos, itt a következő kérdés: ki ellenőrizzen? A Régészeti Bizottság, a múzeumigazgató, az illetékes szakfelügyelő? Az eddigi gyakorlat világossá tette, hogy a járt utak sehová sem vezetnek. Úgy vélem, egészen egyszerű megoldás kínálkozik: vissza kell állítani a régészeti főfelügyelői tisztséget! A legrátermettebb, a leghozzáértőbb szakember főállásban töltené be ezt a funkciót. Szüntelen járná az országot, a múzeumokat, az ásatásokat, a leletmentéseket, ellenőrizné a múzeumi munkaterveket, a raktárakat, szemlét tartana a leletanyagban is. Semmiféle külön hivatal felállítása nem szükségeltetne, mindössze évi cca. 90 ezer forint munkabér, egy gépkocsi, fenntartási-üzemeltetési költséggel. A régészeti főfelügyelő rendszeres jelentéseiben hiteles képet rajzolhatna mind az eredményekről, mind a bajokról. Javaslatot tehetne ásatásokra, illetőleg bizonyos feltárások megszüntetésére, észrevételezhetné az ásatás tudományos színvonalát érintő kérdéseket. Mint a magyar régészet utazó nagykövete szinte egycsapásra megszüntethetné a szétforgácsoltságot, a formális évi jelentések okozta zűrzavart. Sine ira et studio, de azért kellő eséllyel avatkozhatna be a feltárások és feldolgozások menetébe. Csak radikális változásoktól várhatunk eredményt! Hiába tervezzük el — legtöbbször egyéni vágyálomként — például egy-egy terület topográfiai feldolgozását, ha a terepbejárásra fordítható napok számát évi 3—5 napban határozzák meg. Hiába munkáljuk ki egy-egy korszak kutatandó kérdéskörét, ha az illetékes vezetők öletszerűen jelölik ki az ilyen-olyan szempontból ígéretesnek látszó témákat, s a pénzeket azután csak ezekre a témákra utalják ki.

"... nem elég akarni:
de tenni, tenni kell!"

A RÉGÉSZETI LELŐHELYKATASZTER ÜGYE

Némi iróniával kell kezdenem hozzászólásomat Makkay János tanulmányához. Éppen az általa is oly fontosnak ítélt gyors információközlés igénye és a mostani véleménycsere tempója tesz szkeptikussá a tekintetben: van-e egyáltalán értelme a dolognak?

Nézzük csak: A MK 81/2. száma 1982 végén látott napvilágot, a szerző munkáját bizonyára 1981-ben már elkészítette. Jómagam – gondolom másokkal együtt – a szerkesztő jóvoltából 1983 októberéig kaptunk haladékos kikívánczó megjegyzéseink papírra vetésére. Elméletileg a 83/1-es Közlemények 1984 végére megjelenik. Így egy kétmenetes eszmecsere 2–3 évig zajlik. Hát még az esetleges intézkedés, ha megszívleljük a javaslatokat. Vagy talán ez már nem is olyan fontos?

Végül is e kedvezőtlen körülmények ugyanúgy jellemzőek múzeumi közéletünkre, mint a Makkay által felvetett problémák. Hinnünk kell azonban abban, hogy nem megváltoztathatatlan helyzetről van szó – lehet kiutat találni. Lényegében ehhez a lehetséges kiúthoz fűznék észrevételeket, tenéki javaslatokat.

Előrebocsátom, hogy Makkay tanulmányát nagyon fontosnak, alaposnak tartom. Helyzetelemzésével, adatfeldolgozásával nagyjából egyetértek. Nem mellékes a "kitekintés" sem: a külföldi analóg helyzetképek megerősíthetnek bennünket abban, hogy problémáink nem egyediek. Legfeljebb tőlünk gyorsabb, intenzívebb cselekvést sürgetnek: egyrészt elmaradott módszereink javítását, másrészt az ország területének nemzetközi összehasonlításában is páratlan lelőhelygazdagságából következő, nemcsak hazai, nemzetközi érdekű felelősségünk komolyabban vételét illetően is.

Ehhez szolgáljon bevezetőként egy aránylag friss élményem. 1982 februárjában Párizsban módomban volt egy rövid látogatást tenni a francia kulturális minisztérium informatikai szolgálatánál (Service de l'Informatique), amely számítógépes módszerrel veszi nyilvántartásba az ország műtárgyállományát, műemlékeit és régészeti emlékeit. Nincs itt hely az ott tapasztaltakról részletesen beszámolnom, csak megemlítem, hogy ez az aránylag kislétszámú, de a legmodernebb számítástechnikai felszereléssel és az ahhoz szükséges programokkal rendelkező központ *centralizált* a szó minden értelmében. Úgy is, hogy működését *kötelező* minden francia múzeumi vagy műemléki intézménynek, szakembernek tá-

mogatni, és úgy is, hogy a még Malraux által megfogalmazott feladatok elvégzéséhez kellő mennyiségű központi pénzeszköz áll rendelkezésre. Egy központi adatbank valósul itt meg: ötévi előkészület után néhány éve gyűjti, dolgozza fel az adatokat. És nem csak szöveges információt!

Videodiszkéken két év alatt 90.000 műemlék, illetve műtárgy színes vagy fekete-fehér fényképét is rögzítették. Így — kutatás esetén — a részletes szövegleírás mellett azonnal (15–20 másodpercen belül) megjelenik az ábrázolás is.

Nos, ebben az intézményben M. Alain Marié és M. Jean Dorion kidolgozott egy, a régészeti lelőhelyekre vonatkozó kétlapos kérdőívet, amellyel négy év leforgása alatt, 1981 végéig Franciaország 32.000 régészeti lelőhelyét vették számtógépes nyilvántartásba. (További pótlások, finomítások: a folyamatos karbantartás biztosított.)

Az adatlapokat főleg a múzeumok régészei töltötték ki. Ezen az úrlapon az ország egész területére egységesen rendelkezésre álló — és mindenütt hozzáférhető — 10.000-es kataszteri térképek alapján csak a lelőhelyek koordinátáit kellett megadni ahhoz, hogy a központban a számítógép a legkülönbözőbb szempontból készülő összesítő vagy részletező térképlapokat megrajzolhassa.

Makkay a Békés megyei topográfia szarvasi járását közlő kötetének adatai alapján 80.000-re becsüli Magyarország régészeti lelőhelyeinek számát. Ezt a magam részéről — már ami a *felderíthető* lelőhelyeket illeti — kissé túlzottnak tartom.

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy 1972 novemberében a győri régészeti szakmai-idológiai konferencián tartott előadásomban (Múzeumi Közlemények 1973/1. 69–87. o.) a Veszprém megyei topográfia négy kötetének 2561 lelőhelyét vizsgáltam meg, különböző szempontok alapján. A megye az ország területének 5,6%-át teszi ki, meglehetősen jól átkutatottá vált a terepbejárások befejeztével. Az itteni adatoknak az egész országra történő — Makkayéhoz hasonlóan önkényes — átszámításával kb. 47.000 lelőhelyre számíthatunk.

Akár az egyik, akár a másik hipotetikus adatot vesszük szemügyre, egy biztos: az említett franciaországi lelőhelyszámhoz mérten mérhetetlenül "gazdagabbak" vagyunk. A kérdés csak az: mit kezdhetünk az ilyen szerencsés — és terhes — adathalmazzal?

Teljesen egyetértek Makkayval abban, hogy

1. a régészeti topográfia az eredeti célkitűzések fenntartásával gyakorlatilag befejezhetetlen;
2. a szervezett terepbejárások módszere, kívánalmi máig kidolgozatlanok;
3. jelenleg képtelenek vagyunk központilag "előrejelezni" a földmunkák során veszélyeztetett lelőhelyeket;
4. tehát el kell készíteni az ország régészeti lelőhelykataszterét.

Mielőtt a "hogyan" jelen körülményeink között csaknem illuzórikus módját *újra* felvázolnám (1972-ben a szóbanforgó tanácskozáson egyszer már felvettem) — néhány észrevételt fűznék Makkay másféle számsoraihoz is, jobban mondván a statisztikai adatok mögötti jelenségekhez.

Makkayt meglepte, hogy az igen örvendetesen növekvő régészszám-növekedést (1961 óta megduplázódott), egyáltalán nem követte a terepmunkában aktív szakemberek, különösen nem a leletmentéseken, esetleg terepbejárásokon tevékenykedők arányának emelkedése. "Ez egészen egyszerűen azt jelenti, hogy a múzeumokban és másutt alkalmazott régészek jelentős része nem végez – vagy ismeretlen okok miatt nem végezhet – leletmentést" – írja. A Múzeumi Közlemények 1982/1. számában megtaláljuk erre az *egyik* frappáns választ Kiss László írásában (A múzeumok szakalkalmazotti állományának szakképzettségi, munkaköri és életkori helyzete – 44–75. o.) Idézem: "Valószínűleg számolni kell azzal, hogy a régészeti szakágazatban (ahol lényeges a fizikai állóképesség adottsága a terepmunkák miatt) országos viszonylatban is erőteljesebb lesz a női arányeltolódás a jelenleginél. Természetesen a helyzetalakulást az egyetemi felvételek kiválasztási szempontjai alapvetően befolyásolják, illetve meghatározzák."

Nos, a férfi-női arány a régészek között már most is eltolódott az 50%-tól, a nők javára. Ha figyelembe vesszük, hogy a "kiöregedő" régészek között viszont még elég magas a férfiak részaránya, a helyzet rövid időn belül csak kedvezőtlenebb lesz, legalábbis a terepmunka szempontjából.

Teljesen igaza van tehát Makkaynak, ha a régészutánpótlást előzőleg vidéki múzeumokban "gyakor-nokoskodó" régésztechnikusokból javasolja biztosítani. Egy központi intézkedés – a művelődési tárca részéről – talán segíthetne a Falus Róbert által megírt helyzetképen, nevezetesen azon, hogy többek között a múzeumi szakembereket is a vakvilágba gyártja az egyetem – káderutánpótlási irányszá-mok, tervek ismeretének hiánya miatt.

Egyrészt tehát gondot okoz a régész-társadalom nem előnyös személyi összetétele. Ne áltassuk azonban magunkat: a rosszul fizettség – akárcsak a pedagógus pálya elnőiesedésében – okozta problémát csak igen radikális bérintézkedések, az egész társadalom struktúrájára kiható változtatások oldhatják meg. Ez tehát "össznépi" kérdés.

De további nehézség mutatkozik a képzés milyenségében: a tartalmi, módszertani szempontok jelenlegi érvényesülése, illetve a múzeumok jelenlegi és méginkább jövőbeni igénye közötti konfliktus. Nincs értelme itt és most ebbe belemélyednünk. Mócsy András kitért erre is korreferátumában (MK. 1982/1. sz. 12–16. o.). Egy mindenesetre kétségtelen: nemcsak a terepmunka, a gyakorlati képzés, hanem az ún. muzeológusképzés csaknem teljes hiánya is az egyetemi oktatásban, az újonnan múzeumba kerülő régészeket 2–3 évig gyakorlatilag "alkalmatlanná" teszi ottani valóságos munkakörük betöltésére. A későbbiek folyamán pedig számtalan egyéni konfliktus származik az egyetemen kialakított szakmai ideál és a múzeumok jó vagy rossz vezetése által támasztott igény és a biztosított lehetőség ellentmondásaiból.

Nem mindegy tehát, hogy mire képezünk régészt. De menjünk tovább! A "hogyan dolgozzék a régész" című kérdéskör megválaszolása nem csak szakszerű muzeológusképzés révén oldódhat meg. Csak utalásszerűen említtem néhány alapvető nehézségünket:

1. Máig nem valósult meg az elavult műtárgy-nyilvántartási rendszer 1975 táján beharangozott reformja — ebből következőleg a "naprakész" leltározás mechanikus előírásai időt rabló "muzsáj-feladatokká" torzultak;

2. máig hiányzik — és csak központilag valósítható meg — a korszerű technika alkalmazásának kikísérletezése, *megtanítása*, majd bevezetése a múzeumokban: kezdve a gépesített nyilvántartástól a legkülönbébb régészeti "terep-technikák" alkalmazásáig;

3. sajnálatosan egyre inkább elsikkad a "múzeumi terület egysége" címszava alá sorolható valamennyi központi irányítási feladat. Ideértve a szakmai, a területi, intézményi és egyéni munkatervek meghatározását, befolyásolását, számonkérését. Ideértve a központi feladatok központi erőforrások útján történő megvalósítását is. Ahogy Mócsy írja: ". . . az anyagi támogatás anarchiájából kényszerítően kövekezik a tevékenység anarchiája."

4. Végül, de nem utolsósorban: napjainkban a régészszakma művelőinek 200 fős "tömege" már semmiféle egységet nem alkot. Nincs szakmai szolidaritás, nincs szakmai fórum, nincsenek "közös gondok", de közös eredmények sem.

Sokan, sokféleképpen fogalmazták meg az utóbbi időben (jó példa erre a Múzeumi Közlemények idézett 1982/1. számának számos megállapítása), hogy változtatásokra van szükség *általában és speciálisan* egyaránt. A magyar múzeumtörténetben a vidéki múzeumok 1961. évi tanácsi kezelésbe adása döntő változást, korszakhatárt jelentett. Számos előnyét látjuk, tapasztaljuk, de hátrányait csak az utóbbi időben merjük megfogalmazni. Több, mint húsz év elteltével joggal hangsúlyozhatjuk: szükség van egy újabb, *radikális múzeumi reformra*. Ez, a decentralizációval szemben egy ésszerű centralizálás révén kell, hogy elősegítse — többek között — a régészet területén észlelt nehézségek megoldását is!

Megszívlelhetjük talán Magyarországon is az ICCROM (Nemzetközi Restaurátor Központ —Róma) 1983. májusi közgyűlésének ajánlásait, amelyet a világ államaihoz intézett: ". . . ne nyissanak meg régészeti lelőhelyeket anélkül, hogy a konzerválás igényeit kellően figyelembe vették volna; halasszák el az ásatást, ha az ásatási beszámolók nincsenek kellő időben elkészítve; tekintsek a publikációt az ásatás szerves részének és nyújtsanak ehhez megfelelő anyagi támogatást; tegyék meg a szükséges intézkedéseket a régészeti leletek megfelelő, biztos és biztosított tárolására, hogy elkerülhető legyen a tudományos és kulturális bizonyítékok elvesztése és állapotának romlása. . ." (Idézet az ICCROM 12. közgyűlésének határozataiból, Róma, 1983. június).

Térjünk azonban vissza az ország régészeti lelőhelykataszterének kérdéséhez, mint a Makkay által felvetett *egyik* szükséges feladathoz.

Tudomásunk van egy nagyszabású akció tervezetéről, amely a Magyar Nemzeti Múzeum *régészeti anyagának* számítógépes feldolgozását, majd — 15 éves periódusban — az egész országot tűzte ki célul egy központi adatbank részére. Nem ismeretes még, milyen fogadtatást nyert ez a tervezet. Félő,

hogyan elfogadják. És ezután — ez már egészen biztosra is vehető —, hogy ugyanúgy elhal, nem kis energia felhasználása után, mint már számos, megelőző kezdeményezés. (Lásd a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának az 1950-es évek elején tervezett és megindított központi régészeti leíró-karton gyűjteményét — végeredményben egy központi adatbank terve volt; a MTA Régészeti Intézete hasonló leíró-karton-készítetett akcióját az 1960-as években; végül a régészeti topográfia egyébként az előzőekkel össze sem hasonlíthatóan jobb koncepciójának kudarcát.)

Gondoljuk csak meg: nem a *régészeti lelőhelyek* kataszterének számítógépes összeállítása kellene, hogy elsőbbséget kapjon? Egy olyan terv megvalósításáról van szó, amely

1. lényegesen gyorsabban, olcsóbban elkészíthető;
2. egyénekenként aránylag minimális mértékű, de kollektíven elvégzendő régészfeladatot jelentene az ország valamennyi szakemberét mozgósítva,
3. közvetlen és azonnal értékesíthető eredménnyel, haszonnal járna mind a múzeumi terület, mind szélesebb értelemben véve az egész társadalom számára;
4. végül, a lelőhelykataszter képezhetné reális alapját a leletanyag számítógépes adatfeldolgozásának. (Nyilvánvaló, hogy a lelőhely nélküli régészeti tárgy ritkán tekinthető történeti dokumentumnak, de az is, hogy nincs régészeti lelőhely amelyet jól-rosszul, de mégis, korát tekintve is meg ne határoztak volna.

A "hogyanra" is volna példa. Nem csak a már említett franciaországi módszert tanulmányozhatnánk ebből a célból. Tulajdonképpen restellkednem kellene amiatt, hogy kollégák figyelmét ismételten, aféle "caeterum censeo" módjára *felhívjam* egy magyarországi munkára. A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának kataszterére hivatkozom:

1. 1971 elején — széles körű vita keretében — meghatároztuk a feladatot, véglegesítettük a kérdőívet;
2. 1972–73-ban 112 közgyűjteményből több ezer kitöltött adatlapot kaptunk meg 84 önkéntes résztvevő munkájaként;
3. 1974-ben számítógépre vittük az adatokat;
4. 1975–76-ban két 4–400 oldalas kötetben közreadtuk a katasztert — topográfiai elrendezésben, de számtalan szakmai, kronológiai mutatóval együtt.

Számítógépes módszert történeti jellegű adatfeldolgozás céljára — tudomásom szerint — akkor alkalmaztunk Magyarországon először. Hogy munkánk milyen haszonnal járt és jár — nem feladatom értékelni. De azt, hogy sikerült a magyarországi kézművesipar-történeti kutatásokat fellendíteni, bizonyíthatja a közös munkában összekovácsolódott szakembergárda tudományos produkciója csakúgy, mint a kutatók hazai, illetve nemzetközi szintű szimpóziumainak rendszeressége és eredményessége, beleértve a széles körű nemzetközi elismerést is.

Lehetetlennek tűnik, hogy egy, főleg múzeumi kollégák – néprajzosok, ipartörténészek – által végrehajtott és az ötlet felmerülésétől számított öt éven belül befejezett munkálatot a régészek ne fogadhassanak el módszertani alapvetésként? Hiszen a módszer roppant egyszerű, a tanulópenzt annak idején már néhányan megfizették, a feldolgozás gépi módszerei összehasonlíthatatlanul jobban kifejlődtek: csak csinálni kellene! Makkay János SOS. kiáltását bizonyára mások sem hagyják megválaszolatlanul. Feltételezem, hogy többségben vagyunk, akik érzik; közös erőfeszítéssel, a feladatokat közösen megtárgyalva, majd egyféleképpen gondolkozva és főleg cselekedve – segíthetünk korunk egyik régészeti kihívásának megválaszolásában.

MÓCSY ANDRÁS – FODOR ISTVÁN

BESZÁMOLÓ AZ ÁSATÁSI BIZOTTSÁG 1982. ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL

Az előző bizottság megbízása 1981. május 30-án járt le, az új összetételű bizottság tagjai öt évre szóló megbízásukat 1982. május 1-től kapták meg. Ez az "interregnum" természetesen okozott bizonyos fennakadást a munkában, mivel a bizottság első ülését csak 1982. június 11-én tudta megtartani, amikor az ez évi ásatások zöme már megkezdődött, vagy már be is fejeződött, így az azokra vonatkozó kérelmek elbírálása teljesen formális volt. Sürgős leletmentésre ugyan – a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának megbízása alapján – a bizottság korábbi és mostani titkára adott ki engedélyeket.

Az átmenet nem egészen zökkenőmentes időszakra rontotta az ásatási engedélykéresek amúgy sem makulátlan fegyelmét. A kérelmek zöme nem érkezett be az előírt március 31-i időpontig, sőt nem egy esetben már az ásatás megkezdése után küldték be egyes intézmények az ásatási engedély iránti kérelmeket. Ez a jelenség arra utal, hogy esetenként nem csupán a régész-szakemberek nem veszik komolyan az ásatási engedélyeket, hanem az ásató intézmények vezetői sem.

A bizottság 151 ásatási engedélyt adott ki, de ebben a számban természetesen nem szerepelnek a leletmentések. A bizottság tagjainak az volt az egyöntetű véleménye, hogy az ásatások száma évek óta túlságosan magas, a felhalmozódó leletanyag egyre nagyobb számban marad évről évre restaurálatlanul és leltározatlanul, egyre nehezebb a leletanyag raktári elhelyezése. Emellett különösen aggasztó, hogy rohamosan nő a közöletlen raktári anyag, amely a szaktudomány számára ily módon holt tőke marad. Az ásató intézmények vezetői szinte sehol sem kötik az új ásatások anyagi támogatását ahhoz a feltételhez, hogy az ásató közölje korábbi ásatásainak — vagy legalább azok jelentős részének — anyagát. Még a folyamatban levő nagy ásatásokról is csak igen ritkán készülnek előzetes közlemények, amelyek pedig legalább némileg pótolhatnák a sokszor évtizedekig elmaradó feldolgozásokat. Az Ásatási Bizottság az elkövetkezendő években fokozottabban élni kíván azzal jogával, hogy a jelentős feltárások folytatásának engedélyezését egy alapos előzetes jelentés megírásához köti, s ennek ellenőrzésére felkéri az illető intézmény vezetőjét.

Az ásatási kérelmek elbírálásánál kitűnik, hogy az előző évekhez hasonlóan továbbra is igen sok a nem feltétlenül indokolt kis volumenű feltárás, s csak mutatóba akad néhány team-munkára alapozott, koncentrált ásatás. Az intézmények az átgondolt programok helyett inkább azt az utat választják, hogy a rendelkezésükre álló ásatási pénzből minden évben minden régészüknek (sőt gyakran minden tervezett lelőhelyre — adnak pénzt, így eleve lemondanak arról, hogy egy-két történeti szempontból fontos lelőhelyet a teljesség igényével feltárjanak. Azt hisszük, nem szükséges részleteznünk, hogy tudományos szempontból milyen károk származnak ebből a szemléletből. A bizottság ilyen esetekben többször javasolta az intézmények vezetőinek, hogy vizsgálják felül ásatási tervüket, s jobban koncentrálják anyagi és szellemi kapacitásukat. Sajnos, ebbéli fáradozásaink eddig nem jártak eredményre.

Általában is azt a tapasztalatot szűrhattuk le, hogy az intézmények vezetői gyakran nem mérlegelik kellő gondossággal az ásatási kérelmeket. Sajnos, tartani lehet attól, hogy ez a jelenség a jövőben még erőteljesebben érvényesül, mivel megyei múzeumaink élén egyre több a szakmán kívüli (s itt nem egyedül a régészekre gondolunk) vezető, akik általában — kellő szakmai ismeretek híján — nem is képesek érdemben elbírálni a kérelmeket és igényeket. Emellett sajnálattal kell tapasztalnunk a központi szakmai irányítás (helyesebben: tanácsadás) évről évre romló hatásfokát is. A bizottság tőle telhetően igyekszik figyelemmel kísérni a leletmentéseket is. A fontosabb leletmentő feltárásokat igyekszünk a helyszínen megtekinteni, esetenként felhívjuk a helyileg illetékes múzeum figyelmét egy-egy leletmentés szükségességére. Tudomásunk van természetesen a leletmentéssel való esetenkénti visszaélésekről is, amikor egy-egy szakember leletmentés ürügyén kezdi meg az általa kiszemelt lelőhely feltárását, amelyet előzőleg nem sikerült felvételnie a tervásatások közé. Sajnos, ezeket az eseteket a bizottság Budapestről nem tudja felülvizsgálni. Arról sem állnak rendelkezésünkre adatok, hogy a véletlenszerűen napvilágra került lelőhelyek mekkora hányada került legalább egy leletmentés erejéig megmentésre és mennyi pusztult el. Becsléseink szerint azonban igen jelentős a

pusztuló lelőhelyek száma. Ennek oka egyrészt az, hogy az ipari és mezőgazdasági üzemek nem jelentik az előkerülő leleteket a múzeumoknak, másrészt pedig az, hogy a megyei múzeumi hálózatok jelentős része nem rendelkezik elég régész szakemberrel (Ezen intézmények létszámának utóbbi egy-másfél évtizedben végbement impozáns személyi fejlesztése zömmel a népművelői, gazdasági és egyéb státuszok számának növelését jelentette.)

A leletmentő ásatások bejelentési kötelezettségének egyébként az esetek túlnyomó többségében eleget tesznek az ásató intézmények. Nehéz helyzetben vagyunk, amikor anyagi segítséget kérnek tőlünk, mivel a Nemzeti Múzeum központi leletmentési kerete megszűnt. A megyei múzeumok e célra rendelkezésre álló anyagi kerete a legtöbb megyében elegendő, egyes helyeken azonban nehézséget okoz egy-egy jelentős leletmentés elvégzése.

A korábbi évek gyakorlatának megfelelően ebben az esztendőben is fontos szerepet szántunk az ásatási szemléknek. A bizottság tagjainak többsége megtekintette a herpályi, örménykúti és a gorszai feltárást, ezen kívül több ásatást látogattunk meg, egyénenként, vagy kértünk fel egy-egy tapasztalt ásató kollégát ásatási szemlére. Minden szemléről írásos beszámoló készült, s a szemlé végző kollégák nem egy esetben komoly segítséget nyújtottak az ásatás vezetőjének. Ezen a téren a továbbiakban is arra kell törekednünk, hogy elsősorban a jelentős ásatásokat, valamint a valamilyen szempontból problematikus feltárást kísérik figyelemmel. Célunk nem csupán az ásatások színvonalának figyelemmel kísérése és ellenőrzése, hanem az e téren járatanabb kollégák szakmai segítése is. Ezért igyekszünk minden esetben az adott korszak legtapasztaltabb ásatóit felkérni a szemlére. Tapasztalataink szerint a régész kollégák készségesen vállalják ezt a feladatot. A szemlé sikeréhez nagyban hozzájárult a Múzeumi Osztálytól kapott 10.000 Ft-os támogatás, amelyből a szemléen részt vevő kollégák többségének kiküldetési költségeit fedezni tudtuk. Országos intézményeink munkatársainak ugyanis sokszor okoz gondot vidéki útjaik anyagi fedezetének megteremtése, mivel ezen intézmények igen szűkös kiküldetési kerettel rendelkeznek.

A szemlék tanulsága szerint a feltárást általában jó, vagy elfogadható színvonalon folynak. Gyakori azonban — főként vidéki múzeumaink munkatársai körében —, hogy kollégáink esetenként erejüket meghaladó ásatási feladatokra vállalkoznak, s ettől sem a szakfelügyelő, sem az Ásatási Bizottság véleménye nem tántorítja el őket. Fiatal, pályakezdő kollégáink sokszor kapnak nagy tapasztalatokat igénylő munkát (pl. őskor-tell, vagy középkori, nehezen értelmezhető épület feltárást), amelynek általában az eredménye is siralmas. A másik, szintén nem ritka eset, amikor a más korszakkal foglalkozó szakemberek szép leleteket adó — főleg népvándorlási és honfoglaláskori — temetők feltárást kezdenek. A dokumentációt átnézve szomorúan tapasztalhatjuk, hogy ilyen esetekben az ásató alapvető hibákat vét (pl. nem ismeri fel a tegez töredékeit vagy női ruhadíszeket), fontos megfigyelések sikkadnak így el. Ezek a "feltárást" nagyon gyakran múlt századi szinten folynak. Alapvetően ezen a helyzeten is csak a helyi intézmények vezetői segíthetnek, mivel a feltárást többsége többnyire leletmentés vagy annak induló ásatás. Emellett a jövőben az Ásatási Bizottságnak is határo-

zottabban kell ilyen esetekben fellépnie, tervásatásoknál meg kell tagadnia az engedély kiadását. Az ásatási módszerekről meg kell még jegyeznünk, hogy a legtöbb színvonalbeli kifogást a közép-kori feltárásoknál tapasztaltuk. Ennek bizonyára az lehet az oka, hogy fiatal szakembereink ezen a területen nem rendelkeznek kellő gyakorlati tapasztalatokkal (és gyakran önkritikával sem).

A fentiekben természetesen a bizottság munkájával kapcsolatban elsősorban azokra a negatív jelenségekre térünk ki bővebben, amelyeknek a további munkánkban irányadónak kell lenniük. Az igazság kedvéért azonban azt is meg kell említenünk, hogy vannak olyan területek is, ahol — az elmúlt évek munkáját folytatva — sikerült bizonyos eredményeket elérnünk. Mindenekelőtt a már említett ásatási szemlékkel összefüggő tevékenységet sorolhatjuk ide, az ásatási dokumentációk némileg javuló színvonalát; néhány olyan esetet, amikor a bizottság kezdeményezésére előzetes ásatási jelentések készültek. Hosszú évek rossz gyakorlata után sikerült megállapodnunk a Budapesti Történeti Múzeum ásatásainak engedélyezése ügyében is. Eszerint a BTM a nagyobb feltárásaira kér ásatási engedélyt, de megjelölve abban a kisebb részterületeket is, s azok vezetőit.

Úgy véljük időszerű lenne újlag lépéseket tenni az ásatási fegyelem megszilárdítása érdekében. Ismét figyelmeztetni kellene az ásató intézmények vezetőit, hogy a tervásatások engedélyezését március 31-ig kell benyújtani. Indokolt esetben ettől természetesen el lehet tekinteni, de a jelenlegi gyakorlat ismét a régi kaotikus állapotok felé vezet.

Mindezekhez a minisztériumi és akadémiai felügyeleti szervek segítségét kérjük. Az évi tervtárgyalások alkalmával a fentebb elmondottakból talán néhány gondolatot hasznosítani lehetne. Alapvető törekvésünk a jövőben is az lesz, hogy igyekezzünk minden tőlünk telhető módon segíteni az ásatások színvonalának emelését, s valamiképpen hozzájárulni az ásatástól a feldolgozásig húzódó, ma még indokolatlanul hosszú időszak lerövidítéséhez. Talán a szakterület csökkenő anyagi erőforrásai arra sarkallnak majd bennünket is, hogy segítsünk az ásatások fontosságának rangsorolásában.

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

NÉMETH JÓZSEF

A ZALA MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZET

A Göcseji Múzeum helyén három százada még az egerszegi végvár palánkjai álltak, a kanizsai múzeum falaiba Thury György hajdani várának tégláit építették be – ezen örökséget folytatva hosszú időn át mi voltunk a magyar múzeumügy végvárai. Az öt éve újra megyénkhez került Keszthely impozáns Balatoni Múzeuma fél százada Festetics herceg feleslegessé vált istállójának bontott anyagából való-sulhatott meg, de földszinti kiállítótermében csak 1981-ben, az épület felújításakor gyűlt ki először a villany.

Mindez talán jelzi, hogy sok kedvezőtlen körülménnyel küzdő, a kezdeti nehézségeken talán csak mostanában túljutó múzeumi szervezet vagyunk.

* * *

Pedig, úgy tűnik, az indulás nem is volt rossz! A megye 19 éven át volt főispánja, Zrínyi Miklós az akkor Zalához tartozott Csáktornyan gazdag könyvtárat, nyugati utazóktól is megcsodált műgyűjteményt hozott létre. A reformkorban Zala a haladó politikai és kulturális törekvések egyik zászlóvivője volt, s már a történeti emlékek védelmére is gondolt. 1842 januárjában Kerkápoly István első alispán kérte a zalavári apátot és a tapolcai járás főszolgabíróját, hogy zalavári apátság és vár romjait ne pusztítsák el: „... ne lapides e dictis ruderibus dehinc pro structura viarum aut aliis etiam usibus desumantur.”

1853-ban T. E. v. Sachen Zalalövön római tumulusokat tárt fel. A hatvanas években Rómer Flóris járta be a megye nagy részét, a Vasárnapi Újságban közzétett levelei és fennmaradt jegyzőkönyvecskéi a mai kutatásoknak is becses forrásai. Ő végezte az első zalavári és fenékpusztai ásatásokat is.

A hetvenes években nálunk is megélnékült a régészet iránti érdeklődés. Kár, hogy a témához vonzódo zalaiak nem gondoltak megyei keretek kialakítására, bár az ok érthető. Főleg papok, tanítók szegődtek az ügy szolgálatába, s ők szívesen vállalták annak a Vas megyei Régészeti Egyesületnek a tagságát, melynek elnöke Szabó Imre megyéspüspök volt, annak az egyházmegyének a főpásztora, melyhez Zala nagyobb része is tartozott.

A század utolsó negyedében Lipp Vilmos szombathelyi, majd keszthelyi szerzetes-tanár folytatott magyarányú régészeti feltárásokat, örökét Darnay Kálmán, jómódú sümegi kereskedőből íróvá, régészszé vált múzeumalapító és -igazgató vette át.

A századfordulón már publikálni kezdi göcseji kutatásainak első eredményeit Gönczi Ferenc, s az új század hajnalán megjelenik Jankó János kötete a Balaton melléki lakosság néprajzáról. A megye történetének igen sok mozzanatát világította meg a tihanyi és a zalavári apátság történetét feldolgozó monográfia, valamint Békefi Remig nagy adatgyűjteménye a Balaton környékének egyházairól és várainról. Két kötetben kiadták a megye történetének okleveles forrásait, s megbízást adnak a megyetörténeti monográfia megírására is. Ezt először Rómer Flóris vállalta, de egyéb egyházi megbízásai miatt kézírata sokáig elfeledett torzó maradt.

Darnay Kálmán *sümegi* vaskereskedésének nagytermét 1890 körül múzeum céljára alakította át. Az állandóan növekvő állomány 1908-ban állami tulajdonba került, megfelelő épületbe költözött. A világháború elején már több, mint 18.000 darabból állt. 1937-ben a Kisfaludy-relikviák kivételével a 20.000-re növekedett gyűjteményt Keszthelyre szállították, a Balatoni Múzeum anyagába olvasztották. 1945 márciusában a zalaegerszegi vasúttállomáson bombázás következtében legnagyobb része elpusztult. A Kisfaludy család emlékei ma Sümegen, a költő szülőházában berendezett kiállításon láthatók.

Keszthely a múlt század utolsó évtizedében mezőgazdasági főiskolával, nagymúltú, ekkoriban új épületbe költöző gimnáziummal rendelkező nagyközség. Él még a könyvtárt fejlesztő, Georgikont alapító, Helikont rendező Festetics György emléke, szobrát is tervezik felállítani. Noha a nagy ősz méltatlan utódai már dölyfösen elzárkóznak hercegi címük és kastélyuk, hatalmas parkjuk kőfala mögé, jelenlétük, uradalmi központjuk elősegíti a település városias fejlődését. Az éledező Balatonkultusz is kedvez a "magyar tenger fővárosa" büszke címét megpályázó Keszthelynek. 1892-ben alakult meg a Balatoni Kultur Egyeslet, amely már indulásakor múzeum felállítását is tervezte. 1895. június 10-én az Országos Múzeum és Könyvtári Bizottság a képviselőtestületet kereste meg a múzeum alapításának javaslatával. A következő években a testület e célra már 1000 Ft alapítványt is tett, s ezt az egyik gazdag gyógyszerész hamarosan meg is duplázta. 1897-ben a Balatoni Múzeum Egyeslet is megalakult. Hogy nem jutott az ekkoriban tucatszám szervezett hasonló egyesületek sorsára és nem sorvadt el, az három ügybuzgó, felkészült tagjának köszönhető: Csák Árpádnak, Lovassy Sándornak és Sági Jánosnak. Csák tisztviselőként, hírlapíróként kiváló régészeti, Lovassy akadémiai tanársága mellett fáradhatatlan természettudósi, Sági János a telekkönyvi, törvényszéki írnokoskodás mellett jelentős néprajzi gyűjtő és kutató munkát is végzett.

Csák Árpád négy, Lovassy pedig majd öt évtizeden át áldozta szinte minden szabad idejét, energiáját a múzeum ügyének, emléküket méltán hirdeti márványtábla szervezőmunkájuk eredményén, a Balatoni Múzeumon.

1899-ben egy bérelt teremben már kiállítás is nyílik, majd újabb termeket, később telket is szereznek, államsegélyt járnak ki. Közben gyűjtenek, a mai, jobb feltételekkel dolgozó főhivatású muzeológusokat megszegyenítő szorgalommal és eredménnyel. Igaz, kevesebbet adminisztráltak.

1921-ben kezdődik a múzeum épületének tervezése, 1925-ben megtörtént az első kapavágás, 1935-ben a költözés is. Több, mint másfél évtizeden át ott az egyesület felett az adósság Damokles kardja: nincs elég pénz, késik az államsegély. Nem csoda, hogy építkezés közben meg kellett elégedniök a szükségmegoldásokkal, az emeleti díszterem vakolása csak 1957/58-ban, burkolása 1963-ban történt meg, a földszinti kiállítótermekben a villanyt csak 1981-ben szerelték be. Györgyi Dénes tervei még ma sem valósultak meg teljesen. 1937-ben a földszinten természettudományi, a következő évben az emeleten régészeti kiállítás nyílt. Ez évben került ide a sümegi Darnay-gyűjtemény is. 1945. március 28-án a legértékesebb, vasúti kocsikba csomagolt tárgyak a zalaegerszegi állomáson elégték, a gyűjtemény nagy része elpusztul.

A felszabadulás után az épületet a legkülönbözőbb célokra (kollégium, szálloda, terményraktár, iskola) próbálták igénybe venni, végül 1949-ben új, a magyar múzeumok kiállításait hosszabb időre meghatározó kiállítása nyílt. De a területrendezés következtében ekkoriban az intézmény három évtizedre Veszprém megyéhez került.

Zalaegerszeg a század végén gyorsabb fejlődésének indult, 8000 lakosú megyeszékhely. 1897-ben felépült gimnáziuma, tettekre kész tanári kara némi lendületet hozott a város szellemi életében. Egyikük megírja a város történetét, Borbély György pedig 1898 közepén felhívást tesz közzé néprajzi múzeum létesítése tárgyában. Pár évvel később a Jánka hegyen előkerült mammut csontvázának kiásását szervezik meg, s 1907-ben a múzeumalapítási javaslatot is felújítják. Ezt részben az érdektelenség, részben a keszthelyi múzeum vezetőinek ellenagitációja miatt nem követi siker. Ezért Borbély György és kollégái – a tanulók segítségével – nagyarányú gyűjtést kezdeményeznek, az anyag nagyobb része azonban az I. világháború idején kórházzá alakított iskolában elkallódik, kisebb, megmaradt részét 1927-ben Keszthelyre szállították. 1934–44 között Fára József és Nagy Károly megkezdik a kb. 5000 darabra növekedő Göcseji Gyűjtemény szervezését, számottevő támogatás nélkül, sőt a hivatalos körök javaslata ellenére. Viski Károly nyilatkozta Keszthelyen, hogy: "... mint szakembernek, le kell beszélnem a tervről a lelkes fáradozókat." Nem csoda, hogy egy 1944-es újságcikk a gyűjteményt a következő címen ismerteti: "Látogatás az ország legkoldusabb múzeumában." Hamarosan el is pusztult, s maradványaiból az 1950-ben alakuló Göcseji Múzeum már csak 400, zömében adat nélküli tárgyat örökölt.

A nagyobb, gazdagabb, pezsgőbb szellemi életű *Nagykanizsán* gondoltak legkésőbb múzeum alapítására: az első szándékról 1912-ből van híradásunk. A késedelem oka elsősorban az lehetett, hogy e keres-

kedő, mozgékony város polgárságát a származási, vallási ellentétek jobban megosztották, s számunkra a közös múlt élménye csak később jelentkezett.

Mégis az első tervek 7 év alatt valóra váltak, s 1919. március 22-én hivatalosan is megalakult a múzeum. Az intézményt előbb Halis István árvaszéki ülnök, Kanizsa történetének megbecsült kutatója vezette, majd a piarista tanárok gondozták. 1923–52 között a gimnáziumban kapott 160 m² helyet a múzeum és a könyvtár. A gyűjtemény magvát az iskola régiségtára alkotta, s a szűkös támogatás miatt csak adományokból gazdagodott. A harmincas években általában heti 2 alkalommal 2–2 órán át volt nyitva.

A gyűjtemény 1944–45-ben súlyos károkat szenvedett, s az intézmény helyzete 1949-ben is változatlanul nehéz volt, épp, hogy csak jogilag létezett.

* * *

1949–50-ben a megye újonnan meghúzott határai között főhivatású szakemberekkel dolgozó múzeum nem volt, a lelkes és önzetlen elődök által gyűjtött tárgyi anyag is jórészt megsemmisült. Ma már sokszorosan érezzük annak hátrányát, hogy a felszabadulást közvetlenül követő években, amikor a kastélyok egy része is gazdátlaná vált, a megyében nem volt olyan intézmény, amely ezen épületek jelentős kincseivel törődni tudott volna, megmentve legalább egy részüket.

A változás 1949-ben következett be. Ekkor dr. Szentmihályi Imre főhivatású muzeológusként vette át az épp hogy létező nagykanizsai múzeum vezetését. A következő évben őt Zalaegerszegre helyezték, ekkor Kerecsényi Edit vállalta a kanizsai gyűjtemény minden gondját, baját. Mindketten hittel, akarattal láttak munkához. Pedig az előfeltételek mostohák voltak. Igen hiányos volt a gyűjtemény, az ügynek sem volt számottevő hagyománya, s az új világot építő kor sem nézte mindig bizalommal a múlt értékeinek mentését. A megindult fejlődést az is késleltette, hogy egyik városban sem volt nemhogy múzeumépület, hanem olyan, e célra alkalmas kastély, palota sem, melyben a megfelelő elhelyezést egykönnyen biztosítani lehetett volna, mint ez Győrben, Tihanyban, Sárovaron és másutt is történt. Ezek a körülmények is magyarázzák, hogy mindkét város múzeuma jó két évtizedig egy-személyes intézmény maradt, ahol a néprajzos vezető végzett minden szakmai munkát.

A fiatal szakemberek ennek ellenére nagy lendülettel, sikerrel dolgoztak. A központi irányítás biztosította a folyamatos munkához szükséges alapvető feltételeket, s az első 5–6 évben számottevő volt a múzeum célját szolgáló helyiségek gyarapodása is. Zalaegerszegen a városi tanács hajdani szék-házában kapott mind nagyobb teret az intézmény, Nagykanizsán pedig egy klasszicista műemlék-épület mind nagyobb részét vehette birtokba. Mindkét helyen 1953 őszén nyílt meg az első állandó kiállítás. A területi gyarapodás az ötvenes években folyamatos volt, Nagykanizsán a múzeummal szomszédos épület földszintjének megszerzésével, Zalaegerszegen pedig a zsinagógának raktár céljára történt átengedésével sikerült javítani a helyzeten. Szükség is volt erre, mert a gyűjtemények nagyon

gyors ütemben gyarapodtak. Egy évtized alatt Zalaegerszegen 5500, Nagykanizsán 12500 tárgyat leltároztak be. Igen dicséretes volt a tudományos és közművelődési tevékenység is, s különösen Nagykanizsán a múzeum hamarosan rangot, megbecsülést szerzett magának. A gyorsabb fejlődést akadályozta a segédszemélyzet hiánya. Mind Nagykanizsán, mind Zalaegerszegen a néprajzos igazgató jelentette a szakmai apparátust, akik munkájukban egy-egy hivatalsegédre, egy — esetleg csak 4 órában dolgozó — adminisztrátorra, valamint egy-két teremőrré támaszkodhattak. A restaurátor az első egy-másfél évtizedben ismeretlen fogalom volt a zalai múzeumokban.

Úgy tűnik, hogy az első évtized végére a kezdeti lendület is lassult, s a hatvanas évek elejére szembeütnővé vált, hogy a két zalai múzeum személyi és tárgyi feltételei mindinkább elmaradnak az országos átlagtól. Erre az időre az is kiderült, hogy a megnövekedett múzeumi hálózatot már nem lehet központi, minisztériumi közvetlen irányítással sikeresen vezetni, fenntartani. Az illetékesek kivezető útnak — országosan — a múzeumok tanácsi kezelésbe adását tekintették. E megoldás ma már természetesennek tűnik, de több, mint két évtizeddel ezelőtt mégis sok aggodalmat keltett, sok vitát váltott ki. Voltak, akik a múzeum tekintélyének csökkenését, a szakmai követelmények lazulását, az intézmények visszaesését jósolták az átadást követő időre. E gondoktól Zalában tulajdonképpen nem kellett tartanunk. 1962-ben, az átadás alkalmával felvett jegyzőkönyvbe egyetlen szakmai megállapítás sem került, csupán három tanács: az intézményeket átvevő megyei szakosztály biztosítson több létszámot, több pénzt, több épületet.

Természetes, hogy a két muzeológusból, két adminisztrátorból ugyanennyi hivatalsegédből és 4–5 teremőrből még nem lehetett megyei múzeumi szervezetet alakítani.

* * *

A tanácsi kezelésbe adás még önmagában nem jelenthetett kedvező fordulatot. Zalában ekkor még nem voltak jelentős hagyományai a múzeumnak, a fejlesztésnél sem kerülhetett első helyre. A megye ekkoriban még szinte évszázados kulturális elmaradottságának a terhét nyögte. József Attila hasonlalta az ország más vidékeinél időszerűbb volt itt: kellett a "villanyfény, kőház, iskolák, kutak" — s hozzá az utak is: a szomszéd faluhoz csakúgy, mint a kultúra kincseihez. Az 1950-ben végrehajtott területrendezések némileg rontottak is a helyzeten. A megyének ekkoriban kijelölt új határai közt nemcsak muzeológus nem maradt, hanem felsőfokú oktatási intézmény sem, és több nagymultú középiskola is a szomszéd megyének jutott. Valamit ezekből is pótolni kellett.

Az 1945 után terveket kovácsolók, a vezetés felelőségében osztozók tiszte jó két évtizedig az alapellátás megteremtése volt: óvodák, iskolák, művelődési otthonok, könyvtárak szervezése. Nem volt haszontalan munka, mert két évtized alatt Zala jórészt leküzdötte hátrányos helyzetét, s a legtöbb művelődési mutatóban megközelítette, esetleg túl is szárnyalta az országos átlagot. Addig azonban nemcsak múzeumaink dolgoztak rendkívül szerény keretek között, hanem pl. a megye könyvtára is 1968 tavaszáig egy átlagos méretű polgári lakásban szorogott.

Mégis, az 1962–72 közötti időszak a lassú erőgyűjtés ideje volt. Apró lépések élesztették a reményt: 1963-ban restaurátor alkalmazása, majd az első régésze. Egy év alatt a kanizsai múzeum költségvetése több, mint a kétszeresére nőtt, 1966-ban az Erdőgazdaság épületét átvehettük múzeum céljára. Sikeresen indultak újra a történeti témájú kutatások is: társadalmi erők mozgósításával Zalában elsőként gyűjtötték össze a megye földrajzi neveit, s a megyei tanács végrehajtó bizottsága 1963-ban határozatot hozott a *Göcseji Falumúzeum* felépítésére is.

Furcsa ellentmondásnak tűnik: a legszerényebb múzeumi hálózatú megye elsőként vállalkozott e feladatra. Az elhatározás akkor olyan merésznek tűnt, hogy az eredeti tervet dédelgető múzeumi szakember a rendelkezésre álló feltételeket számba véve reménytelennek tartotta a vállalkozást, annak elhalasztását javasolta. Az egyéni szándékokon, néhány megyei vezető energiáján kívül ennek az elszánt-ságnak objektív történeti okai is voltak. Talán sehol másutt az országban nem lehetett annyira érzékelni a falukép gyors változását, mint itt. A százados elzártság miatt hazánk e délnyugati csücskében maradt meg legtovább a régi életmód, a hagyományos, fával, szalmával dolgozó népi építkezés. Az iparosítás, a kőolajkutatás és -termelés sehol másutt nem hozott létre ilyen gyors, látványos változást. Az itt élőknek napi élményévé vált a gyors átalakulás, s vele együtt a vágy is, hogy az elmúló világból valamit megörökítsenek. Csak ezzel magyarázható, hogy építését nemcsak nagy ellenkezés kísérte, hanem hathatós társadalmi segítség is támogatta és nagy várakozás is siettette. Ennek köszönhető, hogy a szabadtéri néprajzi múzeum öt év múlva, 1968. augusztus 20-án már látogatókat fogadhatott. A szomszédos telken ekkor már gyors ütemben folyt az Olajipari Múzeum építése is, s 13 hónappal később, 1969. szeptemberében már felavatására is sor kerülhetett.

Egy évvel később arra is remény nyílt, hogy a Göcseji Múzeum megfelelő körülményeket teremtő épületbe költözhetik. A városi tanács új székházat épített, s a felszabaduló, 1890-es takarékpénztári bérlakásoknak emelt épületet a múzeum kapta jövendő otthonul. Az átalakítás, a felújítás 1973 őszén fejeződött be.

1971-ben, még ha szerény feltételekkel is, a megyei tanács létrehozta a megyei múzeumi szervezetet. Mégis, a következő 1–2 esztendő a múzeumi munka nagy visszaesését jelentette, elsősorban Zalaegerszegen. Személyi ellentétek, a hivatástudatot háttérbe szorító kicsinyesség, az egyéni hiúság minde- nek fölé helyezése nemcsak a szakmai munkát akadályozta, hanem az intézmény addig megszerzett rangját, hírnevét is veszélyeztette. Így aztán volt néhány hónap a Göcseji Múzeum életében, amikor az intézménynek muzeológus munkatársa sem volt. Az újjászervezés, a megyei szervezet tényleges megalakulása és folyamatos működése 1972 őszétől számítható.

* * *

Az 1972-es esztendő sok szempontból kedvező helyzetet is hozott a megyei múzeumi szervezet számára. Zala megye közművelődési hálózata erre az időre már annyira megerősödött, alapvető intézmé-

nyei annyira kialakultak, hogy sor kerülhetett a múzeumi munka fokozottabb támogatására is. A Göcseji Falumúzeum növekvő hírneve is hozzájárult az ügy becsületének növekedéséhez. Kezdő, jórészt egészen fiatal szakemberek kezdtek munkához, hittel és lelkesedéssel szolgálva a közös ügyet. Annak ellenére, hogy hátrányuk szinte behozhatatlannak tűnt:

Megeye	Tárgyi gyűjtemény	Muzeológus	Restaurátor
Baranya	229.785	15	4
Fejér	790.231	13	4
Győr-Sopron	130.802	11	2
Komárom	113.244	7	2
Somogy	30.732	6	1
Tolna	64.839	5	2
Vas	155.234	13	3
Veszprém	201.709	17	6
Zala	52.366	3	1

(1971-es adatok)

1972–79 között a szervezet egyenletesen fejlődött. A zalaegerszegi intézmény 1973-ban kiállítást nyithatott a városi tanács felújított székházában, Nagykanizsán megkezdődött és 1979-ben befejeződött a város egyik legszebb műemlék épületének múzeummá alakítása. A Megyei Tanács és MSZMP megyei Végrehajtó Bizottsága több alkalommal is tárgyalta a múzeum munkáját, határozatának eredményeként javultak a tárgyi feltételek, növekedett a létszám, új kiállítóhelyek nyitása vált lehetővé. Több, mint kétszeresére nőtt a tárgyi gyűjtemény, és látványos sikereket hozott a közművelődési tevékenység is.

1979. január 1-én a szervezet a Keszthelyi Balatoni Múzeummal bővült. Az átvétel a beázott, tönkrement épület gyors felújítási kötelezettségét is jelentette. E munka nagyrészt megtörtént.

Felújításra; múzeumi kiállítóhelyek, raktárak létesítésére a megyei és városi tanácsok több mint 50 millió forintot fordítottak, e célra 15 lakást szabadítottak fel. A nyomában járó tervszerű, a többi megyénél dinamikusabb fejlesztés azonban a hátrányoknak csak egy részét szüntette meg. A szervezet működési feltételei ma is csak a szerényebbek közé tartoznak, s behatárolják a tartalmi munka színvonalának növelését is. Átmenetileg fokozta a gondokat a Balatoni Múzeum is, ugyanis a vele átvett, biztosított működési költségek az intézmény vegetálását szűkösen, de tervszerű munkáját semmiképp sem biztosították. Más megyék intézményeiben 1982 végén átlagosan 22 muzeológus dolgozott, Zalában 14, a költségvetési támogatás a szomszédos megyékének 60–70%-a.

Személyi feltételek

Állandó főfoglalkozásúak:

Munkakör	Göcseji	Balatoni	Thury	Együtt
régész	2	2	1	5
néprajzos	2	1	1	4
történész	1	1	1	3
művészettörténész	1	—	—	1
irodalomtörténész	1	—	—	1
természettudományos	—	1	—	1
könyvtáros, népművelő				
adattáros együtt	2	1	2	5
restaurátor, fotós				
rajzoló, asszisztens	6	3	4	13
gazdasági, adminisztratív	5	1	1	7
takarító, házfelügyelő,				
fűtő, gépkocsivezető	6	3	3	12
teremőr, éjjeliőr	2	—	—	2
Együtt:	28	13	13	54
Időszaki főfoglalkozású	14	6	—	20
Részfoglalkozású	3	11	4	18

A szervezetben dolgozó szakemberek átlagos életkora 33 év, 1 kandidátusi, 4 doktori fokozattal rendelkezik, akik sokoldalúan részesei az ország tudományos életének, tagjai a PAB és a VEAB bizottságainak. Az intézmény légköre, fegyelmi helyzete megnyugtató, a viták külső segítség nélkül rendeződnek. Feszültséget a tervek, a társadalmi elvárások, egyéni szándékok és a rendelkezésre álló lehetőségek ütközése okoz.

A szervezethez a következő intézmények tartoznak:

GÖCSEJI MÚZEUM, Zalaegerszeg

Kiállítóhelyei: Göcseji Falumúzeum, Zalaegerszeg,
Kisfaludi-Strobl Gyűjtemény, Zalaegerszeg
Fazekasház, Zalaegerszeg,

Népi műemlékház, Zalalövő,
Népi műemlékház, Kávás,
Romkert, Zalalövő,
Népi műemlékház, Csesztreg,
Plander Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény, Nova,
Hamburger Jenő Helytörténeti Gyűjtemény, Zalaszentgrót.

BALATONI MÚZEUM, Keszthely

Romterülete: Fenékpusztá.

THURY GYÖRGY MÚZEUM, Nagykanizsa

Kiállítóhelyei: Nagykanizsa, Lenin u. 5.

Nagykanizsa, Szabadság tér 1.

Zala megye egyéb múzeumai:

Helikon Kastélymúzeum és Könyvtár (MM.)

Magyar Olajipari Múzeum (Szénhidrogénipari Kutató és Fejlesztő Intézet)

Georgikon Majormúzeum (Magyar Mezőgazdasági Múzeum)

A múzeumi szakágak helyzete

A múzeumi szervezetben a *néprajzi* kutatás a legnagyobb múltú: 1950 óta mindegyik intézményben folyamatosan dolgozik etnográfus. A tárgyi anyag 30.953 darabból áll, ez országos mércével mérve is számottevő. Idegenforgalmi és közművelődési szempontból egyaránt jó hírű a Göcseji Falumúzeum. Az eredmények a tárgyi néprajzban megnyugtatóak, a folklór kutatásában még szerényebbek. A munka jelentős bővítését az intézmény nem tervezi, a meglévő kereteken belül indokolt előtérbe helyezni a XX. századi paraszti élet emlékeinek gyűjtését és a monografikus feldolgozásokat.

Zalaegerszezen 1972, Nagykanizsán 1975 óta van *folyamatos régészeti kutatás*. A gyűjtemény ez alatt 155.535-re növekedett. Az építkezések, a földmunkák miatt az intézmény 5 régész munkatársának idejét, a szervezet anyagi lehetőségeit szinte teljesen a törvény által is előírt leletmentésekre kell fordítania. A Kisbalaton feltárása a magyar régészetnek olyan nagy vállalkozása, amely talán még egyetlen hasonló nagyságú múzeumnak sem jutott osztályrészül. A megyében folytatott archeológiai kutatásokhoz igen sok segítséget nyújt a MTA Régészeti Intézet, az ELTE Régészeti Tanszéke, a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Műemléki Felügyelőség. Az elmúlt években igen sokat köszönhetünk a Nyugat-dunántúli Vízügyi Igazgatóságnak. A zalalövői, a kisbalatonai, a zalakomári, a keszthelyi, a magyarszerdahelyi ásások eredményeit már a nemzetközi tudományos közvélemény is némi figyelemre méltatja.

A következő évtizedben a középkor kutatását, a tervátásokat és a tudományos feldolgozást, elsősorban a régészeti topográfia készítését tartjuk fontosnak. A zalai múzeumokban az új- és legújabb kor kutatása indult meg a legkésőbb, s alig egy éve dolgozik mindegyik intézményünkben történész-muzeológus. Eredményes volt a tárgygyűjtő tevékenység, befejezéshez közeledik a történelmi emlékhelyek adatainak gyűjtése, szakmai sikert aratott a megyetörténeti kiállítás, néhány tudományos feldolgozás is.

Mégis, e szakágban a legnagyobb a lemaradás: elsősorban a XX. század, benne a haladó mozgalmak történetének a kutatása jelenti a kiemelt feladatot.

A 11.000 műtárgyat számláló *művészeti gyűjtemény* tervszerű gyarapítására alig van anyagi lehetőségünk, hagyatékokból, adományokból azonban így is igen értékes darabok kerültek hozzánk.

A természettudományi kutatás szerény mértékű, a tervezett kiállítások csak a Természettudományi Múzeum, a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem és a Zalai Erdőgazdaság sokoldalú segítségével valósulhatott meg.

Összegzésül megállapítható, hogy a szervezet néprajzból és régészetből létrehozta, történelemből és képzőművészetből pedig megalapozta azt a gyűjteményt, amely alkalmas a megye értékeinek sokszínű bemutatására.

A gyűjtemények növekedése

Év	tárgyi anyag db.	tört. dok.	adattári lap	foto, dia
1950	3167	—	—	—
1960	16776	—	19965	5025
1971	52137	702	41859	21259
1979 ^x	122987	6248	68942	35589
1979 ^{xx}	209673	6242	148063	47310
1982	230657	25175	165667	59263

x: Zalaegerszeg és Nagykanizsa együtt

xx: Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Keszthely együtt

régészet	155.535
numizmatika	16.871
term. tud.	5.198
náprajz	30.953
képzőművészet	8.369
iparművészet	2.588
történet	11.143
együtt:	230.657

A szervezet munkatársainak *publikációs tevékenysége* jelentősen megnövekedett. A múzeum munkájának is tulajdonítható, hogy a szakirodalomban egyre gyakoribb a megyével foglalkozó közlemény. A mögöttünk hagyott évtizedben az intézmény munkatársainak 13 kötete jelent meg hét különböző kiadónál. Négy kötet áll megjelenés előtt, ebből három az Akadémiai Kiadónál. Mindemellett munkatársaink mintegy 25 különböző periodikában több száz publikációt tettek közzé, s kutatásaikról ma már nemzetközi fórumokon is többször beszámolnak.

Megérték a feltételei a saját múzeumi évkönyv kiadásának is, e lehetőség valóra váltását az anyagiak hiánya akadályozza.

A múzeumi munka látványosabb, a szélesebb közösséghez is leginkább eljutó eredménye a kiállítás és a szóbeli ismeretterjesztés.

Tíz év alatt 13 állandó és 159 *időszaki kiállítást* rendeztünk, ezeket kb. másfél millió ember tekintette meg. *Állandó kiállításaink* a megyében átfogó, tematikus rend szerint készülnek, figyelembe véve a társintézmények programját is. 1983 őszén Nagykanizsán nyílik — sok vita után — az Erdő és ember Zalában című komplex kiállításunk, készül a Balaton és az ember című, Keszthelyre tervezett kiállítás rendezőkönyve is.

A *közművelődés* tárgyi és személyi feltételei biztosítottak. Mindhárom intézményünkben felsőfokú képesítésű múzeumpedagógus dolgozik, igaz, mindegyikük más megbízatásokat is teljesít. A szakzeológusok is sokféle módon kapcsolódnak a közművelődésbe. A múzeum hatókörét növeli, hogy munkatársai jelentős társadalmi megbízatásokat is vállalnak. Igaz, hogy ez némi időt elvon a szakmai feladatoktól, a kollégáktól is áldozatot követel, de bőségesen megtérül az intézmény kapcsolatainak növekedésével.

Az utóbbi fél évtized főleg az *iskolai nevelő munkát* hozta előtérbe, annak új formáit is kialakítva. Figyelembe vettük, hogy mindhárom városban, de főleg Zalaegerszegen a felnőttek művelődésének sok új intézménye kezdett munkához, így nincs értelme a múzeumi népművelésben a hagyományo-

san művelődési otthoni formákat, módszereket szorgalmazni. Így nem tartjuk célravezetőnek a képzőművészeti szakkör, az ismeretterjesztő előadásorozatok múzeumi szaporítását, elvonva azzal a közönséget is, a jó szakembereket is a társintézményektől. A hagyományos szóbeli ismeretterjesztés sem korlátozódik csak a székhely városokra: 1982-ben a három székhely város 14 intézményében és 25 különböző településen hangzott el 133 múzeumi témájú előadás.

A 10 év alatt megtartott 770 előadással, 7861 tárlatvezetéssel, 640 egyéb múzeumi foglalkozással az intézmény is hozzájárult a neveléshez, az ízlés, a gondolkodás formálásához. A tudományos eredmények közzétételével pedig a közművelődési intézmények munkájához is segítséget nyújtott.

* * *

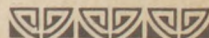
A Zala megyei Múzeumi Szervezet a következő évtizedben is keresi a lehetőségeket és a módszereket, melyek a történeti és művészeti értékeket minél szélesebb rétegek közkincsévé teheti. Erősíti a múzeum értékmegőrző, feldolgozó és közművelődési tevékenységét.

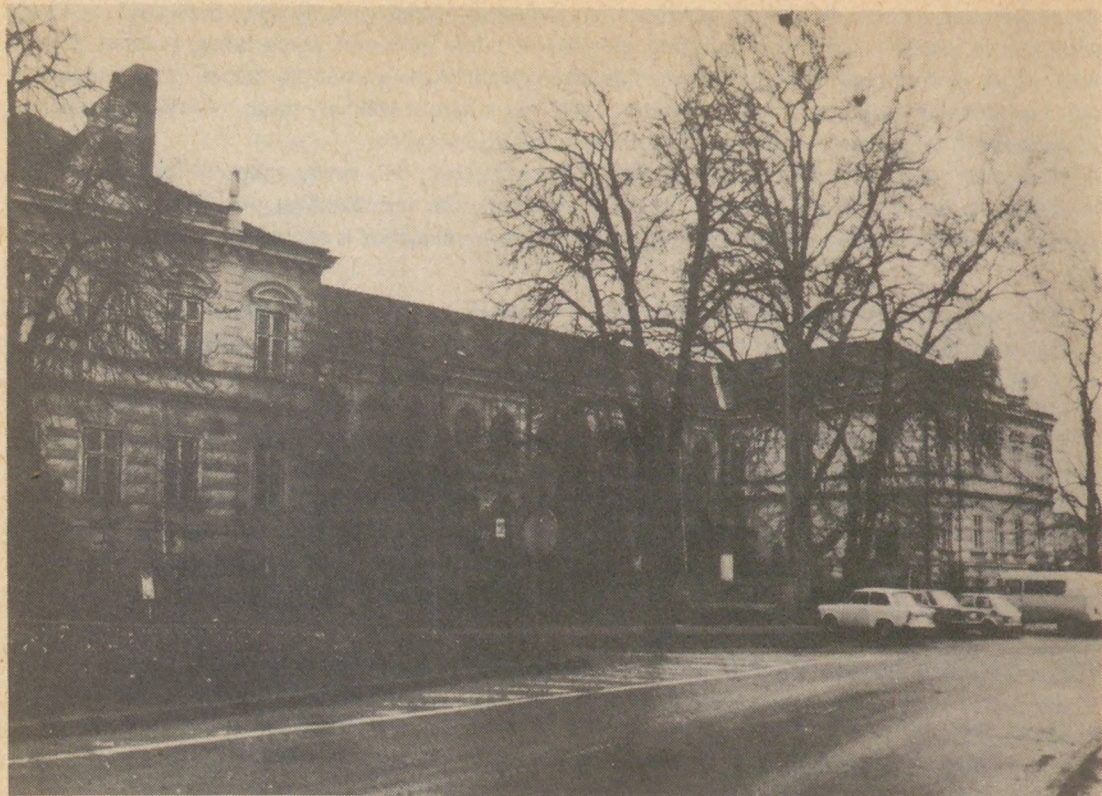
Ennek érdekében:

- Fokozni kívánja a tudományos feldolgozó munkát, bővíti az együttműködést a megyei és az országos tudományos és közművelődési intézményekkel.
- Előtérbe helyezi az újkori történeti kutatásokat.
- A felújított épületekben korszerű, az országos rendszerbe illeszkedő állandó kiállításokat rendez, s törekszik arra, hogy a lakóhely történetét tervszerűen, időszaki kiállításokon mutassa be, szolgálva ezzel az iskolai oktatást is.

Fenntartóitól támogatást kér ahhoz, hogy

- befejezhesse a Göcseji Falumúzeumot, kiegészítve ezt idegenforgalmi és közművelődési szerepéhez méltó közönségfogadó és kiállítóteremmel, egy XIX. századi iskolaépülettel, egy XX. századi parasztportával is.
- Zalaegerszegen szeretnénk az épületet bővíteni: pincéjében kiállítóteret, padlasterében raktárakat és munkaszobákat kialakítani.
- Fenntartási, működési költségeink olyan növelését kérjük, amely lehetővé teszi, hogy a felújított, a múzeum rangjához immár méltó épületekben hatékonyabb, színvonalasabb munkát végezhessünk.

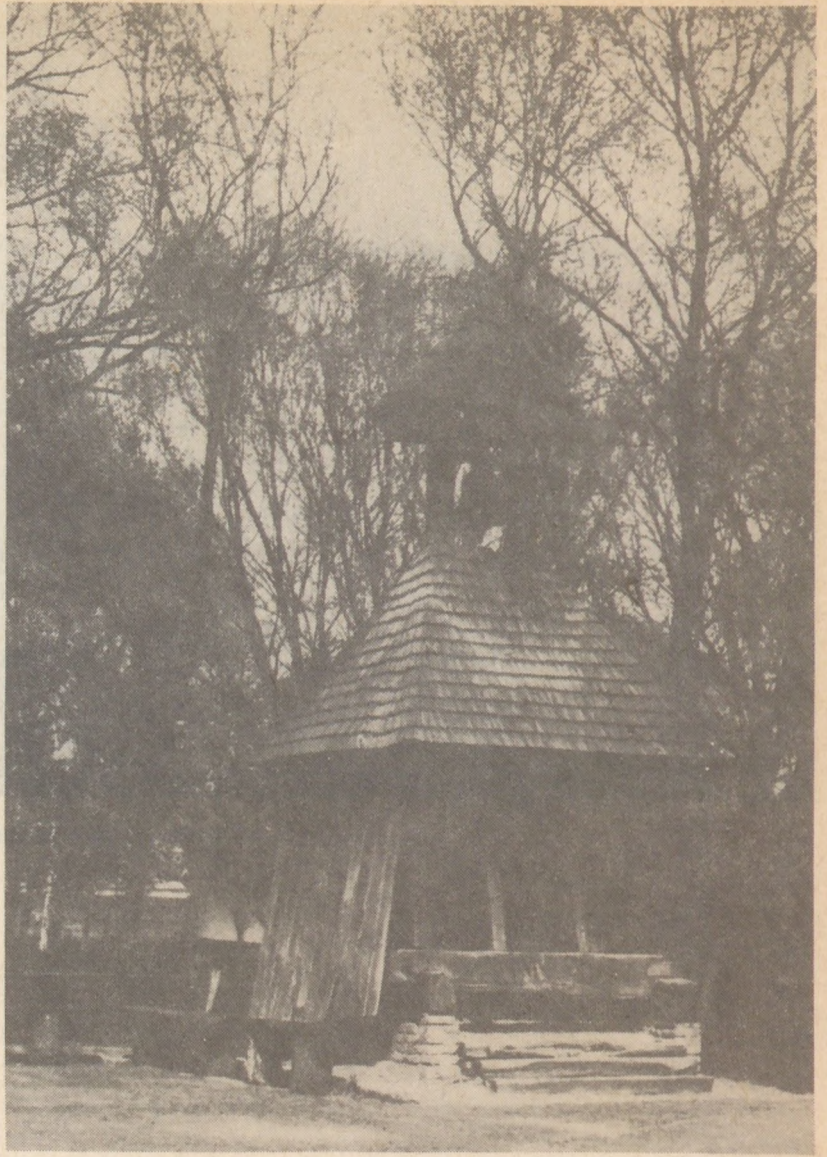

A GÖCSEJI MÚZEUM ÉPÜLETE ZALAEGERSZEGEN

A THURY GYÖRGY MÚZEUM KIÁLLITÁSI ÉPÜLETE NAGYKANIZSÁN

GÖCSEJİ FALUMUZEUM

AZ ICOM XIII. KONGRESSZUSA LONDONBAN

1983. július 24. és augusztus 2. között tartotta a nemzetközi múzeumi szervezet (ICOM) soron következő XIII. kongresszusát Londonban. Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságát 5 tag képviselte: Éri István, Fülep Ferenc, Hetés Tibor, Hoffmann Tamás és Taxner Ernő.

A nagyszabású rendezvényen 128 ország képviselőjében kb. 1200 ICOM tag (ill. kísérő) vett részt. A szocialista országok közül a Szovjetunió 19, a Kínai Népköztársaság 4, az NDK 9, Lengyelország 3, Jugoszlávia 3, Bulgária 1, Csehszlovákia 1 és Kuba 2 fővel képviseltette magát. A kongresszus fő témája: "A múzeumok a fejlődő világban" címet viselte. Ebben a témakörben 6–8 előadás hangzott el, ezek között akadtak lényeges mondanivalót magukban foglalók és periferikus jellegűek. Az előbbi csoportból három előadást emelek ki:

Igen nagysikerű és szenvedélyes hangú előadást tartott H. ABRANCHES, angolai kulturális államtitkár, aki korábban múzeumi területen dolgozott. Részletesen elemezte a múzeumok szerepét a fejlődő országokban és jelentőségüket az afrikai országok népei kulturális öntudatának, a nemzeti identitás megerősítésének folyamatában. Ezekben az országokban a múzeumok legnagyobb része a kolonializmus felszámolása után jött létre, mivel a gyarmatosító hatalmaknak nem állott érdekében olyan intézmények, többek között múzeumok létesítése, amelyek terjesztik a tudást és hozzájárulnak a gyarmati sorban élt tömegek felvilágosításához, öntudatának ébresztéséhez. Amikor pedig ezekben az országokban a gyarmati iga lerázása után sor került múzeumok létesítésére, ezen országok népeinek, múzeumainak szembe kellett nézni azzal a körülménnyel, hogy történelmi múltjuk legértékesebb darabjaitól megfosztották őket, s ezeket a világ minden részébe széthurcolták.

B. MORRIS angol professzor, aki a Múzeumok és Galériák Bizottsága részéről szólalt fel, a ma múzeumairól a látogatók szemszögéből fejtette ki véleményét. Elmondta, hogy sok múzeum ma is halott in-

tézmény, ahol a múzeumi szakemberek számára sokkal fontosabb a múzeumi anyag, mint maga a múzeumi látogató, holott a múzeumok anyaga a látogatókért van, ezek művelődését, szórakozását kell szolgálnia. Előadásában sok túlzás is előfordult, azonban alapjában véve helyes és időszerű kérdéseket feszegetett.

G. P. POPOV (SzU) előadásában a múzeumok feladatait fejtegette korunk társadalmában. Különös jelentőséggel foglalkozott ilyen szempontból a szovjet múzeumok munkájával és érintette a múzeumok feladatait a fejlődő országokban.

Az elhangzott előadásokat élénk vita követte.

A kongresszus a plenáris ülések után a különböző nemzetközi munkabizottságokban folytatta munkáját. Ezekben valamennyi magyar küldött részt vett.

A Nemzetközi Dokumentációs Bizottság (CIDOC) a Terminológiai Munkabizottságban tárgyalta a Dictionarium Museologicum (DM) előkészítéséről, amely igen komoly magyar részvétel mellett folyik. Bemutatták az ülésen a DM 4. munkakiadása négy nyelvű (német-angol-francia-spanyol), számítógéppel összeállított szóanyagát. Az afrikai fejlődő országok részéről felvették a szuahaéli nyelv felvételét a szótárba. A CIDOC plenáris ülésén határozatot fogadtak el a DM munkálatainak további támogatásáról, amely elsősorban az anyagi kérdések megoldását célozza. Éri Istvánt újból megválasztották a CIDOC végrehajtó bizottsága tagjává és megerősítették a Terminológiai Munkabizottság elnöki tisztiségében. A munkabizottság legközelebbi ülését 1984-ben ismét hazánkban tartja meg.

A Régészeti és Történeti Múzeumok Nemzetközi Bizottsága (ICMAH) több ülést tartott. Az eddigi elnök, alulírott, 6 éves mandátuma lejárt és az ICMAH új elnöke W. HERBST, a berlini (NDK) Museum für Deutsche Geschichte igazgatója lett. A szocialista országok még 2 taggal vannak képviselve a 12 tagú vezetőségben, ami az ICOM bizottságában igen nagy sikernek számít.

A Hadtörténeti Múzeumok Bizottsága (IAMAM) önálló szervként működik az ICOM-on belül. Hetés Tibor részt vett a bizottság munkájában.

A Néprajzi Múzeumok Nemzetközi Bizottsága (ICME) ugyancsak több ülést tartott. A bizottság munkája szorosan kapcsolódott az ICOM kongresszus fő témájához és alapjában véve a fejlődő országok kulturális értékeinek megőrzésével, megmentésével foglalkozott. Bemutatták a bizottságban az óceániából származó múzeumi kollektciók komputeres néprajzi katalógusának eddigi eredményeit, amelyek már eddig is kötetekben öltöttek testet. Élénken érdeklődnek a Néprajzi Múzeum óceániai anyaga iránt és engedélyünkkel ez bele kerül majd a katalógusba.

Egy másik vállalkozás a népművészet kutatásával, tárgyi motívumkincsével, stílustörténettel és a népi – nemzeti identitás – tudatban betöltött szerepével kapcsolatos. Kutatási eredményeink alapján felmerül az a lehetőség, hogy ilyen munkaülést hazánkban rendezzünk. Magyar javaslat hangzott el nemzetközi néprajzi fényképiállítások szervezésére, archívum felállítására, amelyek osztrák-magyar együttműködésben valósulhatnak meg. Hoffmann Tamást megválasztották az ICME Végrehajtó Bizottsága tagjává a következő 3 éves ciklusra.

Az Irodalmi Múzeumok Nemzetközi Bizottsága (ICLM) az emlékházak kérdéséről tartott vitát, különös tekintettel azokra a kérdésekre, amelyek a művelődéstörténeti hagyományok őrzéséből és a fejlődő világ változásaiból adódnak. Az ICLM eddig 11 tájékoztató füzetet adott ki, és az ülésen bemutatták az irodalmi múzeumok kézikönyvének első részét is, amely magyar támogatással fog megjelenni. Három munkacsoportot hoztak létre, többek között egy olyat, amely a fejlődő világban működő irodalmi múzeumoknak nyújtandó elvi-szakmai segítségnyújtással foglalkozik. Taxner Ernőt a következő ciklusra a bizottság elnökévé választották. A kongresszus utolsó két napján került sor az ICOM közgyűlésére, amely megvitatta az előző 3 év munkáját és elfogadta a következő három év terveit. Megválasztották az új vezetőséget is: az ICOM elnökévé G. LEWIS-t (Anglia) alelnökeivé G. POPOV-ot (SzU) és A. O. KONARÉ-t (Mali). A 10 tagú Végrehajtó Bizottságba G. POPOV-on kívül szocialista ország képviselője nem került be.

Az angol szervező bizottság igen változatos programot állított össze a résztvevők számára, számos londoni és vidéki múzeumlátogatásra került sor.

T. BALÁZSY ÁGNES

GONDOLATOK EGY KONFERENCIA KAPCSÁN

Tárgyrestaurátor-képzésünkkel is úgy fogunk járni, mint milleniumi földalattinkkal: elsőként építettük meg és elsőként lesz elavult – gondoltam, amint hazafelé tartottam Drezdából, az ICOM Konzerválási Bizottsága Restaurátorképzési Munkacsoportjának 1983. szeptemberi üléséről. A felismeréshez az ott hallott előadások, illetve a közreadott restaurátorképzési tantervek, tematikák megtekintése juttatott. 1974 januárjában rendeztük meg a Tárgyrestaurátor Szak első fősikolai megnyitóját intézményünkben, az akkori Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központban a kezdő 12 fős évfolyam számára. A szervezett képzés a Képzőművészeti Főiskola keretén belül indult meg lelkes kezdeményezők hosszantartó és átgondolt előkészítő munkája nyomán. A számadatok, amelyek szerint azóta 62 fő kapott diplomát a négyéves levelező tagozaton, közismertek, az oktatás eredményességét senki nem vonja kétségbe.

Tíz év után illik mérleget készíteni azokból a tanulságokból, amelyeket a tanárok, a tematikák, tantervek, órendek összeállítói fogalmazhatnak meg. Most a fent említett egyhetes, körülbelül 70 résztvevővel megtartott, kizárólag restaurátor-képzéssel foglalkozó konferencia után fogalmazódott meg bennem a kérdés: hogyan is állunk ma a tárgyrestaurátorok képzése terén, hol helyezhetjük el magunkat a többi ország restaurátorképzési rendszeréhez viszonyítva. Mert 1974-ben bármit tettünk, a semmihez képest óriási lépést jelentett. Ma azonban már a más országokban később megindult, esetleg a mi tapasztalatainkat is felhasználó tárgyrestaurátor képzéshez hasonlíthatjuk magunkat.

Az első érdekes megfigyelésem az volt, hogy amíg a művészrestaurátorok oktatása a hagyományokkal bíró Képzőművészeti Főiskolákon történik, a tárgyrestaurátor-képzés egyik országban sem csatlakozik művészeti főiskolához. Az utóbbi tíz évben minden restaurátorképzéssel foglalkozó szakember számára világhossá vált, hogy a tárgyrestaurálás nem fogható fel sem kizárólag művészi, sem kizárólag természettudományos feladatként. Ha arra gondolunk, hogy míg a képzés — a KMI-vel kooperációban — a Képzőművészeti Főiskola égisze alatt folyik, s ugyanakkor a tárgyrestaurátorok társadalmi szervezete a MTESZ Magyar Kémikusok Egyesülete keretében jött létre. Tekinthejtük ezt feltűnő ellentmondásnak, vagy — a fentiek ismeretében — magától értetődő jelenségnek.

A tárgyrestaurálás számtalan szakmához kapcsolható, de egyikhez sem igazán. Olyan határterület, amely önálló "skatulyát" követel. Minden kötöttség, ami valamilyen meglevő oktatási intézményhez történő besorolásból adódik, hihetetlenül megnehezíti a megfelelő tematika és tanterv kidolgozását. Ez végső soron kihat a képzés színvonalára.

Nem véletlen tehát, hogy az utóbbi években Hollandiában, Kanadában, Amerikában, Ausztráliában, NDK-ban, Lengyelországban, Angliában megindított szervezett tárgyrestaurátor-képzéssel a központi múzeumi kutatóintézet önállóan foglalkozik, vagy ahol ilyen intézet nincs, független egyetemi tanzsékeket hoztak létre. Így a tanári stáb összeállítása után szabadon alakították ki elképzeléseiket: a szükséges tantárgyak egymást követő sorrendjét, a tematikát és az egyes témakörök megtárgyalásához, a gyakorlati munka végzéséhez szükséges óraszámot. Mődjük van egy fejlődése elején álló képzési rendszerben óhatatlanul jelentkező változtatási igények gyors, rugalmas kielégítésére. El kellene gondolkodni azon, hogy a mintegy évtizede húzóóó nappali tárgyrestaurátor-képzés megindításával egy időben nem lenne-e érdemes figyelembe venni a később kezdett, de azóta igen jó eredményekkel bizonyító külföldi példákat? Felülvizsgálni, hol lenne a legjobb helyen a független tárgyrestaurátor-képzés. A másik gondolat, amelyet a konferencia résztvevői közül sokan megfogalmaztak és amivel mindannyian egyetértettünk, hogy égető szükség van olyan restaurátorok képzésére, akik tanítanak. Számos tapasztalat bizonyítja, hogy gyakran a nagy restaurálási tapasztalattal rendelkező szakemberek is nehézségekkel küszködnek az ismereteknek adott időn belül történő átadásában, az oktatás céljára szolgáló gyakorlatok tananyagának összeállításában. Vonatkozik ez a természettudományos és művészeti tantárgyak oktatására is. A Kanadai Konzerválási Központban a képzés gördülékennyé és eredményessé tételére létrehozta egy oktatási osztályt, amely az oktatás szervezésén túl jegyzetek, dia-

sorozatok és szemléltető anyagok összeállításával foglalkozik. A központba bekerülő műtárgyak restaurálásáról a restaurátor által felvett vagy igényelt fotókon, diákon kívül a képzési osztály számára is készül egy sorozat, kifejezetten oktatási célra. Saját bevallásuk szerint a két sorozat között jelentős eltérést okoz a más-más, tehát a munkafolyamatot rögzítő vagy az oktató szándék közötti különbség. Az osztály az általa készített anyagokat ezután a képzést végző személyek rendelkezésére bocsátja. Szintén a fent említett példán okulva, egy tíz éves múltra visszatekintő Tárgyrestaurátor Szaknak meg kellene már legyen az állandónak tekinthető tanári gárdája, akik — más külső segítség nem lévén — egymástól tanulva, de nem partizánakciókkal, hanem szervezeten és rendszeresen vitatnák meg az oktatás problémáit, együtt alakítanák saját és egymás tematikáit, sőt óravázlatát. Amíg nem alakul ki egy gárda, amelyiknek fő feladata a tárgyrestaurátor-képzés, s annak tagjai között nem jön létre szoros együttműködés, hiába teszi meg minden tanár a tőle telhető legjobbat; csak bizakodhatunk a jó eredményben, de korántsem lehetünk biztosak benne. Meg kell határoznunk, hogy milyen felkészültségű szakembert kívánunk kibocsájtani a képzés után és a szakmai igényeken túl milyen pedagógiai eszközökkel érhetjük el célunkat.

Ide kívánczik az a hír, hogy a római restaurátorképző központ (ICCROM) több hónapos tanfolyamot tervez a restaurátorokat képző szakemberek számára, ami iránt igen nagy az érdeklődés. Azért is lenne fontos egy "tanári" testület kialakítása, hogy tagjai idejében felkészülhessenek az ICCROM ilyen irányú tanfolyamára.

A harmadik, rendkívül tanulságos vita a középfokú és az egyetemi szintű restaurátorképzés körül bontakozott ki. Időszerű volt a vita a drezdai konferencián, egyrészt mert erre az alkalomra készült el a "restaurátor definíciója" című igen részletes összeállítás, ami mindazon a követelményeket megfogalmazza, amelyet a képzett restaurátorral szemben támasztani lehet. Másrészt több előadás foglalkozott azzal, hogy milyen legyen az arány a természettudományos, a művészeti és a konzerválás-restaurálást magukba foglaló tantárgyak között. Végső konkluzióként több, a restaurátor-képzésben nagy tapasztalatú szakember azt vonta le, hogy restaurálni nem lehet középfokon, szakosított képzés csak post-graduális formában képzelhető el. Képzett restaurátornak az egyetemi, főiskolai szinten végzett restaurátort tekinthetjük. Csak egy egyetemi, főiskolai tananyag elsajátítása után tételezhetjük fel valakiről, hogy rendelkezik azzal az etikai felelősséggel és technikai tudással, ami méltóvá teszi arra, hogy műtárgyakhoz nyúljon. A különböző szintű tanfolyamokon végzetek legfeljebb hasznos segítői lehetnek az egyetemet végzett restaurátornak, de semmiképp sem ismerhetők el önállóként. Ezért szorgalmazza a műtárgyvédelmi szakfelügyelet a káderfejlesztési törekvéseknél, hogy minden egyes restaurátor-műhelyben legyen főiskolát végzett restaurátor, aki értő partnere a muzeológusnak és felelősséggel irányítja az őt segítő restaurátorok munkáját és fejlődését.

Nem ismertettem a konferencián elhangzott előadásokat, hozzászólásokat és a közreadott restaurátor-képzési tematikákat, mert azok a nyomdai munkálatok előtt álló, soron következő Figyelőben közlésre kerülnek. Gondolataim leírását inkább figyelemfelkeltőnek és vitaindítóknak szánom, annak érdekében, hogy a tárgyrestaurátor-képzésben eddig betöltött vezető szerepünket továbbra is meg tudjuk tartani.

HÍREK ESEMÉNYEK

1983. január 1. – június 3.

KINEVEZTÉK

DR. EGRI MÁRIÁT a MM Múzeumi Osztály főelőadójává,
DR. PINTÉR JÁNOST a Mezőgazdasági Múzeum főigazgatóhelyettesévé,
VARGÁNÉ SZATMÁRI IBOLYÁT a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettesévé,
POGÁNY GÁBORT a Somogy megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettesévé,
VÖRÖS GABRIELLÁT a szentesi Koszta József Múzeum igazgatójává,
VARGA DEZSŐT a Restaurátor- és Konzervátorképző Intézet igazgatóhelyettesévé,
SÁRKÖZY GABRIELLÁT a Központi Múzeumi Igazgatóság dokumentációs csoportjának és könyvtárának vezetőjévé,
KERTÉSZ KATALINT a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjévé,
DR. PETERCSÁK TIVADART a Dobó István Vármúzeum tudományos titkárává,
KÖLTŐ LÁSZLÓT a Rippl-Rónai Múzeum Régészeti Csoportjának vezetőjévé
CSICSAI KÁROLYT a Déri Múzeum Közművelődési Csoportjának vezetőjévé,
ZEITLER GUSZTÁVOT a Magyar Vegyészeti Múzeum könyvtárának vezetőjévé.

NYUGDÍJBA VONULT

DR. BALASSA IVÁN, a Mezőgazdasági Múzeum helyettes főigazgatója,
ENTZ GÉZA, a Restaurátor- és Konzervátorképző Intézet igazgatója,
DR. LÓCSY ERZSÉBET, a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Főosztályának helyettes vezetője,
DR. SOÓS ÁRPÁD, a Természettudományi Múzeum főmunkatársa,
DR. GOZMÁNY LÁSZLÓ, a Természettudományi Múzeum munkatársa,
DR. HORVÁTH LAJOS, a Természettudományi Múzeum munkatársa.

ELHUNYT

81 éves korában DR. BÁLINT ALAJOS, a Csongrád megyei Múzeumi Szervezet egykori igazgatója,
74 éves korában DOMANOVSKY GYÖRGY, a Néprajzi Múzeum nyugalmazott főigazgatója, mű-
vészeti író,

51 éves korában ELBERT JÁNOS, a Magyar Színházi Intézet igazgatója,

59 éves korában DR. MATOLCSI JÁNOS, a Mezőgazdasági Múzeum tudományos főmunkatársa,

69 éves korában DR. NAGY GYULA, a Mátra Múzeum alapító igazgatója,

53 éves korában PESOVÁR FERENC, az István király múzeum osztályvezetője,

50 éves korában VANDORNYIK JÓZSEF, a Természettudományi Múzeum pénzügyi csoport-
vezetője,

62 éves korában ROMANEK ANDRÁS, a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott kiállításrendezője.

KITÜNTETÉSEK

Herder-díjat kapott Bécsben DR. ENTZ GÉZA a Restaurátor- és Konzervátorképző Intézet igazgatója.

Szocialista Magyarországért érdemérmet kapott:

DR. BALASSA IVÁN a Mezőgazdasági Múzeum nyugalmazott főigazgatója,

DR. ZÓLYOMI BÁLINT a Természettudományi Múzeum Növénytárának volt igazgatója (1950–
1966).

Állami Díjat kapott MÓCSY ANDRÁS akadémikus, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára,

Munka Érdemrend arany fokozatot kapott

LENGYEL SÁNDOR az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum helyettes főigazgatója,

DR. SOÓS ÁRPÁD a Természettudományi Múzeum főmunkatársa,

DR. SZABÓ LÓRÁNT a Mezőgazdasági Múzeum főigazgatója,

DR. ZOLNAY LÁSZLÓ a Budapesti Történeti Múzeum tudományos főmunkatársa.

Munka Érdemrend ezüst fokozatot kapott:

DR. CSAP ERZSÉBET a Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetője,

DR. KALICZ NÁNDOR a MTA Régészeti Intézetének munkatársa.

Munka Érdemrend bronz fokozatot kapott VLADÁR ERVIN az Országos Pedagógiai Könyvtár és Mú-
zeum helyettes főosztályvezetője.

Munkácsy-díjat kapott KOVÁCS PÉTER a Fejér megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettese.

Szocialista Kultúráért kitüntetést kapott:

ENDRŐDI ANNA a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa,
R. ZÁDOR JUDIT a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa,
SZÉKELYNÉ KÖRÖSI ILONA a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársa,
SZEKERES VIRÁG JUDIT a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa.

Kiváló Munkáért kitüntetést kapott:

ARNÓTI ZSUZSA a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa,
DR. BÍRÓ JÓZSEF a Közlekedési Múzeum osztályvezetője,
CZIRÁKY ISTVÁNNÉ az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum dokumentátora,
FÜLÖP GYULA az István király Múzeum régésze,
GRÁBER JÁNOSNÉ az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársa,
KÓCZIÁNNÉ DR. SZENTPÉTERY ERZSÉBET a Közlekedési Múzeum osztályvezetője,
SALLAI IMRÉNÉ a Mezőgazdasági Múzeum teremőre.

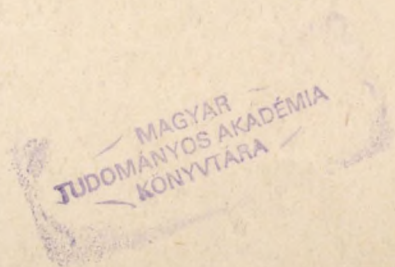
Miniszteri dicséretet kapott:

MADARAS LÁSZLÓ a Szolnok megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettese,
ŐR. URBACH ZSUZSA a Szépművészeti Múzeum munkatársa,
VILIMINÉ DR. KÁPOLNÁS MÁRIA a Béri Balogh Ádám Múzeum történész muzeológusa.

Kandidátusi címet szerzett DR. DOMONKOS OTTÓ a soproni Liszt Ferenc Múzeum igazgatója.

Egyetemi doktori címet szerzett:

GELEJINÉ VÁLY ÁGNES a Természettudományi Múzeum munkatársa,
GÉMES BALÁZS a szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum néprajzos muzeológusa,
KÖLTŐ LÁSZLÓ a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum régészeti csoportvezetője,
MERKL OTTÓ a Természettudományi Múzeum munkatársa,
NAGY ÁDÁM a szegedi Móra Ferenc Múzeum mb. osztályvezetője,
RAJ CZY MIKLÓS a Természettudományi Múzeum Növénytárának kutatója.

TARTALOMJEGYZÉK

MÚZEUMPOLITIKA

<i>Román Mária</i> : A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében	4
<i>Szikossy Ferenc</i> : A történeti muzeológia fejlődése, helyzete és továbbfejlesztésének lehetséges irányai	13

KORREFERÁTUMOK 21

Gecsényi Lajos, Hetés Tibor, Hoffmann Tamás, Kiss László, Kovács Béla, Kovács Tibor, Praznovszky Mihály, Szabadváry Ferenc, Szabó Ferenc, Trogmayer Ottó, Vörös Károly

MUZEOLÓGIAI MÓDSZEREK

<i>Raczy Pál</i> : A történetiség az őskori régészetben	70
Vita	76
<i>Bakay Kornél</i> : "Rend nélkül semmi sem terem. . ."	77
<i>Éri István</i> : A régészeti lelőhelykataszter ügye	79
<i>Mócsy András – Fodor István</i> : Beszámoló az Ásatási Bizottság 1982. évi működéséről	84

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

<i>Németh József</i> : A Zala megyei múzeumi szervezet	88
--	----

HORIZONT

<i>Fülep Ferenc</i> : Az ICOM XIII. kongresszusa Londonban	103
<i>T. Balázs Ágnes</i> : Gondolatok egy konferencia kapcsán	105

HÍREK – ESEMÉNYEK	108
-----------------------------	-----

(Összeállította: Simon Mária)

